

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2018-19

**Diploma in Mass Communication &
Journalism (DIPLOMA MCJ)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's College Code : 11
Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified
No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2018

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of '**Diploma in Mass Communication & Journalism (MCJ)**' in collaboration with **Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU)** for the duration of 1 Year from 01th June 2018 to 31st May 2019. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2018.

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

ज्ञानगंगा घरोघरी

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

नाशिक- ४२२ २२२

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम (P03)

माहितीपुस्तिका

2018-2019

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम : माहितीपुस्तिका

शिक्षणक्रम संकेतांक (Programme Code) : P 03

अनुक्रमणिका

१.	विद्याशाखेचा परिचय	४
२.	शिक्षणक्रमाविषयी	४
२.१	शिक्षणक्रमाची संरचना	
२.२	अध्ययन पद्धती	
२.३	प्रवेश प्रक्रिया	
२.४	प्रवेश पात्रता	
२.५	शिक्षणक्रम शुल्क	
२.६	कालावधी	
२.७	माध्यम	
२.८	मूल्यमापन प्रक्रिया	
२.९	श्रेयांक	
३.	नोंदणी-प्रक्रिया	१०
४.	विभागीय केंद्रे	११
५.	अभ्यासकेंद्रे	१२
६.	विशेष सूचना / संपर्कासाठी	१४
	परिशिष्टे	१६
	परिशिष्ट १ : उमेदवार/विद्यार्थी करारनामा Candidate/Student Agreement at the time of Admission	
	परिशिष्ट २ : गरीब विद्यार्थी सहाय्य योजना नियमावली	
	परिशिष्ट ३ : University Grants Commission Resolution (2004)	
	परिशिष्ट ४ : G.R. of Equivalency for 10th and 12th	
	परिशिष्ट ५ : एकापेक्षा अधिक शिक्षणक्रमांना प्रवेश	
	परिशिष्ट ६ : G.R. of Equivalency	
	परिशिष्ट ७ : Letter of Recognition from UGC	
	परिशिष्ट ८ : विद्यार्थी सहायता आणि विद्यार्थी कल्याण योजना	
	परिशिष्ट ९ : अंतिम परीक्षा : प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप	

विद्यापीठ गीत

एक प्रतिज्ञा असे आमुची ज्ञानाची साधना ।
चिरंतन ज्ञानाची साधना ।
ज्ञान हेच संजीवन साऱ्या जगताच्या जीवना ॥ धृ ॥
ज्योत जागवू सुजाणतेची सकलांच्या अंतरी ।
तीच निवारील पटल तमाचे प्रभात सूर्यापरी ।
ज्ञानच देउळ, ज्ञानच दैवत, प्रगतीच्या पूजना ॥ १ ॥
नव्या युगाचा नव्या जगाचा ज्ञान धर्म आहे ।
त्यातच अमुच्या उजळ उद्याचे आश्वासन राहे ।
मुक्त करिल तो परंपरेच्या बंदिघरातुन मना ॥ २ ॥
हाच मंत्र नेईल आम्हाला दिव्य भविष्याकडे ।
न्यायनीतीचे पाऊल जेथे भेदाशी ना अडे ।
जे जे मंगल पावन त्याची जेथे आराधना ॥ ३ ॥

कुसुमाग्रज

निर्मिती

श्री. आनंद यादव

व्यवस्थापक

ग्रंथनिर्मिती केंद्र, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

© २०१७ यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

- प्रथम प्रकाशन : जुलै २०१८
- अक्षरजुळणी : अँकोसिस, नाशिक
- प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक ४२२ २२२

NB-18-19-58

१. विद्याशाखेचा परिचय

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे या विद्याशाखेत मानवनिर्मित कला, साहित्य या सर्जनशील निर्मितिव्यापाराचा आणि कुटुंबसंस्थेपासून राज्यसंस्थेपर्यंतच्या विविध संस्थांच्या रचनांचा, तत्त्वज्ञानाचा व इतिहास-परंपरांचा अभ्यास केला जातो. २१ व्या शतकातील जागतिक आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी बौद्धिक पूर्वतयारी करणे आणि अध्ययनशील समाजासाठी शैक्षणिक संसाधनांचा विकास करणे हे या विद्याशाखेचे ध्येय आहे. विद्याशाखेतील विविध शिक्षणक्रमांचा आशय हा मानवकेंद्री असतो. मानवी मूल्यांवर व माणसाच्या विकास-कार्यक्रमांवर भर देणारा आशय हे या विद्याशाखेतील अभ्यासक्रमांचे वैशिष्ट्य आहे.

विद्याशाखेची ठळक वैशिष्ट्ये थोडक्यात अशी :

१. जगभरातल्या विविध संस्कृतींचा, राष्ट्र-राज्यांच्या जडणघडणीचा, इतिहास परंपरांचा, बी.ए., एम.ए. व एम.फिल. शिक्षणक्रमांचा अभ्यासक्रमात समावेश.
२. मानवी हक्क, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, इत्यादी मूल्ये, ग्राहकसंरक्षण, पर्यावरण रक्षणादी चळवळी, सार्क, युनो, इत्यादी जागतिक कल्याणकारी संघटनांचे कार्य, स्त्रियांचे सबलीकरण, वंचितांच्या अस्मितेचे लढे, भाषा, धर्म, प्रदेशांच्या विविधतेतून एकतेसाठी रचलेले नमुनादर्श, जागतिकीकरण आणि स्थानिक विकासाची सांगड अशा विविध आशयसूत्रांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये समावेश आहे.
३. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र, वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन, गांधीविचारदर्शन, मानवी हक्क, ग्राहक संरक्षण अशा विशेष विषयांवर स्वतंत्र शिक्षणक्रम.
४. सिद्धांत आणि व्यवहार यांची सांगड घालणारे उपयोजित अभ्यासक्रम.
५. व्यक्तीच्या सर्जनशीलतेला व कल्पकतेला वाव देणारे अपारंपरिक अभ्यासक्रम.
६. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी आणि व्यावसायिक यशासाठी लागणाऱ्या पूरक कौशल्यांना वाव देणारे अभ्यासक्रम.
७. स्वयंअध्ययनासाठी लागणाऱ्या नावीन्यपूर्ण कौशल्यांचे शिक्षण.
८. पायाभूत अभ्यासक्रमात विविध संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यावर भर.
९. स्वयंअध्ययन पुस्तके, स्वाध्याय, क्षेत्रीय कार्य, प्रकल्प अभ्यास, उपग्रह सेवा व वेबमाध्यमांतून विद्यार्थ्यांना

मार्गदर्शन सेवा अशा विविध अंगांनी विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक साहाय्य.

१०. प्रत्येक शिक्षणक्रमात आवडीप्रमाणे निवड करता येतील असे पर्याय.

२. वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन शिक्षणक्रमाविषयी

२.१ शिक्षणक्रमाची संरचना

मुक्त विद्यापीठाने विकसित केलेला वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका हा एकूण २४ श्रेयांकांचा शिक्षणक्रम १ वर्ष कालावधीचा आहे. या शिक्षणक्रमासाठी प्रत्येक अभ्यासकेंद्रावर किमान १० व कमाल ५० विद्यार्थ्यांना प्रवेश दिला जाईल. एखाद्या अभ्यासकेंद्रावर पुरेशी विद्यार्थी संख्या नसल्यास तेथील विद्यार्थ्यांना त्याची संमती असल्यास जवळच्या अभ्यासकेंद्रावर वर्ग करण्यात येईल. त्या केंद्रावर विद्यार्थ्यांना संपर्कसत्रे, अंतर्गत मूल्यमापन आणि परीक्षेसाठी जावे लागेल.

ह्या शिक्षणक्रमाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :

- (१) वृत्तपत्रे व प्रसारमाध्यमातील विविध कौशल्यांचा परिचय करून देणे.
- (२) ग्रामीण क्षेत्रातून पत्रकार होऊ इच्छिणाऱ्यांना वृत्तपत्रीय तंत्रे व कौशल्ये देऊन त्यांची पत्रकारिताविषयक जाणीव वाढविणे.
- (३) मोठ्या शहरांतील वृत्तपत्रांचे ग्रामीण भागातील वार्ताहर आणि वृत्तपत्र-व्यावसायिकांचे वृत्तपत्रीय ज्ञान वाढविणे आणि त्यायोगे पत्रकारितेचा दर्जा उंचावण्यात सहयोगी होणे.
- (४) स्थानिक, छोट्या आणि मध्यम वृत्तपत्रांना पत्रकारितेतील प्रशिक्षित मनुष्यबळ उपलब्ध करून देणे.
- (५) जिल्हा किंवा राज्यस्तरीय वृत्तपत्रांमध्ये संपादकीय कचेरीतील संपादनाची विविध कामे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.
- (६) जनसंपर्क अधिकाऱ्यासाठी लागणारी कौशल्ये अवगत करून देणे.
- (७) बातम्यांची भाषांतरे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.

अभ्यासक्रम

एकूण २४ श्रेयांकांचा अध्ययनभार असलेल्या ह्या अभ्यासक्रमाची विभागणी पाठ्यपुस्तकांद्वारे व संपर्कसत्रांद्वारे अध्ययन आणि कार्यपुस्तिका व क्षेत्रीय कार्याद्वारे प्रात्यक्षिक अध्ययनानुभव अशा विविध स्वरूपात करण्यात आली आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे :

अभ्यासक्रमाची रूपरेषा

(तात्त्विक १६ श्रेयांक + प्रात्यक्षिक ८ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम १ : (JOU 101) जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संवादाची मूलतत्त्वे
पुस्तक २	: वृत्तपत्रे
पुस्तक ३	: नभोवाणी
पुस्तक ४	: चित्रवाणी
प्रात्यक्षिक कार्य	: अभिरूची व लोकप्रतिसादांचे सर्वेक्षण (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम २ : (JOU 102) पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: पत्रकार : शहरी आणि ग्रामीण
पुस्तक २	: वार्ताहरांचे स्थानिक कार्यक्षेत्र
पुस्तक ३	: जनसंपर्क पत्रकारिता : स्वरूप व कार्यपद्धती
पुस्तक ४	: पत्रकारितेसाठी सामान्यज्ञान
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रीय वृत्तसंकलन व वृत्तलेखन (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ३ : (JOU 103) बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: बातमीची सर्वसाधारण क्षेत्रे
पुस्तक २	: कृषी, सहकार आणि अर्थकारण
पुस्तक ३	: क्रीडा
पुस्तक ४	: विज्ञान, शिक्षण व सांस्कृतिक क्षेत्रे
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रगतानुसार कात्रणसंग्रह व निरीक्षण अहवाल (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ४ : (JOU 104) संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संपादक : स्वरूप व कार्य
पुस्तक २	: अग्रलेख लेखन : स्वरूप व नमुने
पुस्तक ३	: भाषा व भाषांतर
पुस्तक ४	: व्यवस्थापकीय संपादन : स्वरूप व पद्धती
प्रात्यक्षिक कार्य	: नमुना संपादन / भाषांतर (२ श्रेयांक)

वृत्तपत्रविद्या जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रमासाठी ८ श्रेयांकांचे प्रात्यक्षिक कार्य आवश्यक आहे. त्याकरिता एकूण ४०० गुण आहेत.

हे प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण करून अभ्यासकेंद्रावर दिलेल्या मुदतीत जमा करावयाचे आहे.

२.२ अध्ययन पद्धती

मुक्त विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांना दररोज महाविद्यालयात जाऊन शिक्षण घेता येत नाही; तसेच अध्ययन करण्यासाठी पूर्ण वेळ देता येत नाही. अशा विद्यार्थ्यांसाठी मुक्त विद्यापीठाने स्वतंत्रपणे अध्ययन पद्धती विकसित केली आहे. त्यात पुढील घटकांचा समावेश आहे.

- (१) स्वयं-अध्ययनाधिष्ठित पाठ्यपुस्तके.
- (२) तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे संपर्कसत्रात मार्गदर्शन.
- (३) अध्ययन कालांतर्गत मूल्यमापनाकरिता वर्गचाचण्या, गृहपाठ यांचा उपयोग.
- (४) आवश्यक तेथे प्रात्यक्षिकांची संधी.

या अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थ्यांना केवळ अभ्यासक्रमाचा तपशील न देता, त्यावरील अध्ययन पुस्तकांचा संचही देण्यात येतो. प्रवेश शुल्कातच ही अध्ययन पुस्तके देण्यात येतात व ती विद्यार्थ्यांना स्वतःकडे कायम ठेवता येतात. ही स्वयं-अध्ययन पुस्तके अन्य पाठ्यपुस्तकांपेक्षा निराळ्या पद्धतीने लिहिलेली असतात. ह्या पाठ्यपुस्तकांत एका वाचनात समजावून घेता येईल अशा प्रकारे विषयांची छोट्या छोट्या घटकांत विभागणी केलेली असते. उदाहरणार्थ, आलेख, चित्रे, इत्यादींच्या साहाय्याने विषयाची मांडणी सुबोधपणे करण्यात येते. ह्या पुस्तकांची छपाई विद्यार्थ्यांचे अध्ययन सुलभपणे व्हावे या दृष्टीने करण्यात आलेली असते. पुस्तकात प्रत्येक पानावर दोन्ही बाजूंना मोठा समास सोडलेला असतो. या कोऱ्या जागेत विद्यार्थी ठळक मुद्दे लिहून ठेवू शकतो, त्याला येणाऱ्या शंकांची नोंद करून ठेवू शकतो. अभ्यासविषयाची आवृत्ती करताना या नोंदींची व टिपणांची त्याला मदत होते. तसेच पाठ्यांशाखाली काही प्रश्न दिलेले असतात, तो तो भाग वाचून झाल्यावर हे प्रश्न विद्यार्थ्यांने सोडविल्यास तो भाग आपल्याला कितपत समजला ह्याचा त्याला स्वतःलाच पडताळा घेता येतो. जर त्याला काही प्रश्न सोडविता आले नाहीत, तर त्याने तो भाग पुन्हा वाचून उत्तरे मिळवावयाची असतात. एवढे करूनही काही प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकत नाहीत तर ते प्रश्न नोंदवून ठेवावेत व अभ्यासकेंद्रावरील संपर्कसत्रात मार्गदर्शक प्राध्यापकांशी (संमंत्रक [Counsellor]) चर्चा करून त्याची उत्तरे मिळविता येतात.

विद्यार्थ्यांना आपल्या सोईच्या ठिकाणचे अभ्यासकेंद्र निवडता येते. या अभ्यासकेंद्रावर प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी सामान्यतः सुटीच्या दिवशी वा कार्यालयीन वेळनंतर संपर्कसत्रे घेण्यात येतात. त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ मार्गदर्शक ह्या संपर्कसत्रात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. मात्र हे मार्गदर्शन केवळ व्याख्यानांच्या स्वरूपाचे असत नाही. मार्गदर्शकाकडून विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची / शंकांची उत्तरे मिळविणे, कठीण विषयावर चर्चा-परिसंवाद घडवून आणणे, वर्गपाठ-गृहपाठाच्या माध्यमांतून आपल्या प्रगतीविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती घेता येणे, तसेच श्रवणफितीच्या / चित्रफितीच्या माध्यमांतून अभ्यासविषय अधिक दृढ करणे यासाठी ही संपर्कसत्रे असतात.

विद्यार्थ्यांने वरील सर्व अध्ययन सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग करून घेऊन स्वतःची अभ्यासपद्धती तयार करावी. आपल्याला मिळणारा वेळ लक्षात घेऊन मिळणाऱ्या वेळेचा नियोजनपूर्वक उपयोग करावा. केवळ पाठांतराद्वारे केलेला अभ्यास हा खरा अभ्यास नसून विषयाचे सुस्पष्ट आकलन होणे व त्याचा योग्य ठिकाणी उपयोग करता येणे हे चांगल्या अभ्यासपद्धतीचे मर्म आहे. त्यामुळे प्रात्यक्षिके व सराव यांवर भर देऊन विद्यार्थ्यांने अभ्यास करावा, अशी अपेक्षा आहे.

२.३ प्रवेश प्रक्रिया

परिशिष्ट १ पाहावे.

२.४ प्रवेश पात्रता

खालील शैक्षणिक पात्रता धारण करणाऱ्याला वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रमासाठी प्रवेश मिळू शकेल.

- (१) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा वृत्तपत्रविद्या प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (२) १२वी उत्तीर्ण किंवा समकक्ष शासनमान्य परीक्षा उत्तीर्ण. किंवा
- (३) शालांत परीक्षा (१०वी किंवा पूर्वीची ११वी) उत्तीर्ण+२ वर्षांचा कोणताही शासनमान्य शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (४) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा पूर्वतयारी शिक्षणक्रम उत्तीर्ण.

२.५ शिक्षणक्रम शुल्क

विद्यापीठ शुल्क	रु. २,०००.००
अभ्यासकेंद्र शुल्क	रु. १,०००.००
एकूण शुल्क	रु. ३,०००.००

विद्यापीठ शुल्काचा तपशील

क्र.	शुल्काचे शीर्षक	रक्कम
१)	नोंदणी शुल्क	रु. १००/-
२)	शैक्षणिक शुल्क	रु. ४००/-
३)	परीक्षा शुल्क	रु. ७००/-
४)	विकास निधी	रु. ६५०/-
५)	संकीर्ण	रु. १५०/-
एकूण शुल्क		रु. २,०००/-

शिक्षणक्रम शुल्कासंबंधी सूचना

- ❖ ऑनलाईन प्रवेश करताना विद्यार्थ्यांनी प्रथमतः केवळ विद्यापीठ शुल्क रु. २,०००/- इंटरनेट बँकिंग, डेबीट कार्ड, क्रेडीट कार्ड, मोबाईलबँकिंग किंवा इतर प्रचलित ऑनलाईन कॅश ट्रान्सफर प्रक्रियेचा वापर करून भरावे. ऑनलाईन फी भरल्याच्या ट्रान्झॅक्शन नंबरची नोंद घेऊन पावती प्रिंट करून घ्यावी आणि प्रवेश अर्जाच्या प्रिंट सोबत जोडून अभ्यासकेंद्रावर जमा करावी.
- ❖ प्रवेश अर्जाची प्रिंट प्रत अभ्यासकेंद्रावर जमा करताना भरलेल्या शिक्षणक्रम शुल्कातील अभ्यासकेंद्राचे शुल्क रु. १,०००/- मात्र अभ्यासकेंद्राच्या बँक खात्यात बँक चलनाने भरून अथवा क्रॉस केलेला अकाउंट पेयी चेक अदा करून किंवा अभ्यासकेंद्राने

निर्धारित केलेल्या अधिकृत पद्धतीने जमा करून पावती घ्यावी व ती शिक्षणक्रम पूर्ण होईपर्यंत स्वतंत्र फाईलमध्ये जतन करून ठेवावी.

- ❖ अशा पद्धतीने प्रवेश प्रक्रियेचा अवलंब करून आपला प्रवेश निश्चित करावा आणि आपण दिलेल्या मोबाईल क्रमांकावर आपला प्रवेश झाल्याचा तसेच तुमचा प्रवेश झाल्यावर येणाऱ्या कायम नोंदणी क्रमांकाचा मेसेज मिळण्याची प्रतीक्षा करावी. आपला प्रवेश निश्चित झाला किंवा कसे याबाबत आपण निवडलेल्या अभ्यासकेंद्राच्या कायम संपर्कात राहावे.

२.६ कालावधी

या शिक्षणक्रमाचा कालावधी एक वर्षाचा असेल. (एकदा प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी ३ वर्षांसाठी वैध राहिल.) एखाद्या विद्यार्थ्याने ३ वर्षांत शिक्षणक्रम पूर्ण न केल्यास त्यास नव्याने प्रवेश घ्यावा लागेल.

२.७ माध्यम

सर्व अभ्यासक्रमांसाठी 'मराठी' हे शिक्षणाचे माध्यम राहिल. अभ्यासक्रमांची पाठ्यपुस्तके, अभ्यासकेंद्रावरील मार्गदर्शन, इत्यादी सर्व अध्ययन-साहित्य मराठी भाषेतूनच उपलब्ध होईल. अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेची प्रश्नपत्रिका मराठीतूनच असेल. मात्र प्रश्नांची उत्तरे लिहिण्यासाठी हिंदी किंवा इंग्रजी भाषेचा वापर पूर्वपरवानगीने करता येईल.

२.८ मूल्यमापन प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमात विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन प्रामुख्याने दोन भागांत करण्यात येईल.

अभ्यासक्रमनिहाय मूल्यमापनाचा तपशील

संकेतांक	अभ्यासक्रम	अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक)	अंतिम परीक्षा
JOU 101	जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे	सर्वेक्षण : १००	१००
JOU 102	पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी	क्षेत्रीय कार्य : १००	१००
JOU 103	बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे	कात्रणसंग्रह : १००	१००
JOU 104	संपादक : कार्य आणि जबाबदारी	भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १००	१००
एकूण		४००	४००

अंतर्गत मूल्यमापन

यात चार अभ्यासक्रमांच्या प्रात्यक्षिक भागासाठी सर्वेक्षण, क्षेत्रीय कार्य, कात्रणसंग्रह, कार्यपुस्तिका देण्यात येतात. अंतर्गत मूल्यमापन अभ्यासकेंद्रावर मार्गदर्शक प्राध्यापक करतील. नोंदणी कालावधीत फक्त एकदाच अंतर्गत मूल्यमापनाची संधी देण्यात येईल.

अंतिम मूल्यमापन

प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. साधारणतः अंतिम परीक्षा मे / जून महिन्यात असेल. अंतिम परीक्षेचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे :

- प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. प्रत्येक वर्षास प्रती अभ्यासक्रम ८० गुणांची अंतिम परीक्षा असेल. प्रत्येक अभ्यासक्रमास ८० गुणांची एक याप्रमाणे प्रती वर्ष सहा अभ्यासक्रमांकरिता ८० गुणांच्या ६ प्रश्नपत्रिका असतील. प्रत्येक प्रश्नपत्रिकेत २० गुणांचे ४ प्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नात प्रत्येकी ५ गुणांचे ५ उपप्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नातील पाचपैकी चार उप-प्रश्न सोडवावयाचे असतील. विद्यार्थ्यांना प्रत्येक अभ्यासक्रमात ८० पैकी मिळालेले गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे (UA) दर्शविण्यात येतील. प्रत्येक अभ्यासक्रमात उत्तीर्ण होण्याकरिता किमान ४०% गुण मिळविणे अनिवार्य असेल.

उत्तीर्णतेचे निकष

- (१) अभ्यासक्रमनिहाय अंतिम निकाल घोषित करताना अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेतील गुणांना अनुक्रमे ६०:४० इतके महत्त्व देण्यात येईल.
- (२) प्रत्येक अभ्यासक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी अंतर्गत मूल्यमापनात आणि अंतिम परीक्षेत स्वतंत्रपणे किमान '४०%' गुण मिळविणे अनिवार्य राहिल.

मूल्यमापन आणि प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

या शिक्षणक्रमास प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन दोन प्रकारे करण्यात येईल.

- (१) **अंतर्गत मूल्यमापन** : यामध्ये विद्यार्थ्यांनी अभ्यासक्रमनिहाय १०० गुणांचे प्रात्यक्षिक पूर्ण करावयाचे आहे. चार अभ्यासक्रमांसाठी निश्चित केलेले प्रात्यक्षिक कार्य सोबत देण्यात येत आहे. प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण केल्याशिवाय अंतिम परीक्षेस बसता येणार नाही.
- (२) **अंतिम परीक्षा** : चारही अभ्यासक्रमांसाठी प्रत्येकी ८० गुणांची अंतिम परीक्षा एप्रिल / मे मध्ये घेण्यात येईल.

अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक कार्य) आणि अंतिम परीक्षा यात मिळालेल्या गुणांची टक्केवारी काढण्यात येईल. त्यासंबंधीचा अधिक तपशील पुढे देण्यात आलेला आहे. प्रात्यक्षिक (अंतर्गत) आणि अंतिम मूल्यमापनाचे गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात येतील.

अभ्यासक्रमनिहाय प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

अभ्यासक्रम १ : जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (JOU 101)

(सर्वेक्षण : १०० गुण)

तपशील

१०० गुणांसाठी एका विषयावर सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे. या सर्वेक्षण अहवालासाठी पुढील मुद्दे अपेक्षित आहेत.

- (१) **सर्वेक्षण विषयाची निवड** : विषय निवडीचा हेतू, महत्त्व आणि व्याप्ती.
- (२) **सर्वेक्षणाची कार्यपद्धती** : मुलाखती, प्रश्नावली, वृत्तपत्र संहिता सर्वेक्षण, प्रतिसादकांची संख्यानिश्चिती, प्रतिसादकांचे स्वरूप व त्यासाठीचे निकष ठरविणे, सर्वेक्षणाचे वेळापत्रक ठरविणे.
- (३) **क्षेत्रीय कार्य** : प्रतिसादकांच्या मुलाखती घेऊन प्रश्नावली भरून घेणे.
- (४) **अहवाल लेखन** :
 - (अ) माहितीचे पृथक्करण, विश्लेषण व निष्कर्ष,
 - (आ) पूरक संदर्भांचा वापर,
 - (इ) अहवालाचे तंत्रशुद्ध सादरीकरण व निष्कर्षाची मांडणी.

विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षणासाठी संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली सर्वेक्षण विषयांची निवड करावी. नमुन्यादाखल काही विषय पुढे दिले आहेत.

- (५) **अहवालाचे सादरीकरण** : अहवाल हस्तलिखित स्वरूपात पुढाबांधणीत अथवा धारिकांच्या माध्यमांतून सादर करता येईल. कागद ए-४ आकाराचा असावा. अहवाल लेखन सर्वसाधारणपणे १० ते १५ पृष्ठांचे असावे. याखेरीज प्रश्नावल्या, कात्रणे, संदर्भसाधनांची सूची असा स्वतंत्र विभाग जोडावा.

सर्वेक्षणासाठी नमुना विषय (खाली 'अ' आणि 'आ' मधील कोणताही एक विषय निवडावा).

(अ) वृत्तपत्रे

- (१) वृत्तपत्रांतील वाचकपत्रांचे सर्वेक्षण (किमान २० पत्रे निवडावीत). सर्वेक्षणात पत्रांचे विषय, ठिकाण, पत्रलेखकांचा सामाजिक स्तर, पत्रलेखनाची भाषा, विषय मांडणी पद्धती, पत्रलेखकास मिळालेला प्रतिसाद, पत्रविषयाला मिळालेला प्रतिसाद, वाचकपत्रांचे वर्गीकरण (उदाहरणार्थ, वादविषय, दादफियाद, कैफियत, मतप्रकटीकरण, लक्ष्यवेध, अनुभवकथन), इत्यादी अंगांनी सर्वेक्षण अहवाल लिहावा.
- (२) वृत्तपत्रातील अग्रलेखांचे सर्वेक्षण (दहा).
- (३) व्यंगचित्रांचे सर्वेक्षण (वीस).

(४) ठळक घडामोडी अथवा विशिष्ट विषयांना वृत्तपत्रातील विविध आकृतिबंधांतून मिळालेल्या प्रसिद्धीचे सर्वेक्षण (उदाहरणार्थ, दहशतवादी हल्ले, भारतातील सार्वजनिक निवडणूक, अमेरिकन अध्यक्षीय निवडणूक, भारतीय क्रिकेटची सद्यःस्थिती, भारत-पाकिस्तान संबंध).

(५) संपादकीय पानावरील स्फुटलेखनाचे सर्वेक्षण (दहा).

(६) वृत्तपत्रीय पुरवण्यांचे सर्वेक्षण (दहा).

(आ) नभोवाणी-दूरचित्रवाणी : श्रोता-प्रेक्षक प्रतिसाद सर्वेक्षण

(१) शेतकऱ्यांसाठी प्रसारित होणारे कार्यक्रम

(२) शैक्षणिक कार्यक्रम

(३) संगीतविषयक कार्यक्रम

(४) बातमीपत्रे

(५) लोकप्रिय मालिका

(६) जाहिराती

अशा वाचक प्रतिसादांचे सर्वेक्षण विषयनिहाय करता येईल. तसेच समग्रतःही करता येईल. कार्यक्रमाची लोकप्रियता, गुणवत्ता, अभिरुची संवर्धन, व्यवहारोपयोगिता, समस्या विश्लेषण, समाजधारणा, संवादक्षमता, प्रायोगिकता अथवा साचेबंदपणा, वेळांची यथायोग्यता, इत्यादी अंगांनी असे सर्वेक्षण करता येईल. सर्वेक्षण अहवालात गुणदोषांचीही चर्चा करता येईल. अशा सर्वेक्षणासाठी किमान २० प्रतिसादक निवडणे आवश्यक राहिल.

संमंत्रकांनी सर्वेक्षण अहवालाचे मूल्यमापन करताना संबंधित विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेऊन नंतर गुणदान करणे श्रेयस्कर राहिल.

अभ्यासक्रम २ : पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (JOU 102)

(क्षेत्रीय कार्य : १०० गुण)

भाग १ : ५० गुण

आपल्या परिसरातील एखाद्या विषयावरील क्षेत्रीय पाहणी करून वृत्तलेख लिहिणे अपेक्षित आहे. (शब्द मर्यादा : ७५० ते १०००)

नमुना विषय

(०१) विशिष्ट विकास योजना (उदाहरणार्थ, पंतप्रधानांची ग्रामसडक योजना, पावसाच्या पाण्याचा पुनर्वापर, पाणीपुरवठा, आरोग्य योजना, कृषी क्षेत्रातील विशिष्ट योजना, साक्षरता मोहीम).

(०२) ग्रामपंचायत / नगरपालिका / महापालिका यांचे कार्य.

(०३) स्वयंसेवी संस्थेचे कार्य.

(०४) स्थानिक समस्या.

(०५) ग्रामस्वच्छता अभियान / नगरस्वच्छता अभियान

(०६) विकासनिधींचा विनियोग (आमदार-खासदारांच्या विकासनिधीतील कामे).

(०७) ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसभा,

(०८) जिल्हा परिषदांच्या आमसभा.

(०९) अंगणवाड्यांतील शिक्षण.

(१०) पर्यावरणाची स्थिती.

(११) व्यसनाधीनता.

(१२) अंधश्रद्धा व लोकसमजुती.

(१३) फुलशेती.

(१४) विज्ञान प्रदर्शने.

(१५) कुपोषण (कोवळी पानगळ).

(१६) कचरा व्यवस्थापन.

(१७) बचतगट आणि विकास योजना.

(१८) वाचनालये.

(१९) विशिष्ट उद्देशाने स्थापन झालेली मंडळे.

(२०) वैद्यकीय सेवा आणि रुग्णांचे / वैद्यांचे अनुभव.

भाग २ : ५० गुण

(पुढीलपैकी एक कार्य पूर्ण करणे.)

(०१) विशिष्ट संस्था वा उद्योगातील जनसंपर्क विभागाच्या कार्याची माहिती संकलित करून ७५० ते १००० शब्दांत अहवाल लेखन करा. अहवालासोबत संबंधित संस्था / उद्योगाची माहितीपत्रके, घडीपत्रिका, स्मरणिका, इत्यादी पूरक प्रसिद्ध साहित्यही जोडावे.

(०२) जनसंपर्क अधिकाऱ्याची मुलाखत घेऊन त्यावर आधारित वृत्तांत सादर करणे. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०३) जिल्हा किंवा विभागीय माहिती कार्यालय अथवा विशिष्ट संस्था / उद्योग यांनी प्रकाशित केलेले प्रसिद्धी-साहित्य संकलित करून त्यासंबंधीचा निरीक्षण अहवाल लिहा. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०४) एखाद्या शैक्षणिक संस्थेस, स्वयंसेवी संस्थेस अथवा सांस्कृतिक मंडळास भेट देऊन त्याच्या कार्याची माहिती मिळवा व त्यासंदर्भात त्या संस्थेचे माहितीपत्रक / घडीपत्रिका हस्तलिखित स्वरूपात तयार करा. माहिती संकलन, त्याचे सादरीकरण, मांडणी, सजावट, संज्ञापन क्षमता, इत्यादींच्या अंगांनी सदर घडीपत्रिकेचे मूल्यांकन केले जाईल.

(०५) विविध वृत्तपत्रे पाहून एका महिन्यातील ठळक घटनांचा कालपट तयार करा. कालपट करताना घटनांचे वर्गीकरण करून त्या त्या गटात कालक्रमानुसारी घटनांची मांडणी करावी. उदाहरणार्थ, राजकारण, अर्थकारण, उद्योग-व्यापार, शिक्षण, समाज व संस्कृती, नैसर्गिक घडामोडी, विज्ञान-तंत्रज्ञान, पर्यावरण, कलासाहित्य, क्रीडा, गुन्हेगारी, न्यायनिवाडे, विविध आंदोलने. हा कालपट विशिष्ट क्षेत्र निवडून केल्यास तीन महिन्यांचा असावा.

- (०६) आपल्या पंचक्रोशीतील ग्रामदैवते व त्या अनुषंगाने होणाऱ्या सांस्कृतिक घडामोडींचा अहवाल तयार करा. त्यात सण-उत्सव, जत्रा, मेळा, स्पर्धा, विधिकर्म, प्रदर्शने, बाजार, इत्यादींचा समावेश असावा.
- (०७) आपल्या परिसरातील विशिष्ट विकासकामांच्या प्रगतीचा अहवाल.
- (०८) आपल्या परिसरातील सहकारी संस्थांच्या कामाच्या माहितीची पाहणी करून त्यावर आधारित वृत्तांत-लेख लिहा.
- (०९) एखाद्या महत्त्वाच्या घटनेपाठोपाठ घडणाऱ्या विविध घडामोडी, त्यावरील भाष्यासह केली जाणारी वृत्तसमीक्षा, अग्रलेख, वाचकपत्रे, यांसह त्या घटनेचे वार्तामूल्य विशद करणारा अहवाल तयार करा. त्यासाठी आवश्यक ती कात्रणे, छायाचित्रे यांचे संकलन करून त्याचे चिकटपुस्तक तयार करा.
- (१०) आपल्या गावात साजरे होणारे कोणतेही महत्त्वाचे दोन दिवस निवडून ते कसे साजरे झाले, यासंबंधीचे वृत्तसंकलन करून त्यावर आधारित दोन स्वतंत्र वार्तापत्रे लिहा. ह्या वार्तापत्रासोबत वृत्तसंकलन कसे केले, त्याची माहिती लिहून तत्संबंधीची टिपणे वार्तापत्रासोबत जोडावीत. मूल्यमापनात या सर्व प्रक्रियेचा एकत्रित विचार करून गुण दिले जातील.

अभ्यासक्रम ३ : बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (JOU 103)

(कात्रणसंग्रह : १०० गुण)

तपशील

कोणत्याही एका कार्यक्षेत्रातील बातम्यांचा कात्रणसंग्रह तयार करा व त्यावर आधारित पुढील स्वाध्याय पूर्ण करा.

- (१) निवडलेल्या कार्यक्षेत्रातील एका विशिष्ट विषयावर एकाहून अधिक वृत्तपत्रांतून प्रसिद्ध झालेल्या किंवा एकाच घटनेभोवती केंद्रित झालेल्या सुमारे दहा बातम्यांची कात्रणे काढून ती चिकटबुकात डकवा.
- (१० गुण)
- (२) प्रत्येक बातमीचे मथळा, आशय, मांडणी, भाषा, छायाचित्र, बातमीचा स्रोत व स्थान या दृष्टीने निरीक्षण नोंदवा.
- (५० गुण)
- (३) कात्रणसंग्रहातील कोणतीही एक बातमी निरनिराळ्या वृत्तपत्रांत कोणकोणत्या पद्धतीने प्रसिद्ध झाली, याची तुलनात्मक निरीक्षणे सोडवा.
- (१० गुण)
- (४) निवडलेल्या बातम्यांपैकी कोणत्याही सहा बातम्या तुमच्या दृष्टीने आदर्श स्वरूपात कशा असाव्यात, हे ठरवून या बातमीचे पुनर्लेखन करा.

(३० गुण)

अभ्यासक्रम ४ : संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (JOU 104)

(भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १०० गुण)

तपशील

खाली 'अ'मध्ये भाषांतर आणि 'आ'मध्ये नमुना संपादन अशी दोन प्रात्यक्षिके दिली आहेत, त्यांपैकी एक प्रात्यक्षिक विद्यार्थ्यांनी पूर्ण करावयाचे आहे.

- (अ) इंग्रजी वृत्तपत्रांतील पुढीलपैकी कोणत्याही पाच विषयांतील एकेक बातमी निवडून तिचे मराठीत भाषांतर करा. (मूळ इंग्रजी बातमीची शब्दसंख्या किमान २००)

खालीलपैकी कोणतेही पाच

- (०१) राजकीय बातमी
- (०२) अपघात वृत्त
- (०३) क्रीडावार्ता
- (०४) अर्थ-व्यापारविषयक बातमी
- (०५) विज्ञान-तंत्रज्ञान-पर्यावरणविषयक बातमी
- (०६) संसद-विधिमंडळाचे कामकाज
- (०७) कृषी, सहकार, ग्रामीण विकास यांपैकी एक
- (०८) आंतरराष्ट्रीय घडामोडी किंवा संरक्षणविषयक बातमी
- (०९) कला-साहित्य-करमणूक किंवा लोकरुची वार्तापत्र
- (१०) नैसर्गिक आपत्ती (भूकंप, सुनामी, अवर्षण, इत्यादी).
- (११) सामाजिक घडामोडी
- (आ) नमुना संपादन किंवा सांघिक कृतिप्रकल्प : ४ पृष्ठांचे नमुना दैनिक संपादित करणे.
- (०१) विशिष्ट दिवस निवडून वृत्तपत्राची कचेरी स्थापन करा.
- (०२) वृत्तपत्रीय कामकाजातील घटक लक्षात घेऊन संपादक, उपसंपादक, वार्ताक्षेत्रानुसार बातमीदार, मुद्रित-शोधक, छायाचित्रकार, भाषांतरकार, ले-आऊट-डिझायनर अशा विविध कामांची वाटणी करा.
- (०३) नियुक्त बातमीदारांनी आपापल्या कार्यक्षेत्रातील बातम्या लिहून, तारेने, फोनने, फॅक्सने, ई-मेलने कचेरीत पाठवाव्यात. कचेरीतील उपसंपादकांनी त्या संपादित करून प्रेस कॉपी करावी.
- (०४) याखेरीज नभोवाणी, दूरचित्रवाणी, इत्यादी माध्यमांतून मिळणाऱ्या बातम्या संपादित कराव्यात.
- (०५) दिवसभरातल्या घडामोडींवर आधारित अग्रलेख व एक स्फुट लिहावे.
- (०६) दोन वाचकपत्रे लिहावीत.
- (०७) संकलित व संपादित मजकुराचे डी.टी.पी. करून पृष्ठमांडणी करावी.
- (०८) रात्री नभोवाणी, दूरचित्रवाणीवरील बातमीपत्रे ऐकून ताज्या बातम्यांचा अंतर्भाव करून दैनिकाचा मजकूर अद्ययावत करावा.

- (०९) व्यंगचित्रे, छायाचित्रे, हवामान, स्थानिक कार्यक्रम, इत्यादी आनुषंगिक मजकूर घालून ४ पृष्ठांच्या मर्यादित वृत्तपत्र शक्य तितके परिपूर्ण करावे. वृत्तपत्राचे नाव ठरविण्याचे स्वातंत्र्य अभ्यासकेंद्रास राहिल.
- (१०) रात्री दहा वाजेपर्यंत वृत्तपत्र प्रसिद्ध करावे. (प्रती १००).
- (११) सकाळी बसस्थानकास २५ प्रती विक्रीस ठेवाव्यात. प्रत्येक विद्यार्थ्यांस, संमंत्रकास, गावातील प्रमुख व्यक्तींना नमुना अंक द्यावा. तीन प्रती मुक्त विद्यापीठाच्या मुख्य कार्यालयात संचालक, मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा, संचालक, मूल्यमापन विभाग; आणि संचालक, विद्यार्थी सेवा विभाग यांना पाठवाव्यात.
- (१२) दुसऱ्या दिवशी इतर प्रसिद्ध वर्तमानपत्रे पाहून व स्थानिक वाचकांचे प्रतिसाद लक्षात घेऊन आपण प्रसिद्ध केलेल्या दैनिकाची सर्वांगीण चिकित्सा करावी व त्या चर्चेचा अहवाल तयार करावा.
- (१३) संमंत्रकांनी सदर कृति-कार्यक्रम आपल्या देखरेखीखाली पूर्ण करावा. विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यांची व उपक्रमशीलतेची नोंद ठेवून त्यानुसार प्रत्येकास १०० पैकी गुण द्यावेत. या कृतिप्रकल्पात प्रत्येक विद्यार्थ्यांस विशिष्ट कौशल्य सिद्ध करण्यास वाव देणारे काम देण्यात यावे.

वरील चारही अभ्यासक्रमांची प्रात्यक्षिक कार्ये विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक वेळापत्रकात दिलेल्या तारखेपर्यंत पूर्ण करून आपल्या अभ्यासकेंद्रावरील केंद्र संयोजकांकडे जमा करावयाचे आहेत.

२.९ श्रेयांक

कोणत्याही शिक्षणक्रमासाठी विद्यार्थ्यांला अभ्यास करावा लागतो. ह्यात वाचन, मनन, चिंतन, टिपणे काढणे, प्रश्नोत्तर-लेखन यांबरोबरच अभ्यासकेंद्रातील मार्गदर्शनाचा लाभ, ध्वनिचित्रफिली ऐकणे व पाहणे, चर्चा करणे, इत्यादींचा समावेश आहे. ह्या सर्व प्रकारच्या अभ्यासाला जेवढा वेळ लागतो, त्या वेळाचे मापन श्रेयांकामध्ये (Credit Point) केले जाते.

मुक्त विद्यापीठात प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी पाठ्यक्रम (सिलॅबस) निर्धारित करताना विद्यार्थ्यांला किती तास अभ्यास करावा लागेल, त्याचा विचार केला जातो. एका श्रेयांकाच्या अभ्यासक्रमासाठी साधारणपणे ३० ते ३५ तास अभ्यास करावा लागतो.

वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रम २४ श्रेयांकांचा आहे. त्यातील १६ पाठ्यपुस्तकांचे अध्ययन १६ श्रेयांकांचे असून उर्वरित ८ श्रेयांकामध्ये कार्यपुस्तिका आणि प्रात्यक्षिक कामाचा समावेश आहे. या सर्वांसाठी विद्यार्थ्यांला ७२० तास अभ्यास करावा लागेल.

३. नोंदणी-प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमाची प्रवेशप्रक्रिया ऑनलाइन पद्धतीने राबविण्यात

येत आहे. खालील सूचनांचे आपण काटेकोरपणे पालन करावे.

- (१) माहितीपुस्तिकेचा बारकाईने अभ्यास करावा. आपण शिक्षणक्रमाच्या प्रवेशास पात्र आहात याची खात्री आणि आपण पात्र असल्याचा पुरावा म्हणून खालील दस्तऐवजांची स्कॅन प्रत मिळवावी.
- (अ) जन्मतारखेचा दाखला (वाहन परवाना किंवा पॅनकार्ड किंवा जन्मतारीख असलेले आधारकार्ड किंवा शाळा सोडल्याचा दाखला किंवा पासपोर्ट किंवा इलेक्शन कार्ड).
- (आ) पात्रतेच्या परीक्षेचे गुणदानपत्र किंवा प्रमाणपत्र.
- (इ) जर पात्रतेसाठी प्रवेश परीक्षा आवश्यक असेल तर सदरची प्रवेश परीक्षा पात्र झाल्याचे प्रमाणपत्र.
- (ई) जर आपण मागासवर्गीय उमेदवार असाल तर आपल्या संवर्गासंदर्भातील नियमाप्रमाणे जातीचा दाखला, जात पडताळणी, नॉन क्रिमिलेअर सर्टिफिकेट, इत्यादी.
- (उ) जर आपण अपंगत्व असलेले (उदा. अंधत्व असलेले विद्यार्थी असाल तर आपले अपंगत्व दर्शविणारी कागदपत्रे).
- (२) आपणास किमान ७२ डीपीआय या रिझॉल्युशन बरहुकूम वरील सर्व दस्तऐवजांची स्कॅनिंग करणे आवश्यक आहे. यासाठी आपण आपल्या मित्रांची किंवा अभ्यासकेंद्राची मदत घेऊ शकता.
- (३) आपणाकडे चालू स्थितीत असलेला भ्रमणध्वनी क्रमांक आणि वैध इ-मेल आयडी असणे गरजेचे आहे. इ-मेल आयडी मिळविण्यासाठी आपण gmail.com, outlook.com, rediffmail.com किंवा yahoo.com. यासारख्या संकेतस्थळांवर भेट देऊन विनाशुल्क इ-मेल आयडी मिळवू शकतात. यांचा वापर आपणांस पासवर्ड, प्रवेशाची स्थिती, इत्यादी माहिती मिळविण्यासाठी केला जातो.
- (४) नोंदणी प्रक्रियेसाठी इंटरनेट जोडणी असलेली संगणकाची सेवा घ्यावी लागते. जर तुमच्याकडे अशा प्रकारचे संगणक नसतील तर आपण सायबर कॅफे किंवा अभ्यासकेंद्रे किंवा मित्राकडील उपलब्ध संगणकाचा वापर करू शकता.
- (५) आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे पूर्वतयारी केल्यानंतर ऑनलाइन प्रवेशप्रक्रियेकडे वळू शकता. यासाठी आपण विद्यापीठाचे संकेतस्थळ <http://ycmou.digitaluniversity.ac> येथे क्लिक करा.
- (६) जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल तर आपणास या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे लागेल. कृपया 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका. जरी आपणास एखाद्या शिक्षणक्रमाच्या प्रथम वर्षासाठी प्रवेश घ्यावयाचा असेल आणि आपणाकडे अगोदरच १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल

तरीही 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका.

- (७) तसेच जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसेल तर होम पेजवरील त्या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे. चुकीचा पर्याय निवडू नये. आपणास संकेतस्थळावरील सूचनेप्रमाणे आपण इ-मेल आयडी, मोबाईल क्रमांक, इत्यादी माहिती भरून युजर आयडी आणि पासवर्ड मिळवावा लागेल.
- (८) ऑनलाइन पद्धतीने प्रवेश कसे मिळवावे यासंदर्भातील स्क्रिन शॉट असलेली एक पुस्तिका संकेतस्थळावर वेगळ्या पद्धतीने उपलब्ध करून दिलेली आहे. याचा वापर केल्यास आपणास ऑनलाइन अर्ज भरणे सोयीचे जाईल.
- (९) आपण सर्व तपशील ऑनलाइन पद्धतीने सादर केल्यानंतर संगणकीय प्रणाली आपणांस स्कॅन केलेली कागदपत्रे सादर करण्यास (अपलोड करण्यास) सूचना करेल. आपण सादर केलेल्या माहितीप्रमाणे आपणांस कोणकोणती कागदपत्रे सादर करावयाची आहेत याचा स्वयंचलित पद्धतीने अभ्यास करून संगणकीय प्रणाली सादर करावयाच्या कागदपत्रांचा तपशील ठरविते.
- (१०) सर्व कागदपत्रे अपलोड केल्यानंतर आपण इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने (डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग किंवा मोबाईल बँकिंग) किंवा रोख पद्धतीने विद्यापीठ शुल्काचा भरणा कराल. ऑनलाइन पेमेंट गेटवे वापरून भरणा कसा करावयाचा याबाबत एक पुस्तिका विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.
- (११) आपण सादर केलेल्या कागदपत्रांची विद्यापीठ स्तरावरील छाननी झाल्यानंतर आपला प्रवेश निश्चित केला जाईल याची नोंद घ्यावी.
- (१२) ऑनलाइन प्रवेश नोंदणी प्रक्रियेसाठी परिशिष्ट क्र. १ पहावे.

४. विभागीय केंद्रे

- (१) अमरावती : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे अमरावती विभागीय केंद्र, व्ही.एम.व्ही. ते वलगाव रोड, पोस्ट व्ही.एम.व्ही., अमरावती - ४४४ ६०४
☎ : (०७२१) २५३१४४५, २५३१२१०
फॅक्स : २५३१४४४
मोबाईल : ९४२२२४७२९२

- (२) औरंगाबाद : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे औरंगाबाद विभागीय केंद्र द्वारा : सर्व्हे नं. ४१, सैनिकी मुलांच्या वसतिगृहाच्या पूर्वेस, नंदनवन कॉलनी, छावणी औरंगाबाद - ४३१ ००२
☎ : (०२४०) २३७१०६६, २३७१०७७
फॅक्स : २३७१०८८ मोबाईल : ९४२२२४७२९३
- (३) मुंबई : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे मुंबई विभागीय केंद्र द्वारा : जगन्नाथ शंकरशेठ म.न.पा.ची मराठी शाळा, दुसरा मजला, फ्रेअर ब्रीज (साऊथ) नाना चौक, ग्रॅंट रोड (प.) मुंबई - ४०० ००७
☎ : (०२२) २३८७४१८६, २३८२६१३५
२३८७४१७७
फॅक्स : २३८१३२५६
मोबाईल : ०९८६९०४९४२७
- (४) नागपूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नागपूर विभागीय केंद्र रावबहादूर डी. लक्ष्मीनारायण बंगला, विद्यापीठ क्रीडा परिसर, लॉ कॉलेज कॅम्पस, रविनगर चौक नागपूर - ४४० ००१
☎ : (०७१२) २५५३७२४
फॅक्स : २५५३७२५ मोबाईल : ९४२२२४७२९५
- (५) नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नाशिक विभागीय केंद्र, नाशिक महानगरपालिकेची जुनी इमारत, दुसरा मजला, नवीन पंडित कॉलनी, नाशिक - ४२२ ००२
☎ : (०२५३) २३१७०६३
फॅक्स : २५७६७५६ मोबाईल : ९४२२२४७२९७
- (६) पुणे : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे पुणे विभागीय केंद्र शाहीर अण्णाभाऊ साठे प्रशालागृह, महापालिकाशाळा क्र.५ (मुलांची), ६५४, सदाशिव पेठ हौदासमोर कुमठेकर मार्ग, पुणे - ४११ ०३०
☎ : (०२०) २४४५७९१४
फॅक्स : २४४९११०७ मोबाईल : ९४२२२४७२९८
- (७) कोल्हापूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे कोल्हापूर विभागीय केंद्र शिवाजी विद्यापीठ परिसर, पोस्ट ऑफिसजवळ विद्यानगर, कोल्हापूर - ४१६ ००४
☎ : (०२३१) २६०७०२२
फॅक्स : २६०७०२३
मोबाईल : ९४२२२४७२९४
- (८) नांदेड : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नांदेड विभागीय केंद्र द्वारा : स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ क्रीडा इमारत, नांदेड - ४२१ ६०३६
☎ : (०२४६२) २२९९४०, २८३०३८
फॅक्स : २२९९५०

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2019-20

**Diploma in Mass Communication &
Journalism (DIPLOMA MCJ)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2019

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Diploma in Mass Communication & Journalism (MCJ)' in collaboration with Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU) for the duration of 1 Year from 01th June 2019 to 31st May 2020. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2019.

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL

ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

ज्ञानगंगा घरोघरी

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

नाशिक- ४२२ २२२

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम (P03)

माहितीपुस्तिका

2018-2019

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम : माहितीपुस्तिका

शिक्षणक्रम संकेतांक (Programme Code) : P 03

अनुक्रमणिका

१.	विद्याशाखेचा परिचय	४
२.	शिक्षणक्रमाविषयी	४
२.१	शिक्षणक्रमाची संरचना	
२.२	अध्ययन पद्धती	
२.३	प्रवेश प्रक्रिया	
२.४	प्रवेश पात्रता	
२.५	शिक्षणक्रम शुल्क	
२.६	कालावधी	
२.७	माध्यम	
२.८	मूल्यमापन प्रक्रिया	
२.९	श्रेयांक	
३.	नोंदणी-प्रक्रिया	१०
४.	विभागीय केंद्रे	११
५.	अभ्यासकेंद्रे	१२
६.	विशेष सूचना / संपर्कासाठी	१४
	परिशिष्टे	१६
	परिशिष्ट १ : उमेदवार/विद्यार्थी करारनामा Candidate/Student Agreement at the time of Admission	
	परिशिष्ट २ : गरीब विद्यार्थी सहाय्य योजना नियमावली	
	परिशिष्ट ३ : University Grants Commission Resolution (2004)	
	परिशिष्ट ४ : G.R. of Equivalency for 10th and 12th	
	परिशिष्ट ५ : एकापेक्षा अधिक शिक्षणक्रमांना प्रवेश	
	परिशिष्ट ६ : G.R. of Equivalency	
	परिशिष्ट ७ : Letter of Recognition from UGC	
	परिशिष्ट ८ : विद्यार्थी सहायता आणि विद्यार्थी कल्याण योजना	
	परिशिष्ट ९ : अंतिम परीक्षा : प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप	

विद्यापीठ गीत

एक प्रतिज्ञा असे आमुची ज्ञानाची साधना ।
चिरंतन ज्ञानाची साधना ।
ज्ञान हेच संजीवन साऱ्या जगताच्या जीवना ॥ धृ ॥
ज्योत जागवू सुजाणतेची सकलांच्या अंतरी ।
तीच निवारील पटल तमाचे प्रभात सूर्यापरी ।
ज्ञानच देउळ, ज्ञानच दैवत, प्रगतीच्या पूजना ॥ १ ॥
नव्या युगाचा नव्या जगाचा ज्ञान धर्म आहे ।
त्यातच अमुच्या उजळ उद्याचे आश्वासन राहे ।
मुक्त करिल तो परंपरेच्या बंदिघरातुन मना ॥ २ ॥
हाच मंत्र नेईल आम्हाला दिव्य भविष्याकडे ।
न्यायनीतीचे पाऊल जेथे भेदाशी ना अडे ।
जे जे मंगल पावन त्याची जेथे आराधना ॥ ३ ॥

कुसुमाग्रज

निर्मिती

श्री. आनंद यादव

व्यवस्थापक

ग्रंथनिर्मिती केंद्र, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

© २०१७ यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

- प्रथम प्रकाशन : जुलै २०१८
- अक्षरजुळणी : अँकोसिस, नाशिक
- प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक ४२२ २२२

NB-18-19-58

१. विद्याशाखेचा परिचय

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे या विद्याशाखेत मानवनिर्मित कला, साहित्य या सर्जनशील निर्मितिव्यापाराचा आणि कुटुंबसंस्थेपासून राज्यसंस्थेपर्यंतच्या विविध संस्थांच्या रचनांचा, तत्त्वज्ञानाचा व इतिहास-परंपरांचा अभ्यास केला जातो. २१ व्या शतकातील जागतिक आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी बौद्धिक पूर्वतयारी करणे आणि अध्ययनशील समाजासाठी शैक्षणिक संसाधनांचा विकास करणे हे या विद्याशाखेचे ध्येय आहे. विद्याशाखेतील विविध शिक्षणक्रमांचा आशय हा मानवकेंद्री असतो. मानवी मूल्यांवर व माणसाच्या विकास-कार्यक्रमांवर भर देणारा आशय हे या विद्याशाखेतील अभ्यासक्रमांचे वैशिष्ट्य आहे.

विद्याशाखेची ठळक वैशिष्ट्ये थोडक्यात अशी :

१. जगभरातल्या विविध संस्कृतींचा, राष्ट्र-राज्यांच्या जडणघडणीचा, इतिहास परंपरांचा, बी.ए., एम.ए. व एम.फिल. शिक्षणक्रमांचा अभ्यासक्रमात समावेश.
२. मानवी हक्क, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, इत्यादी मूल्ये, ग्राहकसंरक्षण, पर्यावरण रक्षणादी चळवळी, सार्क, युनो, इत्यादी जागतिक कल्याणकारी संघटनांचे कार्य, स्त्रियांचे सबलीकरण, वंचितांच्या अस्मितेचे लढे, भाषा, धर्म, प्रदेशांच्या विविधतेतून एकतेसाठी रचलेले नमुनादर्श, जागतिकीकरण आणि स्थानिक विकासाची सांगड अशा विविध आशयसूत्रांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये समावेश आहे.
३. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र, वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन, गांधीविचारदर्शन, मानवी हक्क, ग्राहक संरक्षण अशा विशेष विषयांवर स्वतंत्र शिक्षणक्रम.
४. सिद्धांत आणि व्यवहार यांची सांगड घालणारे उपयोजित अभ्यासक्रम.
५. व्यक्तीच्या सर्जनशीलतेला व कल्पकतेला वाव देणारे अपारंपरिक अभ्यासक्रम.
६. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी आणि व्यावसायिक यशासाठी लागणाऱ्या पूरक कौशल्यांना वाव देणारे अभ्यासक्रम.
७. स्वयंअध्ययनासाठी लागणाऱ्या नावीन्यपूर्ण कौशल्यांचे शिक्षण.
८. पायाभूत अभ्यासक्रमात विविध संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यावर भर.
९. स्वयंअध्ययन पुस्तके, स्वाध्याय, क्षेत्रीय कार्य, प्रकल्प अभ्यास, उपग्रह सेवा व वेबमाध्यमांतून विद्यार्थ्यांना

मार्गदर्शन सेवा अशा विविध अंगांनी विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक साहाय्य.

१०. प्रत्येक शिक्षणक्रमात आवडीप्रमाणे निवड करता येतील असे पर्याय.

२. वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन शिक्षणक्रमाविषयी

२.१ शिक्षणक्रमाची संरचना

मुक्त विद्यापीठाने विकसित केलेला वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका हा एकूण २४ श्रेयांकांचा शिक्षणक्रम १ वर्ष कालावधीचा आहे. या शिक्षणक्रमासाठी प्रत्येक अभ्यासकेंद्रावर किमान १० व कमाल ५० विद्यार्थ्यांना प्रवेश दिला जाईल. एखाद्या अभ्यासकेंद्रावर पुरेशी विद्यार्थी संख्या नसल्यास तेथील विद्यार्थ्यांना त्याची संमती असल्यास जवळच्या अभ्यासकेंद्रावर वर्ग करण्यात येईल. त्या केंद्रावर विद्यार्थ्यांना संपर्कसत्रे, अंतर्गत मूल्यमापन आणि परीक्षेसाठी जावे लागेल.

ह्या शिक्षणक्रमाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :

- (१) वृत्तपत्रे व प्रसारमाध्यमातील विविध कौशल्यांचा परिचय करून देणे.
- (२) ग्रामीण क्षेत्रातून पत्रकार होऊ इच्छिणाऱ्यांना वृत्तपत्रीय तंत्रे व कौशल्ये देऊन त्यांची पत्रकारिताविषयक जाणीव वाढविणे.
- (३) मोठ्या शहरांतील वृत्तपत्रांचे ग्रामीण भागातील वार्ताहर आणि वृत्तपत्र-व्यावसायिकांचे वृत्तपत्रीय ज्ञान वाढविणे आणि त्यायोगे पत्रकारितेचा दर्जा उंचावण्यात सहयोगी होणे.
- (४) स्थानिक, छोट्या आणि मध्यम वृत्तपत्रांना पत्रकारितेतील प्रशिक्षित मनुष्यबळ उपलब्ध करून देणे.
- (५) जिल्हा किंवा राज्यस्तरीय वृत्तपत्रांमध्ये संपादकीय कचेरीतील संपादनाची विविध कामे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.
- (६) जनसंपर्क अधिकाऱ्यासाठी लागणारी कौशल्ये अवगत करून देणे.
- (७) बातम्यांची भाषांतरे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.

अभ्यासक्रम

एकूण २४ श्रेयांकांचा अध्ययनभार असलेल्या ह्या अभ्यासक्रमाची विभागणी पाठ्यपुस्तकांद्वारे व संपर्कसत्रांद्वारे अध्ययन आणि कार्यपुस्तिका व क्षेत्रीय कार्याद्वारे प्रात्यक्षिक अध्ययनानुभव अशा विविध स्वरूपात करण्यात आली आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे :

अभ्यासक्रमाची रूपरेषा

(तात्त्विक १६ श्रेयांक + प्रात्यक्षिक ८ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम १ : (JOU 101) जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संवादाची मूलतत्त्वे
पुस्तक २	: वृत्तपत्रे
पुस्तक ३	: नभोवाणी
पुस्तक ४	: चित्रवाणी
प्रात्यक्षिक कार्य	: अभिरूची व लोकप्रतिसादांचे सर्वेक्षण (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम २ : (JOU 102) पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: पत्रकार : शहरी आणि ग्रामीण
पुस्तक २	: वार्ताहरांचे स्थानिक कार्यक्षेत्र
पुस्तक ३	: जनसंपर्क पत्रकारिता : स्वरूप व कार्यपद्धती
पुस्तक ४	: पत्रकारितेसाठी सामान्यज्ञान
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रीय वृत्तसंकलन व वृत्तलेखन (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ३ : (JOU 103) बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: बातमीची सर्वसाधारण क्षेत्रे
पुस्तक २	: कृषी, सहकार आणि अर्थकारण
पुस्तक ३	: क्रीडा
पुस्तक ४	: विज्ञान, शिक्षण व सांस्कृतिक क्षेत्रे
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रगतानुसार कात्रणसंग्रह व निरीक्षण अहवाल (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ४ : (JOU 104) संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संपादक : स्वरूप व कार्य
पुस्तक २	: अग्रलेख लेखन : स्वरूप व नमुने
पुस्तक ३	: भाषा व भाषांतर
पुस्तक ४	: व्यवस्थापकीय संपादन : स्वरूप व पद्धती
प्रात्यक्षिक कार्य	: नमुना संपादन / भाषांतर (२ श्रेयांक)

वृत्तपत्रविद्या जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रमासाठी ८ श्रेयांकांचे प्रात्यक्षिक कार्य आवश्यक आहे. त्याकरिता एकूण ४०० गुण आहेत.

हे प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण करून अभ्यासकेंद्रावर दिलेल्या मुदतीत जमा करावयाचे आहे.

२.२ अध्ययन पद्धती

मुक्त विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांना दररोज महाविद्यालयात जाऊन शिक्षण घेता येत नाही; तसेच अध्ययन करण्यासाठी पूर्ण वेळ देता येत नाही. अशा विद्यार्थ्यांसाठी मुक्त विद्यापीठाने स्वतंत्रपणे अध्ययन पद्धती विकसित केली आहे. त्यात पुढील घटकांचा समावेश आहे.

- (१) स्वयं-अध्ययनाधिष्ठित पाठ्यपुस्तके.
- (२) तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे संपर्कसत्रात मार्गदर्शन.
- (३) अध्ययन कालांतर्गत मूल्यमापनाकरिता वर्गचाचण्या, गृहपाठ यांचा उपयोग.
- (४) आवश्यक तेथे प्रात्यक्षिकांची संधी.

या अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थ्यांना केवळ अभ्यासक्रमाचा तपशील न देता, त्यावरील अध्ययन पुस्तकांचा संचही देण्यात येतो. प्रवेश शुल्कातच ही अध्ययन पुस्तके देण्यात येतात व ती विद्यार्थ्यांना स्वतःकडे कायम ठेवता येतात. ही स्वयं-अध्ययन पुस्तके अन्य पाठ्यपुस्तकांपेक्षा निराळ्या पद्धतीने लिहिलेली असतात. ह्या पाठ्यपुस्तकांत एका वाचनात समजावून घेता येईल अशा प्रकारे विषयांची छोट्या छोट्या घटकांत विभागणी केलेली असते. उदाहरणार्थ, आलेख, चित्रे, इत्यादींच्या साहाय्याने विषयाची मांडणी सुबोधपणे करण्यात येते. ह्या पुस्तकांची छपाई विद्यार्थ्यांचे अध्ययन सुलभपणे व्हावे या दृष्टीने करण्यात आलेली असते. पुस्तकात प्रत्येक पानावर दोन्ही बाजूंना मोठा समास सोडलेला असतो. या कोऱ्या जागेत विद्यार्थी ठळक मुद्दे लिहून ठेवू शकतो, त्याला येणाऱ्या शंकांची नोंद करून ठेवू शकतो. अभ्यासविषयाची आवृत्ती करताना या नोंदींची व टिपणांची त्याला मदत होते. तसेच पाठ्यांशाखाली काही प्रश्न दिलेले असतात, तो तो भाग वाचून झाल्यावर हे प्रश्न विद्यार्थ्यांने सोडविल्यास तो भाग आपल्याला कितपत समजला ह्याचा त्याला स्वतःलाच पडताळा घेता येतो. जर त्याला काही प्रश्न सोडविता आले नाहीत, तर त्याने तो भाग पुन्हा वाचून उत्तरे मिळवावयाची असतात. एवढे करूनही काही प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकत नाहीत तर ते प्रश्न नोंदवून ठेवावेत व अभ्यासकेंद्रावरील संपर्कसत्रात मार्गदर्शक प्राध्यापकांशी (संमंत्रक [Counsellor]) चर्चा करून त्याची उत्तरे मिळविता येतात.

विद्यार्थ्यांना आपल्या सोईच्या ठिकाणचे अभ्यासकेंद्र निवडता येते. या अभ्यासकेंद्रावर प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी सामान्यतः सुटीच्या दिवशी वा कार्यालयीन वेळनंतर संपर्कसत्रे घेण्यात येतात. त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ मार्गदर्शक ह्या संपर्कसत्रात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. मात्र हे मार्गदर्शन केवळ व्याख्यानांच्या स्वरूपाचे असत नाही. मार्गदर्शकाकडून विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची / शंकांची उत्तरे मिळविणे, कठीण विषयावर चर्चा-परिसंवाद घडवून आणणे, वर्गपाठ-गृहपाठाच्या माध्यमांतून आपल्या प्रगतीविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती घेता येणे, तसेच श्रवणफितीच्या / चित्रफितीच्या माध्यमांतून अभ्यासविषय अधिक दृढ करणे यासाठी ही संपर्कसत्रे असतात.

विद्यार्थ्यांने वरील सर्व अध्ययन सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग करून घेऊन स्वतःची अभ्यासपद्धती तयार करावी. आपल्याला मिळणारा वेळ लक्षात घेऊन मिळणाऱ्या वेळेचा नियोजनपूर्वक उपयोग करावा. केवळ पाठांतराद्वारे केलेला अभ्यास हा खरा अभ्यास नसून विषयाचे सुस्पष्ट आकलन होणे व त्याचा योग्य ठिकाणी उपयोग करता येणे हे चांगल्या अभ्यासपद्धतीचे मर्म आहे. त्यामुळे प्रात्यक्षिके व सराव यांवर भर देऊन विद्यार्थ्यांने अभ्यास करावा, अशी अपेक्षा आहे.

२.३ प्रवेश प्रक्रिया

परिशिष्ट १ पाहावे.

२.४ प्रवेश पात्रता

खालील शैक्षणिक पात्रता धारण करणाऱ्याला वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रमासाठी प्रवेश मिळू शकेल.

- (१) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा वृत्तपत्रविद्या प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (२) १२वी उत्तीर्ण किंवा समकक्ष शासनमान्य परीक्षा उत्तीर्ण. किंवा
- (३) शालांत परीक्षा (१०वी किंवा पूर्वीची ११वी) उत्तीर्ण+२ वर्षांचा कोणताही शासनमान्य शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (४) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा पूर्वतयारी शिक्षणक्रम उत्तीर्ण.

२.५ शिक्षणक्रम शुल्क

विद्यापीठ शुल्क	रु. २,०००.००
अभ्यासकेंद्र शुल्क	रु. १,०००.००
एकूण शुल्क	रु. ३,०००.००

विद्यापीठ शुल्काचा तपशील

क्र.	शुल्काचे शीर्षक	रक्कम
१)	नोंदणी शुल्क	रु. १००/-
२)	शैक्षणिक शुल्क	रु. ४००/-
३)	परीक्षा शुल्क	रु. ७००/-
४)	विकास निधी	रु. ६५०/-
५)	संकीर्ण	रु. १५०/-
एकूण शुल्क		रु. २,०००/-

शिक्षणक्रम शुल्कासंबंधी सूचना

- ❖ ऑनलाईन प्रवेश करताना विद्यार्थ्यांनी प्रथमतः केवळ विद्यापीठ शुल्क रु. २,०००/- इंटरनेट बँकिंग, डेबीट कार्ड, क्रेडीट कार्ड, मोबाईलबँकिंग किंवा इतर प्रचलित ऑनलाईन कॅश ट्रान्सफर प्रक्रियेचा वापर करून भरावे. ऑनलाईन फी भरल्याच्या ट्रान्झॅक्शन नंबरची नोंद घेऊन पावती प्रिंट करून घ्यावी आणि प्रवेश अर्जाच्या प्रिंट सोबत जोडून अभ्यासकेंद्रावर जमा करावी.
- ❖ प्रवेश अर्जाची प्रिंट प्रत अभ्यासकेंद्रावर जमा करताना भरलेल्या शिक्षणक्रम शुल्कातील अभ्यासकेंद्राचे शुल्क रु. १,०००/- मात्र अभ्यासकेंद्राच्या बँक खात्यात बँक चलनाने भरून अथवा क्रॉस केलेला अकाउंट पेयी चेक अदा करून किंवा अभ्यासकेंद्राने

निर्धारित केलेल्या अधिकृत पद्धतीने जमा करून पावती घ्यावी व ती शिक्षणक्रम पूर्ण होईपर्यंत स्वतंत्र फाईलमध्ये जतन करून ठेवावी.

- ❖ अशा पद्धतीने प्रवेश प्रक्रियेचा अवलंब करून आपला प्रवेश निश्चित करावा आणि आपण दिलेल्या मोबाईल क्रमांकावर आपला प्रवेश झाल्याचा तसेच तुमचा प्रवेश झाल्यावर येणाऱ्या कायम नोंदणी क्रमांकाचा मेसेज मिळण्याची प्रतीक्षा करावी. आपला प्रवेश निश्चित झाला किंवा कसे याबाबत आपण निवडलेल्या अभ्यासकेंद्राच्या कायम संपर्कात राहावे.

२.६ कालावधी

या शिक्षणक्रमाचा कालावधी एक वर्षाचा असेल. (एकदा प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी ३ वर्षांसाठी वैध राहिल.) एखाद्या विद्यार्थ्याने ३ वर्षांत शिक्षणक्रम पूर्ण न केल्यास त्यास नव्याने प्रवेश घ्यावा लागेल.

२.७ माध्यम

सर्व अभ्यासक्रमांसाठी 'मराठी' हे शिक्षणाचे माध्यम राहिल. अभ्यासक्रमांची पाठ्यपुस्तके, अभ्यासकेंद्रावरील मार्गदर्शन, इत्यादी सर्व अध्ययन-साहित्य मराठी भाषेतूनच उपलब्ध होईल. अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेची प्रश्नपत्रिका मराठीतूनच असेल. मात्र प्रश्नांची उत्तरे लिहिण्यासाठी हिंदी किंवा इंग्रजी भाषेचा वापर पूर्वपरवानगीने करता येईल.

२.८ मूल्यमापन प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमात विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन प्रामुख्याने दोन भागांत करण्यात येईल.

अभ्यासक्रमनिहाय मूल्यमापनाचा तपशील

संकेतांक	अभ्यासक्रम	अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक)	अंतिम परीक्षा
JOU 101	जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे	सर्वेक्षण : १००	१००
JOU 102	पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी	क्षेत्रीय कार्य : १००	१००
JOU 103	बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे	कात्रणसंग्रह : १००	१००
JOU 104	संपादक : कार्य आणि जबाबदारी	भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १००	१००
एकूण		४००	४००

अंतर्गत मूल्यमापन

यात चार अभ्यासक्रमांच्या प्रात्यक्षिक भागासाठी सर्वेक्षण, क्षेत्रीय कार्य, कात्रणसंग्रह, कार्यपुस्तिका देण्यात येतात. अंतर्गत मूल्यमापन अभ्यासकेंद्रावर मार्गदर्शक प्राध्यापक करतील. नोंदणी कालावधीत फक्त एकदाच अंतर्गत मूल्यमापनाची संधी देण्यात येईल.

अंतिम मूल्यमापन

प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. साधारणतः अंतिम परीक्षा मे / जून महिन्यात असेल. अंतिम परीक्षेचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे :

- प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. प्रत्येक वर्षास प्रती अभ्यासक्रम ८० गुणांची अंतिम परीक्षा असेल. प्रत्येक अभ्यासक्रमास ८० गुणांची एक याप्रमाणे प्रती वर्ष सहा अभ्यासक्रमांकरिता ८० गुणांच्या ६ प्रश्नपत्रिका असतील. प्रत्येक प्रश्नपत्रिकेत २० गुणांचे ४ प्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नात प्रत्येकी ५ गुणांचे ५ उपप्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नातील पाचपैकी चार उप-प्रश्न सोडवावयाचे असतील. विद्यार्थ्यांना प्रत्येक अभ्यासक्रमात ८० पैकी मिळालेले गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे (UA) दर्शविण्यात येतील. प्रत्येक अभ्यासक्रमात उत्तीर्ण होण्याकरिता किमान ४०% गुण मिळविणे अनिवार्य असेल.

उत्तीर्णतेचे निकष

- (१) अभ्यासक्रमनिहाय अंतिम निकाल घोषित करताना अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेतील गुणांना अनुक्रमे ६०:४० इतके महत्त्व देण्यात येईल.
- (२) प्रत्येक अभ्यासक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी अंतर्गत मूल्यमापनात आणि अंतिम परीक्षेत स्वतंत्रपणे किमान '४०%' गुण मिळविणे अनिवार्य राहिल.

मूल्यमापन आणि प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

या शिक्षणक्रमास प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन दोन प्रकारे करण्यात येईल.

- (१) **अंतर्गत मूल्यमापन** : यामध्ये विद्यार्थ्यांनी अभ्यासक्रमनिहाय १०० गुणांचे प्रात्यक्षिक पूर्ण करावयाचे आहे. चार अभ्यासक्रमांसाठी निश्चित केलेले प्रात्यक्षिक कार्य सोबत देण्यात येत आहे. प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण केल्याशिवाय अंतिम परीक्षेस बसता येणार नाही.
- (२) **अंतिम परीक्षा** : चारही अभ्यासक्रमांसाठी प्रत्येकी ८० गुणांची अंतिम परीक्षा एप्रिल / मे मध्ये घेण्यात येईल.

अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक कार्य) आणि अंतिम परीक्षा यात मिळालेल्या गुणांची टक्केवारी काढण्यात येईल. त्यासंबंधीचा अधिक तपशील पुढे देण्यात आलेला आहे. प्रात्यक्षिक (अंतर्गत) आणि अंतिम मूल्यमापनाचे गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात येतील.

अभ्यासक्रमनिहाय प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

अभ्यासक्रम १ : जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (JOU 101)

(सर्वेक्षण : १०० गुण)

तपशील

१०० गुणांसाठी एका विषयावर सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे. या सर्वेक्षण अहवालासाठी पुढील मुद्दे अपेक्षित आहेत.

- (१) **सर्वेक्षण विषयाची निवड** : विषय निवडीचा हेतू, महत्त्व आणि व्याप्ती.
- (२) **सर्वेक्षणाची कार्यपद्धती** : मुलाखती, प्रश्नावली, वृत्तपत्र संहिता सर्वेक्षण, प्रतिसादकांची संख्यानिश्चिती, प्रतिसादकांचे स्वरूप व त्यासाठीचे निकष ठरविणे, सर्वेक्षणाचे वेळापत्रक ठरविणे.
- (३) **क्षेत्रीय कार्य** : प्रतिसादकांच्या मुलाखती घेऊन प्रश्नावली भरून घेणे.
- (४) **अहवाल लेखन** :
 - (अ) माहितीचे पृथक्करण, विश्लेषण व निष्कर्ष,
 - (आ) पूरक संदर्भांचा वापर,
 - (इ) अहवालाचे तंत्रशुद्ध सादरीकरण व निष्कर्षाची मांडणी.

विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षणासाठी संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली सर्वेक्षण विषयांची निवड करावी. नमुन्यादाखल काही विषय पुढे दिले आहेत.

- (५) **अहवालाचे सादरीकरण** : अहवाल हस्तलिखित स्वरूपात पुढाबांधणीत अथवा धारिकांच्या माध्यमांतून सादर करता येईल. कागद ए-४ आकाराचा असावा. अहवाल लेखन सर्वसाधारणपणे १० ते १५ पृष्ठांचे असावे. याखेरीज प्रश्नावल्या, कात्रणे, संदर्भसाधनांची सूची असा स्वतंत्र विभाग जोडावा.

सर्वेक्षणासाठी नमुना विषय (खाली 'अ' आणि 'आ' मधील कोणताही एक विषय निवडावा).

(अ) वृत्तपत्रे

- (१) वृत्तपत्रांतील वाचकपत्रांचे सर्वेक्षण (किमान २० पत्रे निवडावीत). सर्वेक्षणात पत्रांचे विषय, ठिकाण, पत्रलेखकांचा सामाजिक स्तर, पत्रलेखनाची भाषा, विषय मांडणी पद्धती, पत्रलेखकास मिळालेला प्रतिसाद, पत्रविषयाला मिळालेला प्रतिसाद, वाचकपत्रांचे वर्गीकरण (उदाहरणार्थ, वादविषय, दादफियाद, कैफियत, मतप्रकटीकरण, लक्ष्यवेध, अनुभवकथन), इत्यादी अंगांनी सर्वेक्षण अहवाल लिहावा.
- (२) वृत्तपत्रातील अग्रलेखांचे सर्वेक्षण (दहा).
- (३) व्यंगचित्रांचे सर्वेक्षण (वीस).

(४) ठळक घडामोडी अथवा विशिष्ट विषयांना वृत्तपत्रातील विविध आकृतिबंधांतून मिळालेल्या प्रसिद्धीचे सर्वेक्षण (उदाहरणार्थ, दहशतवादी हल्ले, भारतातील सार्वजनिक निवडणूक, अमेरिकन अध्यक्षीय निवडणूक, भारतीय क्रिकेटची सद्यःस्थिती, भारत-पाकिस्तान संबंध).

(५) संपादकीय पानावरील स्फुटलेखनाचे सर्वेक्षण (दहा).

(६) वृत्तपत्रीय पुरवण्यांचे सर्वेक्षण (दहा).

(आ) नभोवाणी-दूरचित्रवाणी : श्रोता-प्रेक्षक प्रतिसाद सर्वेक्षण

(१) शेतकऱ्यांसाठी प्रसारित होणारे कार्यक्रम

(२) शैक्षणिक कार्यक्रम

(३) संगीतविषयक कार्यक्रम

(४) बातमीपत्रे

(५) लोकप्रिय मालिका

(६) जाहिराती

अशा वाचक प्रतिसादांचे सर्वेक्षण विषयनिहाय करता येईल. तसेच समग्रतःही करता येईल. कार्यक्रमाची लोकप्रियता, गुणवत्ता, अभिरूची संवर्धन, व्यवहारोपयोगिता, समस्या विश्लेषण, समाजधारणा, संवादक्षमता, प्रायोगिकता अथवा साचेबंदपणा, वेळांची यथायोग्यता, इत्यादी अंगांनी असे सर्वेक्षण करता येईल. सर्वेक्षण अहवालात गुणदोषांचीही चर्चा करता येईल. अशा सर्वेक्षणासाठी किमान २० प्रतिसादक निवडणे आवश्यक राहिल.

संमंत्रकांनी सर्वेक्षण अहवालाचे मूल्यमापन करताना संबंधित विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेऊन नंतर गुणदान करणे श्रेयस्कर राहिल.

अभ्यासक्रम २ : पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (JOU 102)

(क्षेत्रीय कार्य : १०० गुण)

भाग १ : ५० गुण

आपल्या परिसरातील एखाद्या विषयावरील क्षेत्रीय पाहणी करून वृत्तलेख लिहिणे अपेक्षित आहे. (शब्द मर्यादा : ७५० ते १०००)

नमुना विषय

(०१) विशिष्ट विकास योजना (उदाहरणार्थ, पंतप्रधानांची ग्रामसडक योजना, पावसाच्या पाण्याचा पुनर्वापर, पाणीपुरवठा, आरोग्य योजना, कृषी क्षेत्रातील विशिष्ट योजना, साक्षरता मोहीम).

(०२) ग्रामपंचायत / नगरपालिका / महापालिका यांचे कार्य.

(०३) स्वयंसेवी संस्थेचे कार्य.

(०४) स्थानिक समस्या.

(०५) ग्रामस्वच्छता अभियान / नगरस्वच्छता अभियान

(०६) विकासनिधींचा विनियोग (आमदार-खासदारांच्या विकासनिधीतील कामे).

(०७) ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसभा,

(०८) जिल्हा परिषदांच्या आमसभा.

(०९) अंगणवाड्यांतील शिक्षण.

(१०) पर्यावरणाची स्थिती.

(११) व्यसनाधीनता.

(१२) अंधश्रद्धा व लोकसमजुती.

(१३) फुलशेती.

(१४) विज्ञान प्रदर्शने.

(१५) कुपोषण (कोवळी पानगळ).

(१६) कचरा व्यवस्थापन.

(१७) बचतगट आणि विकास योजना.

(१८) वाचनालये.

(१९) विशिष्ट उद्देशाने स्थापन झालेली मंडळे.

(२०) वैद्यकीय सेवा आणि रुग्णांचे / वैद्यांचे अनुभव.

भाग २ : ५० गुण

(पुढीलपैकी एक कार्य पूर्ण करणे.)

(०१) विशिष्ट संस्था वा उद्योगातील जनसंपर्क विभागाच्या कार्याची माहिती संकलित करून ७५० ते १००० शब्दांत अहवाल लेखन करा. अहवालासोबत संबंधित संस्था / उद्योगाची माहितीपत्रके, घडीपत्रिका, स्मरणिका, इत्यादी पूरक प्रसिद्ध साहित्यही जोडावे.

(०२) जनसंपर्क अधिकाऱ्याची मुलाखत घेऊन त्यावर आधारित वृत्तांत सादर करणे. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०३) जिल्हा किंवा विभागीय माहिती कार्यालय अथवा विशिष्ट संस्था / उद्योग यांनी प्रकाशित केलेले प्रसिद्धी-साहित्य संकलित करून त्यासंबंधीचा निरीक्षण अहवाल लिहा. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०४) एखाद्या शैक्षणिक संस्थेस, स्वयंसेवी संस्थेस अथवा सांस्कृतिक मंडळास भेट देऊन त्याच्या कार्याची माहिती मिळवा व त्यासंदर्भात त्या संस्थेचे माहितीपत्रक / घडीपत्रिका हस्तलिखित स्वरूपात तयार करा. माहिती संकलन, त्याचे सादरीकरण, मांडणी, सजावट, संज्ञापन क्षमता, इत्यादींच्या अंगांनी सदर घडीपत्रिकेचे मूल्यांकन केले जाईल.

(०५) विविध वृत्तपत्रे पाहून एका महिन्यातील ठळक घटनांचा कालपट तयार करा. कालपट करताना घटनांचे वर्गीकरण करून त्या त्या गटात कालक्रमानुसारी घटनांची मांडणी करावी. उदाहरणार्थ, राजकारण, अर्थकारण, उद्योग-व्यापार, शिक्षण, समाज व संस्कृती, नैसर्गिक घडामोडी, विज्ञान-तंत्रज्ञान, पर्यावरण, कलासाहित्य, क्रीडा, गुन्हेगारी, न्यायनिवाडे, विविध आंदोलने. हा कालपट विशिष्ट क्षेत्र निवडून केल्यास तीन महिन्यांचा असावा.

- (०६) आपल्या पंचक्रोशीतील ग्रामदैवते व त्या अनुषंगाने होणाऱ्या सांस्कृतिक घडामोडींचा अहवाल तयार करा. त्यात सण-उत्सव, जत्रा, मेळा, स्पर्धा, विधिकर्म, प्रदर्शने, बाजार, इत्यादींचा समावेश असावा.
- (०७) आपल्या परिसरातील विशिष्ट विकासकामांच्या प्रगतीचा अहवाल.
- (०८) आपल्या परिसरातील सहकारी संस्थांच्या कामाच्या माहितीची पाहणी करून त्यावर आधारित वृत्तांत-लेख लिहा.
- (०९) एखाद्या महत्त्वाच्या घटनेपाठोपाठ घडणाऱ्या विविध घडामोडी, त्यावरील भाष्यासह केली जाणारी वृत्तसमीक्षा, अग्रलेख, वाचकपत्रे, यांसह त्या घटनेचे वार्तामूल्य विशद करणारा अहवाल तयार करा. त्यासाठी आवश्यक ती कात्रणे, छायाचित्रे यांचे संकलन करून त्याचे चिकटपुस्तक तयार करा.
- (१०) आपल्या गावात साजरे होणारे कोणतेही महत्त्वाचे दोन दिवस निवडून ते कसे साजरे झाले, यासंबंधीचे वृत्तसंकलन करून त्यावर आधारित दोन स्वतंत्र वार्तापत्रे लिहा. ह्या वार्तापत्रासोबत वृत्तसंकलन कसे केले, त्याची माहिती लिहून तत्संबंधीची टिपणे वार्तापत्रासोबत जोडावीत. मूल्यमापनात या सर्व प्रक्रियेचा एकत्रित विचार करून गुण दिले जातील.

अभ्यासक्रम ३ : बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (JOU 103)

(कात्रणसंग्रह : १०० गुण)

तपशील

कोणत्याही एका कार्यक्षेत्रातील बातम्यांचा कात्रणसंग्रह तयार करा व त्यावर आधारित पुढील स्वाध्याय पूर्ण करा.

- (१) निवडलेल्या कार्यक्षेत्रातील एका विशिष्ट विषयावर एकाहून अधिक वृत्तपत्रांतून प्रसिद्ध झालेल्या किंवा एकाच घटनेभोवती केंद्रित झालेल्या सुमारे दहा बातम्यांची कात्रणे काढून ती चिकटबुकात डकवा.
- (१० गुण)
- (२) प्रत्येक बातमीचे मथळा, आशय, मांडणी, भाषा, छायाचित्र, बातमीचा स्रोत व स्थान या दृष्टीने निरीक्षण नोंदवा.
- (५० गुण)
- (३) कात्रणसंग्रहातील कोणतीही एक बातमी निरनिराळ्या वृत्तपत्रांत कोणकोणत्या पद्धतीने प्रसिद्ध झाली, याची तुलनात्मक निरीक्षणे सोडवा.
- (१० गुण)
- (४) निवडलेल्या बातम्यांपैकी कोणत्याही सहा बातम्या तुमच्या दृष्टीने आदर्श स्वरूपात कशा असाव्यात, हे ठरवून या बातमीचे पुनर्लेखन करा.

(३० गुण)

अभ्यासक्रम ४ : संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (JOU 104)

(भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १०० गुण)

तपशील

खाली 'अ'मध्ये भाषांतर आणि 'आ'मध्ये नमुना संपादन अशी दोन प्रात्यक्षिके दिली आहेत, त्यांपैकी एक प्रात्यक्षिक विद्यार्थ्यांनी पूर्ण करावयाचे आहे.

- (अ) इंग्रजी वृत्तपत्रांतील पुढीलपैकी कोणत्याही पाच विषयांतील एकेक बातमी निवडून तिचे मराठीत भाषांतर करा. (मूळ इंग्रजी बातमीची शब्दसंख्या किमान २००)

खालीलपैकी कोणतेही पाच

- (०१) राजकीय बातमी
- (०२) अपघात वृत्त
- (०३) क्रीडावार्ता
- (०४) अर्थ-व्यापारविषयक बातमी
- (०५) विज्ञान-तंत्रज्ञान-पर्यावरणविषयक बातमी
- (०६) संसद-विधिमंडळाचे कामकाज
- (०७) कृषी, सहकार, ग्रामीण विकास यांपैकी एक
- (०८) आंतरराष्ट्रीय घडामोडी किंवा संरक्षणविषयक बातमी
- (०९) कला-साहित्य-करमणूक किंवा लोकरुची वार्तापत्र
- (१०) नैसर्गिक आपत्ती (भूकंप, सुनामी, अवर्षण, इत्यादी).
- (११) सामाजिक घडामोडी
- (आ) नमुना संपादन किंवा सांघिक कृतिप्रकल्प : ४ पृष्ठांचे नमुना दैनिक संपादित करणे.
- (०१) विशिष्ट दिवस निवडून वृत्तपत्राची कचेरी स्थापन करा.
- (०२) वृत्तपत्रीय कामकाजातील घटक लक्षात घेऊन संपादक, उपसंपादक, वार्ताक्षेत्रानुसार बातमीदार, मुद्रित-शोधक, छायाचित्रकार, भाषांतरकार, ले-आऊट-डिझायनर अशा विविध कामांची वाटणी करा.
- (०३) नियुक्त बातमीदारांनी आपापल्या कार्यक्षेत्रातील बातम्या लिहून, तारेने, फोनने, फॅक्सने, ई-मेलने कचेरीत पाठवाव्यात. कचेरीतील उपसंपादकांनी त्या संपादित करून प्रेस कॉपी करावी.
- (०४) याखेरीज नभोवाणी, दूरचित्रवाणी, इत्यादी माध्यमांतून मिळणाऱ्या बातम्या संपादित कराव्यात.
- (०५) दिवसभरातल्या घडामोडींवर आधारित अग्रलेख व एक स्फुट लिहावे.
- (०६) दोन वाचकपत्रे लिहावीत.
- (०७) संकलित व संपादित मजकुराचे डी.टी.पी. करून पृष्ठमांडणी करावी.
- (०८) रात्री नभोवाणी, दूरचित्रवाणीवरील बातमीपत्रे ऐकून ताज्या बातम्यांचा अंतर्भाव करून दैनिकाचा मजकूर अद्ययावत करावा.

- (०९) व्यंगचित्रे, छायाचित्रे, हवामान, स्थानिक कार्यक्रम, इत्यादी आनुषंगिक मजकूर घालून ४ पृष्ठांच्या मर्यादित वृत्तपत्र शक्य तितके परिपूर्ण करावे. वृत्तपत्राचे नाव ठरविण्याचे स्वातंत्र्य अभ्यासकेंद्रास राहिल.
- (१०) रात्री दहा वाजेपर्यंत वृत्तपत्र प्रसिद्ध करावे. (प्रती १००).
- (११) सकाळी बसस्थानकास २५ प्रती विक्रीस ठेवाव्यात. प्रत्येक विद्यार्थ्यांस, संमंत्रकास, गावातील प्रमुख व्यक्तींना नमुना अंक द्यावा. तीन प्रती मुक्त विद्यापीठाच्या मुख्य कार्यालयात संचालक, मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा, संचालक, मूल्यमापन विभाग; आणि संचालक, विद्यार्थी सेवा विभाग यांना पाठवाव्यात.
- (१२) दुसऱ्या दिवशी इतर प्रसिद्ध वर्तमानपत्रे पाहून व स्थानिक वाचकांचे प्रतिसाद लक्षात घेऊन आपण प्रसिद्ध केलेल्या दैनिकाची सर्वांगीण चिकित्सा करावी व त्या चर्चेचा अहवाल तयार करावा.
- (१३) संमंत्रकांनी सदर कृति-कार्यक्रम आपल्या देखरेखीखाली पूर्ण करावा. विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यांची व उपक्रमशीलतेची नोंद ठेवून त्यानुसार प्रत्येकास १०० पैकी गुण द्यावेत. या कृतिप्रकल्पात प्रत्येक विद्यार्थ्यांस विशिष्ट कौशल्य सिद्ध करण्यास वाव देणारे काम देण्यात यावे.

वरील चारही अभ्यासक्रमांची प्रात्यक्षिक कार्ये विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक वेळापत्रकात दिलेल्या तारखेपर्यंत पूर्ण करून आपल्या अभ्यासकेंद्रावरील केंद्र संयोजकांकडे जमा करावयाचे आहेत.

२.९ श्रेयांक

कोणत्याही शिक्षणक्रमासाठी विद्यार्थ्यांला अभ्यास करावा लागतो. ह्यात वाचन, मनन, चिंतन, टिपणे काढणे, प्रश्नोत्तर-लेखन यांबरोबरच अभ्यासकेंद्रातील मार्गदर्शनाचा लाभ, ध्वनिचित्रफिली ऐकणे व पाहणे, चर्चा करणे, इत्यादींचा समावेश आहे. ह्या सर्व प्रकारच्या अभ्यासाला जेवढा वेळ लागतो, त्या वेळाचे मापन श्रेयांकामध्ये (Credit Point) केले जाते.

मुक्त विद्यापीठात प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी पाठ्यक्रम (सिलॅबस) निर्धारित करताना विद्यार्थ्यांला किती तास अभ्यास करावा लागेल, त्याचा विचार केला जातो. एका श्रेयांकाच्या अभ्यासक्रमासाठी साधारणपणे ३० ते ३५ तास अभ्यास करावा लागतो.

वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रम २४ श्रेयांकांचा आहे. त्यातील १६ पाठ्यपुस्तकांचे अध्ययन १६ श्रेयांकांचे असून उर्वरित ८ श्रेयांकामध्ये कार्यपुस्तिका आणि प्रात्यक्षिक कामाचा समावेश आहे. या सर्वांसाठी विद्यार्थ्यांला ७२० तास अभ्यास करावा लागेल.

३. नोंदणी-प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमाची प्रवेशप्रक्रिया ऑनलाइन पद्धतीने राबविण्यात

येत आहे. खालील सूचनांचे आपण काटेकोरपणे पालन करावे.

- (१) माहितीपुस्तिकेचा बारकाईने अभ्यास करावा. आपण शिक्षणक्रमाच्या प्रवेशास पात्र आहात याची खात्री आणि आपण पात्र असल्याचा पुरावा म्हणून खालील दस्तऐवजांची स्कॅन प्रत मिळवावी.
- (अ) जन्मतारखेचा दाखला (वाहन परवाना किंवा पॅनकार्ड किंवा जन्मतारीख असलेले आधारकार्ड किंवा शाळा सोडल्याचा दाखला किंवा पासपोर्ट किंवा इलेक्शन कार्ड).
- (आ) पात्रतेच्या परीक्षेचे गुणदानपत्र किंवा प्रमाणपत्र.
- (इ) जर पात्रतेसाठी प्रवेश परीक्षा आवश्यक असेल तर सदरची प्रवेश परीक्षा पात्र झाल्याचे प्रमाणपत्र.
- (ई) जर आपण मागासवर्गीय उमेदवार असाल तर आपल्या संवर्गासंदर्भातील नियमाप्रमाणे जातीचा दाखला, जात पडताळणी, नॉन क्रिमिलेअर सर्टिफिकेट, इत्यादी.
- (उ) जर आपण अपंगत्व असलेले (उदा. अंधत्व असलेले विद्यार्थी असाल तर आपले अपंगत्व दर्शविणारी कागदपत्रे).
- (२) आपणास किमान ७२ डीपीआय या रिझॉल्युशन बरहुकूम वरील सर्व दस्तऐवजांची स्कॅनिंग करणे आवश्यक आहे. यासाठी आपण आपल्या मित्रांची किंवा अभ्यासकेंद्राची मदत घेऊ शकता.
- (३) आपणाकडे चालू स्थितीत असलेला भ्रमणध्वनी क्रमांक आणि वैध इ-मेल आयडी असणे गरजेचे आहे. इ-मेल आयडी मिळविण्यासाठी आपण gmail.com, outlook.com, rediffmail.com किंवा yahoo.com. यासारख्या संकेतस्थळांवर भेट देऊन विनाशुल्क इ-मेल आयडी मिळवू शकतात. यांचा वापर आपणांस पासवर्ड, प्रवेशाची स्थिती, इत्यादी माहिती मिळविण्यासाठी केला जातो.
- (४) नोंदणी प्रक्रियेसाठी इंटरनेट जोडणी असलेली संगणकाची सेवा घ्यावी लागते. जर तुमच्याकडे अशा प्रकारचे संगणक नसतील तर आपण सायबर कॅफे किंवा अभ्यासकेंद्रे किंवा मित्राकडील उपलब्ध संगणकाचा वापर करू शकता.
- (५) आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे पूर्वतयारी केल्यानंतर ऑनलाइन प्रवेशप्रक्रियेकडे वळू शकता. यासाठी आपण विद्यापीठाचे संकेतस्थळ <http://ycmou.digitaluniversity.ac> येथे क्लिक करा.
- (६) जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल तर आपणास या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे लागेल. कृपया 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका. जरी आपणास एखाद्या शिक्षणक्रमाच्या प्रथम वर्षासाठी प्रवेश घ्यावयाचा असेल आणि आपणाकडे अगोदरच १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल

तरीही 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका.

- (७) तसेच जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसेल तर होम पेजवरील त्या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे. चुकीचा पर्याय निवडू नये. आपणास संकेतस्थळावरील सूचनेप्रमाणे आपण इ-मेल आयडी, मोबाईल क्रमांक, इत्यादी माहिती भरून युजर आयडी आणि पासवर्ड मिळवावा लागेल.
- (८) ऑनलाइन पद्धतीने प्रवेश कसे मिळवावे यासंदर्भातील स्क्रिन शॉट असलेली एक पुस्तिका संकेतस्थळावर वेगळ्या पद्धतीने उपलब्ध करून दिलेली आहे. याचा वापर केल्यास आपणास ऑनलाइन अर्ज भरणे सोयीचे जाईल.
- (९) आपण सर्व तपशील ऑनलाइन पद्धतीने सादर केल्यानंतर संगणकीय प्रणाली आपणांस स्कॅन केलेली कागदपत्रे सादर करण्यास (अपलोड करण्यास) सूचना करेल. आपण सादर केलेल्या माहितीप्रमाणे आपणांस कोणकोणती कागदपत्रे सादर करावयाची आहेत याचा स्वयंचलित पद्धतीने अभ्यास करून संगणकीय प्रणाली सादर करावयाच्या कागदपत्रांचा तपशील ठरविते.
- (१०) सर्व कागदपत्रे अपलोड केल्यानंतर आपण इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने (डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग किंवा मोबाईल बँकिंग) किंवा रोख पद्धतीने विद्यापीठ शुल्काचा भरणा कराल. ऑनलाइन पेमेंट गेटवे वापरून भरणा कसा करावयाचा याबाबत एक पुस्तिका विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.
- (११) आपण सादर केलेल्या कागदपत्रांची विद्यापीठ स्तरावरील छाननी झाल्यानंतर आपला प्रवेश निश्चित केला जाईल याची नोंद घ्यावी.
- (१२) ऑनलाइन प्रवेश नोंदणी प्रक्रियेसाठी परिशिष्ट क्र. १ पहावे.

४. विभागीय केंद्रे

- (१) अमरावती : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे अमरावती विभागीय केंद्र, व्ही.एम.व्ही. ते वलगाव रोड, पोस्ट व्ही.एम.व्ही., अमरावती - ४४४ ६०४
☎ : (०७२१) २५३१४४५, २५३१२१०
फॅक्स : २५३१४४४
मोबाईल : ९४२२२४७२९२

- (२) औरंगाबाद : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे औरंगाबाद विभागीय केंद्र द्वारा : सर्व्हे नं. ४१, सैनिकी मुलांच्या वसतिगृहाच्या पूर्वेस, नंदनवन कॉलनी, छावणी औरंगाबाद - ४३१ ००२
☎ : (०२४०) २३७१०६६, २३७१०७७
फॅक्स : २३७१०८८ मोबाईल : ९४२२२४७२९३
- (३) मुंबई : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे मुंबई विभागीय केंद्र द्वारा : जगन्नाथ शंकरशेठ म.न.पा.ची मराठी शाळा, दुसरा मजला, फ्रेअर ब्रीज (साऊथ) नाना चौक, ग्रॅंट रोड (प.) मुंबई - ४०० ००७
☎ : (०२२) २३८७४१८६, २३८२६१३५
२३८७४१७७
फॅक्स : २३८१३२५६
मोबाईल : ०९८६९०४९४२७
- (४) नागपूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नागपूर विभागीय केंद्र रावबहादूर डी. लक्ष्मीनारायण बंगला, विद्यापीठ क्रीडा परिसर, लॉ कॉलेज कॅम्पस, रविनगर चौक नागपूर - ४४० ००१
☎ : (०७१२) २५५३७२४
फॅक्स : २५५३७२५ मोबाईल : ९४२२२४७२९५
- (५) नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नाशिक विभागीय केंद्र, नाशिक महानगरपालिकेची जुनी इमारत, दुसरा मजला, नवीन पंडित कॉलनी, नाशिक - ४२२ ००२
☎ : (०२५३) २३१७०६३
फॅक्स : २५७६७५६ मोबाईल : ९४२२२४७२९७
- (६) पुणे : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे पुणे विभागीय केंद्र शाहीर अण्णाभाऊ साठे प्रशालागृह, महापालिकाशाळा क्र.५ (मुलांची), ६५४, सदाशिव पेठ हौदासमोर कुमठेकर मार्ग, पुणे - ४११ ०३०
☎ : (०२०) २४४५७९१४
फॅक्स : २४४९११०७ मोबाईल : ९४२२२४७२९८
- (७) कोल्हापूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे कोल्हापूर विभागीय केंद्र शिवाजी विद्यापीठ परिसर, पोस्ट ऑफिसजवळ विद्यानगर, कोल्हापूर - ४१६ ००४
☎ : (०२३१) २६०७०२२
फॅक्स : २६०७०२३
मोबाईल : ९४२२२४७२९४
- (८) नांदेड : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नांदेड विभागीय केंद्र द्वारा : स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ क्रीडा इमारत, नांदेड - ४२१ ६०३६
☎ : (०२४६२) २२९९४०, २८३०३८
फॅक्स : २२९९५०

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2019-20

**Certificate Course on Accounts Assistant and
Tally Operator Courses
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 20 April, 2019

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Accounts Assistant and Tally Operator Courses' in collaboration with Chamber of Small Industry Associations (COSIA) for the duration of 2 months from 9th May 2019 to 9th July 2019. Interested student should register themselves for the same on or before 1st May, 2019.

For Admission Enquiry Kindly Contact : Prof. Sanjay Chaudhary (8976509486)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

Preamble:

With the fast-moving technological world and in IT era, all sorts of tasks are being automated which were performed manually earlier irrespective of domain e.g. healthcare, documentation, shopping, employee management, shopping almost everything. To meet the pace of the growing world, the accounting system have also been computerized and automated as one single entry manages both accounting and inventory needs. Tally is the most popular accounting packages used across our country and needs a lot of trained manpower to meet the requirements.

Objective:

The objective of the course is to train individuals in the Computerized Accounting using Tally and pursue the career in this sector.

Expected Job Roles:

- Assistant - Accounts

Duration:

120 Hours - (Theory: 35 hrs + Practical: 85 hrs)

Course Outline:

Sl. No	Module Title	Duration (Hours)		
		Theory	Lab	Total
1	Tally (divided in 18 units)	35	85	120
	Total Duration	35	85	120
	Total Credits	2	3	5

Prerequisites:

-

Eligibility:

12th Pass

Detailed Syllabus and Learning Outcome:

S. No	Module Title (Tally) / Units	Topics	Duration (Hours)		Learning Outcome
			Theory	Lab	
1	Unit-1	Basic concepts of Accounting	2	0	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> Basic Knowledge of

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

					accounting procedure.
2	Unit-2	Company Creation, Modification & other entries	2	3	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Create Company with sufficient introduction/basic company information and also able to modify company data.
3.	Unit-3	Journal entries & Ledger creation/modification etc.	4	8	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Make Journal entries into proper head. • Make ledger into proper group • Correction of Ledgers & Groups as and when required.
4.	Unit-4	Group Creation	0	2	After successful completion of this module, students should be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Preparation of Group in as Organization requirement. • Alteration of Group as and when required.
5.	Unit-5	Preparation of Vouchers- (Payment, Receipt, Journal, Contra, Purchase, Sales, Return Inward/Outward Voucher)	2	6	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Make an entry to Payment, Receipt, Journal, Contra, Purchase, Sales, Purchase Return & Sales Return Voucher in r/o to related Ledgers.
6.	Unit-6	Preparation of Trading Account,	6	16	After successful

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

		Profit & Loss Account, Income & Expenditure A/c, Receipts & Payments A/c, Balance Sheet.			<p>completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preparation of Financial Statements comprises Trading account, Profit & Loss Account or Income & Expenditure Account, Receipts and Payment Account, Balance Sheet. • Also Interpretation of financial statements.
7	Unit-7	Bank Reconciliation Statement	2	2	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reconcile Bank Statement with Cash Book. • Rectify any error if exist.
8	Unit - 8	Preparation of Vouchers Type	1	2	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preparation of Voucher types as per specific requirements under Payment, Receipt, Journal, Purchase, Sale etc.
9	Unit-9	Stock Management- Stock Group Creation, Stock category, Godown maintenance, Unis creation, Stock ledger creation & maintenance etc.	0	6	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preparation of Stock

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

					<p>Group, Stock item, Stock category, Godown creation.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maintenance of Stock/inventories. • Report generation etc.
10	Unit-10	Preparation of Purchase & Sales Order) Rejection In, Rejection Out, Sales Bill	0	2	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Preparation of Challan, Purchase Note, Sales Note including Return Challan etc.
11	Unit-11	Depreciation Accounting	2	2	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Understand calculation method under IT Act & also Accounting standards. • Calculate Depreciation on Fixed Assets.
12	Unit-12	Tax deducted at Source (TDS) - Basic Rules, TDS calculation, deduction, Challan preparation, tax deposition etc., Prof. Tax (Slab, Payment procedure, accounting entries).	4	4	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to understand:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Basic concepts of Income Tax and TDS • Basic concepts of Professional Tax • Calculation of TDS, deduction of TDS & payment procedure • Calculation of Prof. Tax as per slab, deduction & payment

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

					procedure.
13	Unit-13	Manufacturing: Stock Item Creation, Finished Goods creation & Maintenance	0	2	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Make entries under manufacturing concern. • Report generation etc.
14	Unit-14	Free Sample: Activation, Inventory entries	0	2	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Understand free sample concepts. • Make entries of free sample in books of accounts.
15	Unit-15	Price Level at Point of Sale: Necessary activation, Journal entries, Bill Design/preparation/generation etc.	0	4	After successful completion of the module, the students shall be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Design of Bill/ Invoice • Sale to Retailer, Wholesaler & customer under different price level. • Report generation
16	Unit-16	Job Costing: Basic Concepts, Accounting/ Inventory entries.	2	2	After successful completion of the module, the students shall be able understand: <ul style="list-style-type: none"> • Basic concepts of Job Costing • Accounting & inventory entries under Job Costing

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

17	Unit-17	Payroll- Basic Concepts, Employee creation, Group creation, Attendance, Voucher Type creation, Payroll entries.	2	4	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Basic Concepts of Payroll • Employees database creation • Attendance creation. • Salary preparation under various wing with different heads. • Report generation
18	Unit-18	Goods & Services Tax (GST)- Overview, Supply under GST, Charge of GST, Composition Levy, Time & Value of Supply, Input Tax Credit, Registration, Tax Calculation- Computation of GST Liability, Tax Invoice, Debit & Credit Notes, Tax Payment, Return filling, Exemptions etc.	6	18	<p>After successful completion of the module, the students shall be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Overall view of Indirect Taxation • Identify the Incidence of Taxation • Describe the Goods & Services with their cross linkages • Identify cases where CGST & SGST will work simultaneously • Identify whether a transaction is taxable under CGST, SGST, IGST • Identify the value & time of supply • Know how to adjust input tax credit with tax

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

					<p>liabilities</p> <ul style="list-style-type: none">• Outline the PAN based registration, process & purpose of registration• Knowledge about single & separate registration of business vertical• List of the details to be furnished during registration• Identify common mistakes made during registration• Explain the benefits of Registration• Migration concepts• Maintain different types of ledger• Prepare documents such as invoice, Credit Note, Debit Note• Identify the different types of Returns and their applicability to the business – Monthly Returns, Quarterly Returns• Navigate the GST Websites – GSTN, CBEC etc.• File periodic return online• between TDS & TCS• Identify cases for reversal of credit• Calculate tax based on various case studies• Settlement of ITC
--	--	--	--	--	---

Certificate Course in Financial Accounting Using Tally (Certified Account Assistant cum Tally Operator)

					with Liabilities for less payment
					<ul style="list-style-type: none">• Printout/ Memorize the due date of payment• Penalties for late payments• Demonstrate the process of online payment and able to file return timely.
Total Hours = 80			35	85	

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2020-21

**Diploma in Mass Communication &
Journalism (DIPLOMA MCJ)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2020

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of '**Diploma in Mass Communication & Journalism (MCJ)**' in collaboration with **Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU)** for the duration of 1 Year from 01th June 2020 to 31st May 2021. Interested student should register themselves online from the following link on or before 31st May, 2020.

Note : Due to Covid-19 Lectures will be conducted from Online Platform

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

**PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL**

ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

ज्ञानगंगा घरोघरी

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

नाशिक- ४२२ २२२

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम (P03)

माहितीपुस्तिका

2018-2019

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम : माहितीपुस्तिका

शिक्षणक्रम संकेतांक (Programme Code) : P 03

अनुक्रमणिका

१.	विद्याशाखेचा परिचय	४
२.	शिक्षणक्रमाविषयी	४
२.१	शिक्षणक्रमाची संरचना	
२.२	अध्ययन पद्धती	
२.३	प्रवेश प्रक्रिया	
२.४	प्रवेश पात्रता	
२.५	शिक्षणक्रम शुल्क	
२.६	कालावधी	
२.७	माध्यम	
२.८	मूल्यमापन प्रक्रिया	
२.९	श्रेयांक	
३.	नोंदणी-प्रक्रिया	१०
४.	विभागीय केंद्रे	११
५.	अभ्यासकेंद्रे	१२
६.	विशेष सूचना / संपर्कासाठी	१४
	परिशिष्टे	१६
	परिशिष्ट १ : उमेदवार/विद्यार्थी करारनामा Candidate/Student Agreement at the time of Admission	
	परिशिष्ट २ : गरीब विद्यार्थी सहाय्य योजना नियमावली	
	परिशिष्ट ३ : University Grants Commission Resolution (2004)	
	परिशिष्ट ४ : G.R. of Equivalency for 10th and 12th	
	परिशिष्ट ५ : एकापेक्षा अधिक शिक्षणक्रमांना प्रवेश	
	परिशिष्ट ६ : G.R. of Equivalency	
	परिशिष्ट ७ : Letter of Recognition from UGC	
	परिशिष्ट ८ : विद्यार्थी सहायता आणि विद्यार्थी कल्याण योजना	
	परिशिष्ट ९ : अंतिम परीक्षा : प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप	

विद्यापीठ गीत

एक प्रतिज्ञा असे आमुची ज्ञानाची साधना ।
चिरंतन ज्ञानाची साधना ।
ज्ञान हेच संजीवन साऱ्या जगताच्या जीवना ॥ धृ ॥
ज्योत जागवू सुजाणतेची सकलांच्या अंतरी ।
तीच निवारील पटल तमाचे प्रभात सूर्यापरी ।
ज्ञानच देउळ, ज्ञानच दैवत, प्रगतीच्या पूजना ॥ १ ॥
नव्या युगाचा नव्या जगाचा ज्ञान धर्म आहे ।
त्यातच अमुच्या उजळ उद्याचे आश्वासन राहे ।
मुक्त करिल तो परंपरेच्या बंदिघरातुन मना ॥ २ ॥
हाच मंत्र नेईल आम्हाला दिव्य भविष्याकडे ।
न्यायनीतीचे पाऊल जेथे भेदाशी ना अडे ।
जे जे मंगल पावन त्याची जेथे आराधना ॥ ३ ॥

कुसुमाग्रज

निर्मिती

श्री. आनंद यादव

व्यवस्थापक

ग्रंथनिर्मिती केंद्र, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

© २०१७ यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

- प्रथम प्रकाशन : जुलै २०१८
- अक्षरजुळणी : अँकोसिस, नाशिक
- प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक ४२२ २२२

NB-18-19-58

१. विद्याशाखेचा परिचय

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे या विद्याशाखेत मानवनिर्मित कला, साहित्य या सर्जनशील निर्मितिव्यापाराचा आणि कुटुंबसंस्थेपासून राज्यसंस्थेपर्यंतच्या विविध संस्थांच्या रचनांचा, तत्त्वज्ञानाचा व इतिहास-परंपरांचा अभ्यास केला जातो. २१ व्या शतकातील जागतिक आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी बौद्धिक पूर्वतयारी करणे आणि अध्ययनशील समाजासाठी शैक्षणिक संसाधनांचा विकास करणे हे या विद्याशाखेचे ध्येय आहे. विद्याशाखेतील विविध शिक्षणक्रमांचा आशय हा मानवकेंद्री असतो. मानवी मूल्यांवर व माणसाच्या विकास-कार्यक्रमांवर भर देणारा आशय हे या विद्याशाखेतील अभ्यासक्रमांचे वैशिष्ट्य आहे.

विद्याशाखेची ठळक वैशिष्ट्ये थोडक्यात अशी :

१. जगभरातल्या विविध संस्कृतींचा, राष्ट्र-राज्यांच्या जडणघडणीचा, इतिहास परंपरांचा, बी.ए., एम.ए. व एम.फिल. शिक्षणक्रमांचा अभ्यासक्रमात समावेश.
२. मानवी हक्क, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, इत्यादी मूल्ये, ग्राहकसंरक्षण, पर्यावरण रक्षणादी चळवळी, सार्क, युनो, इत्यादी जागतिक कल्याणकारी संघटनांचे कार्य, स्त्रियांचे सबलीकरण, वंचितांच्या अस्मितेचे लढे, भाषा, धर्म, प्रदेशांच्या विविधतेतून एकतेसाठी रचलेले नमुनादर्श, जागतिकीकरण आणि स्थानिक विकासाची सांगड अशा विविध आशयसूत्रांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये समावेश आहे.
३. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र, वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन, गांधीविचारदर्शन, मानवी हक्क, ग्राहक संरक्षण अशा विशेष विषयांवर स्वतंत्र शिक्षणक्रम.
४. सिद्धांत आणि व्यवहार यांची सांगड घालणारे उपयोजित अभ्यासक्रम.
५. व्यक्तीच्या सर्जनशीलतेला व कल्पकतेला वाव देणारे अपारंपरिक अभ्यासक्रम.
६. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी आणि व्यावसायिक यशासाठी लागणाऱ्या पूरक कौशल्यांना वाव देणारे अभ्यासक्रम.
७. स्वयंअध्ययनासाठी लागणाऱ्या नावीन्यपूर्ण कौशल्यांचे शिक्षण.
८. पायाभूत अभ्यासक्रमात विविध संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यावर भर.
९. स्वयंअध्ययन पुस्तके, स्वाध्याय, क्षेत्रीय कार्य, प्रकल्प अभ्यास, उपग्रह सेवा व वेबमाध्यमांतून विद्यार्थ्यांना

मार्गदर्शन सेवा अशा विविध अंगांनी विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक साहाय्य.

१०. प्रत्येक शिक्षणक्रमात आवडीप्रमाणे निवड करता येतील असे पर्याय.

२. वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन शिक्षणक्रमाविषयी

२.१ शिक्षणक्रमाची संरचना

मुक्त विद्यापीठाने विकसित केलेला वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका हा एकूण २४ श्रेयांकांचा शिक्षणक्रम १ वर्ष कालावधीचा आहे. या शिक्षणक्रमासाठी प्रत्येक अभ्यासकेंद्रावर किमान १० व कमाल ५० विद्यार्थ्यांना प्रवेश दिला जाईल. एखाद्या अभ्यासकेंद्रावर पुरेशी विद्यार्थी संख्या नसल्यास तेथील विद्यार्थ्यांना त्याची संमती असल्यास जवळच्या अभ्यासकेंद्रावर वर्ग करण्यात येईल. त्या केंद्रावर विद्यार्थ्यांना संपर्कसत्रे, अंतर्गत मूल्यमापन आणि परीक्षेसाठी जावे लागेल.

ह्या शिक्षणक्रमाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :

- (१) वृत्तपत्रे व प्रसारमाध्यमातील विविध कौशल्यांचा परिचय करून देणे.
- (२) ग्रामीण क्षेत्रातून पत्रकार होऊ इच्छिणाऱ्यांना वृत्तपत्रीय तंत्रे व कौशल्ये देऊन त्यांची पत्रकारिताविषयक जाणीव वाढविणे.
- (३) मोठ्या शहरांतील वृत्तपत्रांचे ग्रामीण भागातील वार्ताहर आणि वृत्तपत्र-व्यावसायिकांचे वृत्तपत्रीय ज्ञान वाढविणे आणि त्यायोगे पत्रकारितेचा दर्जा उंचावण्यात सहयोगी होणे.
- (४) स्थानिक, छोट्या आणि मध्यम वृत्तपत्रांना पत्रकारितेतील प्रशिक्षित मनुष्यबळ उपलब्ध करून देणे.
- (५) जिल्हा किंवा राज्यस्तरीय वृत्तपत्रांमध्ये संपादकीय कचेरीतील संपादनाची विविध कामे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.
- (६) जनसंपर्क अधिकाऱ्यासाठी लागणारी कौशल्ये अवगत करून देणे.
- (७) बातम्यांची भाषांतरे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.

अभ्यासक्रम

एकूण २४ श्रेयांकांचा अध्ययनभार असलेल्या ह्या अभ्यासक्रमाची विभागणी पाठ्यपुस्तकांद्वारे व संपर्कसत्रांद्वारे अध्ययन आणि कार्यपुस्तिका व क्षेत्रीय कार्याद्वारे प्रात्यक्षिक अध्ययनानुभव अशा विविध स्वरूपात करण्यात आली आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे :

अभ्यासक्रमाची रूपरेषा

(तात्त्विक १६ श्रेयांक + प्रात्यक्षिक ८ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम १ : (JOU 101) जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संवादाची मूलतत्त्वे
पुस्तक २	: वृत्तपत्रे
पुस्तक ३	: नभोवाणी
पुस्तक ४	: चित्रवाणी
प्रात्यक्षिक कार्य	: अभिरूची व लोकप्रतिसादांचे सर्वेक्षण (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम २ : (JOU 102) पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: पत्रकार : शहरी आणि ग्रामीण
पुस्तक २	: वार्ताहरांचे स्थानिक कार्यक्षेत्र
पुस्तक ३	: जनसंपर्क पत्रकारिता : स्वरूप व कार्यपद्धती
पुस्तक ४	: पत्रकारितेसाठी सामान्यज्ञान
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रीय वृत्तसंकलन व वृत्तलेखन (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ३ : (JOU 103) बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: बातमीची सर्वसाधारण क्षेत्रे
पुस्तक २	: कृषी, सहकार आणि अर्थकारण
पुस्तक ३	: क्रीडा
पुस्तक ४	: विज्ञान, शिक्षण व सांस्कृतिक क्षेत्रे
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रगटानुसार कात्रणसंग्रह व निरीक्षण अहवाल (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ४ : (JOU 104) संपादक : कार्य आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संपादक : स्वरूप व कार्य
पुस्तक २	: अग्रलेख लेखन : स्वरूप व नमुने
पुस्तक ३	: भाषा व भाषांतर
पुस्तक ४	: व्यवस्थापकीय संपादन : स्वरूप व पद्धती
प्रात्यक्षिक कार्य	: नमुना संपादन / भाषांतर (२ श्रेयांक)

वृत्तपत्रविद्या जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रमासाठी ८ श्रेयांकांचे प्रात्यक्षिक कार्य आवश्यक आहे. त्याकरिता एकूण ४०० गुण आहेत.

हे प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण करून अभ्यासकेंद्रावर दिलेल्या मुदतीत जमा करावयाचे आहे.

२.२ अध्ययन पद्धती

मुक्त विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांना दररोज महाविद्यालयात जाऊन शिक्षण घेता येत नाही; तसेच अध्ययन करण्यासाठी पूर्ण वेळ देता येत नाही. अशा विद्यार्थ्यांसाठी मुक्त विद्यापीठाने स्वतंत्रपणे अध्ययन पद्धती विकसित केली आहे. त्यात पुढील घटकांचा समावेश आहे.

- (१) स्वयं-अध्ययनाधिष्ठित पाठ्यपुस्तके.
- (२) तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे संपर्कसत्रात मार्गदर्शन.
- (३) अध्ययन कालांतर्गत मूल्यमापनाकरिता वर्गचाचण्या, गृहपाठ यांचा उपयोग.
- (४) आवश्यक तेथे प्रात्यक्षिकांची संधी.

या अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थ्यांना केवळ अभ्यासक्रमाचा तपशील न देता, त्यावरील अध्ययन पुस्तकांचा संचही देण्यात येतो. प्रवेश शुल्कातच ही अध्ययन पुस्तके देण्यात येतात व ती विद्यार्थ्यांना स्वतःकडे कायम ठेवता येतात. ही स्वयं-अध्ययन पुस्तके अन्य पाठ्यपुस्तकांपेक्षा निराळ्या पद्धतीने लिहिलेली असतात. ह्या पाठ्यपुस्तकांत एका वाचनात समजावून घेता येईल अशा प्रकारे विषयांची छोट्या छोट्या घटकांत विभागणी केलेली असते. उदाहरणार्थ, आलेख, चित्रे, इत्यादींच्या साहाय्याने विषयाची मांडणी सुबोधपणे करण्यात येते. ह्या पुस्तकांची छपाई विद्यार्थ्यांचे अध्ययन सुलभपणे व्हावे या दृष्टीने करण्यात आलेली असते. पुस्तकात प्रत्येक पानावर दोन्ही बाजूंना मोठा समास सोडलेला असतो. या कोऱ्या जागेत विद्यार्थी ठळक मुद्दे लिहून ठेवू शकतो, त्याला येणाऱ्या शंकांची नोंद करून ठेवू शकतो. अभ्यासविषयाची आवृत्ती करताना या नोंदींची व टिपणांची त्याला मदत होते. तसेच पाठ्यांशाखाली काही प्रश्न दिलेले असतात, तो तो भाग वाचून झाल्यावर हे प्रश्न विद्यार्थ्यांने सोडविल्यास तो भाग आपल्याला कितपत समजला ह्याचा त्याला स्वतःलाच पडताळा घेता येतो. जर त्याला काही प्रश्न सोडविता आले नाहीत, तर त्याने तो भाग पुन्हा वाचून उत्तरे मिळवावयाची असतात. एवढे करूनही काही प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकत नाहीत तर ते प्रश्न नोंदवून ठेवावेत व अभ्यासकेंद्रावरील संपर्कसत्रात मार्गदर्शक प्राध्यापकांशी (संमंत्रक [Counsellor]) चर्चा करून त्याची उत्तरे मिळविता येतात.

विद्यार्थ्यांना आपल्या सोईच्या ठिकाणचे अभ्यासकेंद्र निवडता येते. या अभ्यासकेंद्रावर प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी सामान्यतः सुटीच्या दिवशी वा कार्यालयीन वेळनंतर संपर्कसत्रे घेण्यात येतात. त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ मार्गदर्शक ह्या संपर्कसत्रात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. मात्र हे मार्गदर्शन केवळ व्याख्यानांच्या स्वरूपाचे असत नाही. मार्गदर्शकाकडून विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची / शंकांची उत्तरे मिळविणे, कठीण विषयावर चर्चा-परिसंवाद घडवून आणणे, वर्गपाठ-गृहपाठाच्या माध्यमांतून आपल्या प्रगतीविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती घेता येणे, तसेच श्रवणफितीच्या / चित्रफितीच्या माध्यमांतून अभ्यासविषय अधिक दृढ करणे यासाठी ही संपर्कसत्रे असतात.

विद्यार्थ्यांने वरील सर्व अध्ययन सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग करून घेऊन स्वतःची अभ्यासपद्धती तयार करावी. आपल्याला मिळणारा वेळ लक्षात घेऊन मिळणाऱ्या वेळेचा नियोजनपूर्वक उपयोग करावा. केवळ पाठांतराद्वारे केलेला अभ्यास हा खरा अभ्यास नसून विषयाचे सुस्पष्ट आकलन होणे व त्याचा योग्य ठिकाणी उपयोग करता येणे हे चांगल्या अभ्यासपद्धतीचे मर्म आहे. त्यामुळे प्रात्यक्षिके व सराव यांवर भर देऊन विद्यार्थ्यांने अभ्यास करावा, अशी अपेक्षा आहे.

२.३ प्रवेश प्रक्रिया

परिशिष्ट १ पाहावे.

२.४ प्रवेश पात्रता

खालील शैक्षणिक पात्रता धारण करणाऱ्याला वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रमासाठी प्रवेश मिळू शकेल.

- (१) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा वृत्तपत्रविद्या प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (२) १२वी उत्तीर्ण किंवा समकक्ष शासनमान्य परीक्षा उत्तीर्ण. किंवा
- (३) शालांत परीक्षा (१०वी किंवा पूर्वीची ११वी) उत्तीर्ण+२ वर्षांचा कोणताही शासनमान्य शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (४) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा पूर्वतयारी शिक्षणक्रम उत्तीर्ण.

२.५ शिक्षणक्रम शुल्क

विद्यापीठ शुल्क	रु. २,०००.००
अभ्यासकेंद्र शुल्क	रु. १,०००.००
एकूण शुल्क	रु. ३,०००.००

विद्यापीठ शुल्काचा तपशील

क्र.	शुल्काचे शीर्षक	रक्कम
१)	नोंदणी शुल्क	रु. १००/-
२)	शैक्षणिक शुल्क	रु. ४००/-
३)	परीक्षा शुल्क	रु. ७००/-
४)	विकास निधी	रु. ६५०/-
५)	संकीर्ण	रु. १५०/-
एकूण शुल्क		रु. २,०००/-

शिक्षणक्रम शुल्कासंबंधी सूचना

- ❖ ऑनलाईन प्रवेश करताना विद्यार्थ्यांनी प्रथमतः केवळ विद्यापीठ शुल्क रु. २,०००/- इंटरनेट बँकिंग, डेबीट कार्ड, क्रेडीट कार्ड, मोबाईलबँकिंग किंवा इतर प्रचलित ऑनलाईन कॅश ट्रान्सफर प्रक्रियेचा वापर करून भरावे. ऑनलाईन फी भरल्याच्या ट्रान्झॅक्शन नंबरची नोंद घेऊन पावती प्रिंट करून घ्यावी आणि प्रवेश अर्जाच्या प्रिंट सोबत जोडून अभ्यासकेंद्रावर जमा करावी.
- ❖ प्रवेश अर्जाची प्रिंट प्रत अभ्यासकेंद्रावर जमा करताना भरलेल्या शिक्षणक्रम शुल्कातील अभ्यासकेंद्राचे शुल्क रु. १,०००/- मात्र अभ्यासकेंद्राच्या बँक खात्यात बँक चलनाने भरून अथवा क्रॉस केलेला अकाउंट पेयी चेक अदा करून किंवा अभ्यासकेंद्राने

निर्धारित केलेल्या अधिकृत पद्धतीने जमा करून पावती घ्यावी व ती शिक्षणक्रम पूर्ण होईपर्यंत स्वतंत्र फाईलमध्ये जतन करून ठेवावी.

- ❖ अशा पद्धतीने प्रवेश प्रक्रियेचा अवलंब करून आपला प्रवेश निश्चित करावा आणि आपण दिलेल्या मोबाईल क्रमांकावर आपला प्रवेश झाल्याचा तसेच तुमचा प्रवेश झाल्यावर येणाऱ्या कायम नोंदणी क्रमांकाचा मेसेज मिळण्याची प्रतीक्षा करावी. आपला प्रवेश निश्चित झाला किंवा कसे याबाबत आपण निवडलेल्या अभ्यासकेंद्राच्या कायम संपर्कात राहावे.

२.६ कालावधी

या शिक्षणक्रमाचा कालावधी एक वर्षाचा असेल. (एकदा प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी ३ वर्षांसाठी वैध राहिल.) एखाद्या विद्यार्थ्याने ३ वर्षांत शिक्षणक्रम पूर्ण न केल्यास त्यास नव्याने प्रवेश घ्यावा लागेल.

२.७ माध्यम

सर्व अभ्यासक्रमांसाठी 'मराठी' हे शिक्षणाचे माध्यम राहिल. अभ्यासक्रमांची पाठ्यपुस्तके, अभ्यासकेंद्रावरील मार्गदर्शन, इत्यादी सर्व अध्ययन-साहित्य मराठी भाषेतूनच उपलब्ध होईल. अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेची प्रश्नपत्रिका मराठीतूनच असेल. मात्र प्रश्नांची उत्तरे लिहिण्यासाठी हिंदी किंवा इंग्रजी भाषेचा वापर पूर्वपरवानगीने करता येईल.

२.८ मूल्यमापन प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमात विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन प्रामुख्याने दोन भागांत करण्यात येईल.

अभ्यासक्रमनिहाय मूल्यमापनाचा तपशील

संकेतांक	अभ्यासक्रम	अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक)	अंतिम परीक्षा
JOU 101	जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे	सर्वेक्षण : १००	१००
JOU 102	पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी	क्षेत्रीय कार्य : १००	१००
JOU 103	बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे	कात्रणसंग्रह : १००	१००
JOU 104	संपादक : कार्य आणि जबाबदारी	भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १००	१००
एकूण		४००	४००

अंतर्गत मूल्यमापन

यात चार अभ्यासक्रमांच्या प्रात्यक्षिक भागासाठी सर्वेक्षण, क्षेत्रीय कार्य, कात्रणसंग्रह, कार्यपुस्तिका देण्यात येतात. अंतर्गत मूल्यमापन अभ्यासकेंद्रावर मार्गदर्शक प्राध्यापक करतील. नोंदणी कालावधीत फक्त एकदाच अंतर्गत मूल्यमापनाची संधी देण्यात येईल.

अंतिम मूल्यमापन

प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. साधारणतः अंतिम परीक्षा मे / जून महिन्यात असेल. अंतिम परीक्षेचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे :

- प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. प्रत्येक वर्षास प्रती अभ्यासक्रम ८० गुणांची अंतिम परीक्षा असेल. प्रत्येक अभ्यासक्रमास ८० गुणांची एक याप्रमाणे प्रती वर्ष सहा अभ्यासक्रमांकरिता ८० गुणांच्या ६ प्रश्नपत्रिका असतील. प्रत्येक प्रश्नपत्रिकेत २० गुणांचे ४ प्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नात प्रत्येकी ५ गुणांचे ५ उपप्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नातील पाचपैकी चार उप-प्रश्न सोडवावयाचे असतील. विद्यार्थ्यांना प्रत्येक अभ्यासक्रमात ८० पैकी मिळालेले गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे (UA) दर्शविण्यात येतील. प्रत्येक अभ्यासक्रमात उत्तीर्ण होण्याकरिता किमान ४०% गुण मिळविणे अनिवार्य असेल.

उत्तीर्णतेचे निकष

- (१) अभ्यासक्रमनिहाय अंतिम निकाल घोषित करताना अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेतील गुणांना अनुक्रमे ६०:४० इतके महत्त्व देण्यात येईल.
- (२) प्रत्येक अभ्यासक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी अंतर्गत मूल्यमापनात आणि अंतिम परीक्षेत स्वतंत्रपणे किमान '४०%' गुण मिळविणे अनिवार्य राहिल.

मूल्यमापन आणि प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

या शिक्षणक्रमास प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन दोन प्रकारे करण्यात येईल.

- (१) **अंतर्गत मूल्यमापन** : यामध्ये विद्यार्थ्यांनी अभ्यासक्रमनिहाय १०० गुणांचे प्रात्यक्षिक पूर्ण करावयाचे आहे. चार अभ्यासक्रमांसाठी निश्चित केलेले प्रात्यक्षिक कार्य सोबत देण्यात येत आहे. प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण केल्याशिवाय अंतिम परीक्षेस बसता येणार नाही.
- (२) **अंतिम परीक्षा** : चारही अभ्यासक्रमांसाठी प्रत्येकी ८० गुणांची अंतिम परीक्षा एप्रिल / मे मध्ये घेण्यात येईल.

अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक कार्य) आणि अंतिम परीक्षा यात मिळालेल्या गुणांची टक्केवारी काढण्यात येईल. त्यासंबंधीचा अधिक तपशील पुढे देण्यात आलेला आहे. प्रात्यक्षिक (अंतर्गत) आणि अंतिम मूल्यमापनाचे गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात येतील.

अभ्यासक्रमनिहाय प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

अभ्यासक्रम १ : जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (JOU 101)

(सर्वेक्षण : १०० गुण)

तपशील

१०० गुणांसाठी एका विषयावर सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे. या सर्वेक्षण अहवालासाठी पुढील मुद्दे अपेक्षित आहेत.

- (१) **सर्वेक्षण विषयाची निवड** : विषय निवडीचा हेतू, महत्त्व आणि व्याप्ती.
- (२) **सर्वेक्षणाची कार्यपद्धती** : मुलाखती, प्रश्नावली, वृत्तपत्र संहिता सर्वेक्षण, प्रतिसादकांची संख्यानिश्चिती, प्रतिसादकांचे स्वरूप व त्यासाठीचे निकष ठरविणे, सर्वेक्षणाचे वेळापत्रक ठरविणे.
- (३) **क्षेत्रीय कार्य** : प्रतिसादकांच्या मुलाखती घेऊन प्रश्नावली भरून घेणे.
- (४) **अहवाल लेखन** :
 - (अ) माहितीचे पृथक्करण, विश्लेषण व निष्कर्ष,
 - (आ) पूरक संदर्भाचा वापर,
 - (इ) अहवालाचे तंत्रशुद्ध सादरीकरण व निष्कर्षाची मांडणी.

विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षणासाठी संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली सर्वेक्षण विषयांची निवड करावी. नमुन्यादाखल काही विषय पुढे दिले आहेत.

- (५) **अहवालाचे सादरीकरण** : अहवाल हस्तलिखित स्वरूपात पुढाबांधणीत अथवा धारिकांच्या माध्यमांतून सादर करता येईल. कागद ए-४ आकाराचा असावा. अहवाल लेखन सर्वसाधारणपणे १० ते १५ पृष्ठांचे असावे. याखेरीज प्रश्नावल्या, कात्रणे, संदर्भसाधनांची सूची असा स्वतंत्र विभाग जोडावा.

सर्वेक्षणासाठी नमुना विषय (खाली 'अ' आणि 'आ' मधील कोणताही एक विषय निवडावा).

(अ) वृत्तपत्रे

- (१) वृत्तपत्रांतील वाचकपत्रांचे सर्वेक्षण (किमान २० पत्रे निवडावीत). सर्वेक्षणात पत्रांचे विषय, ठिकाण, पत्रलेखकांचा सामाजिक स्तर, पत्रलेखनाची भाषा, विषय मांडणी पद्धती, पत्रलेखकास मिळालेला प्रतिसाद, पत्रविषयाला मिळालेला प्रतिसाद, वाचकपत्रांचे वर्गीकरण (उदाहरणार्थ, वादविषय, दादफियाद, कैफियत, मतप्रकटीकरण, लक्ष्यवेध, अनुभवकथन), इत्यादी अंगांनी सर्वेक्षण अहवाल लिहावा.
- (२) वृत्तपत्रातील अग्रलेखांचे सर्वेक्षण (दहा).
- (३) व्यंगचित्रांचे सर्वेक्षण (वीस).

(४) ठळक घडामोडी अथवा विशिष्ट विषयांना वृत्तपत्रातील विविध आकृतिबंधांतून मिळालेल्या प्रसिद्धीचे सर्वेक्षण (उदाहरणार्थ, दहशतवादी हल्ले, भारतातील सार्वजनिक निवडणूक, अमेरिकन अध्यक्षांनीय निवडणूक, भारतीय क्रिकेटची सद्यःस्थिती, भारत-पाकिस्तान संबंध).

(५) संपादकीय पानावरील स्फुटलेखनाचे सर्वेक्षण (दहा).

(६) वृत्तपत्रीय पुरवण्यांचे सर्वेक्षण (दहा).

(आ) नभोवाणी-दूरचित्रवाणी : श्रोता-प्रेक्षक प्रतिसाद सर्वेक्षण

(१) शेतकऱ्यांसाठी प्रसारित होणारे कार्यक्रम

(२) शैक्षणिक कार्यक्रम

(३) संगीतविषयक कार्यक्रम

(४) बातमीपत्रे

(५) लोकप्रिय मालिका

(६) जाहिराती

अशा वाचक प्रतिसादांचे सर्वेक्षण विषयनिहाय करता येईल. तसेच समग्रतःही करता येईल. कार्यक्रमाची लोकप्रियता, गुणवत्ता, अभिरुची संवर्धन, व्यवहारोपयोगिता, समस्या विश्लेषण, समाजधारणा, संवादक्षमता, प्रायोगिकता अथवा साचेबंदपणा, वेळांची यथायोग्यता, इत्यादी अंगांनी असे सर्वेक्षण करता येईल. सर्वेक्षण अहवालात गुणदोषांचीही चर्चा करता येईल. अशा सर्वेक्षणासाठी किमान २० प्रतिसादक निवडणे आवश्यक राहिल.

संमंत्रकांनी सर्वेक्षण अहवालाचे मूल्यमापन करताना संबंधित विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेऊन नंतर गुणदान करणे श्रेयस्कर राहिल.

अभ्यासक्रम २ : पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (JOU 102)

(क्षेत्रीय कार्य : १०० गुण)

भाग १ : ५० गुण

आपल्या परिसरातील एखाद्या विषयावरील क्षेत्रीय पाहणी करून वृत्तलेख लिहिणे अपेक्षित आहे. (शब्द मर्यादा : ७५० ते १०००)

नमुना विषय

(०१) विशिष्ट विकास योजना (उदाहरणार्थ, पंतप्रधानांची ग्रामसडक योजना, पावसाच्या पाण्याचा पुनर्वापर, पाणीपुरवठा, आरोग्य योजना, कृषी क्षेत्रातील विशिष्ट योजना, साक्षरता मोहीम).

(०२) ग्रामपंचायत / नगरपालिका / महापालिका यांचे कार्य.

(०३) स्वयंसेवी संस्थेचे कार्य.

(०४) स्थानिक समस्या.

(०५) ग्रामस्वच्छता अभियान / नगरस्वच्छता अभियान

(०६) विकासनिधींचा विनियोग (आमदार-खासदारांच्या विकासनिधीतील कामे).

(०७) ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसभा,

(०८) जिल्हा परिषदांच्या आमसभा.

(०९) अंगणवाड्यांतील शिक्षण.

(१०) पर्यावरणाची स्थिती.

(११) व्यसनाधीनता.

(१२) अंधश्रद्धा व लोकसमजुती.

(१३) फुलशेती.

(१४) विज्ञान प्रदर्शने.

(१५) कुपोषण (कोवळी पानगळ).

(१६) कचरा व्यवस्थापन.

(१७) बचतगट आणि विकास योजना.

(१८) वाचनालये.

(१९) विशिष्ट उद्देशाने स्थापन झालेली मंडळे.

(२०) वैद्यकीय सेवा आणि रुग्णांचे / वैद्यांचे अनुभव.

भाग २ : ५० गुण

(पुढीलपैकी एक कार्य पूर्ण करणे.)

(०१) विशिष्ट संस्था वा उद्योगातील जनसंपर्क विभागाच्या कार्याची माहिती संकलित करून ७५० ते १००० शब्दांत अहवाल लेखन करा. अहवालासोबत संबंधित संस्था / उद्योगाची माहितीपत्रके, घडीपत्रिका, स्मरणिका, इत्यादी पूरक प्रसिद्ध साहित्यही जोडावे.

(०२) जनसंपर्क अधिकाऱ्याची मुलाखत घेऊन त्यावर आधारित वृत्तांत सादर करणे. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०३) जिल्हा किंवा विभागीय माहिती कार्यालय अथवा विशिष्ट संस्था / उद्योग यांनी प्रकाशित केलेले प्रसिद्धी-साहित्य संकलित करून त्यासंबंधीचा निरीक्षण अहवाल लिहा. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०४) एखाद्या शैक्षणिक संस्थेस, स्वयंसेवी संस्थेस अथवा सांस्कृतिक मंडळास भेट देऊन त्याच्या कार्याची माहिती मिळवा व त्यासंदर्भात त्या संस्थेचे माहितीपत्रक / घडीपत्रिका हस्तलिखित स्वरूपात तयार करा. माहिती संकलन, त्याचे सादरीकरण, मांडणी, सजावट, संज्ञापन क्षमता, इत्यादींच्या अंगांनी सदर घडीपत्रिकेचे मूल्यांकन केले जाईल.

(०५) विविध वृत्तपत्रे पाहून एका महिन्यातील ठळक घटनांचा कालपट तयार करा. कालपट करताना घटनांचे वर्गीकरण करून त्या त्या गटात कालक्रमानुसारी घटनांची मांडणी करावी. उदाहरणार्थ, राजकारण, अर्थकारण, उद्योग-व्यापार, शिक्षण, समाज व संस्कृती, नैसर्गिक घडामोडी, विज्ञान-तंत्रज्ञान, पर्यावरण, कलासाहित्य, क्रीडा, गुन्हेगारी, न्यायनिवाडे, विविध आंदोलने. हा कालपट विशिष्ट क्षेत्र निवडून केल्यास तीन महिन्यांचा असावा.

- (०६) आपल्या पंचक्रोशीतील ग्रामदैवते व त्या अनुषंगाने होणाऱ्या सांस्कृतिक घडामोडींचा अहवाल तयार करा. त्यात सण-उत्सव, जत्रा, मेळा, स्पर्धा, विधिकर्म, प्रदर्शने, बाजार, इत्यादींचा समावेश असावा.
- (०७) आपल्या परिसरातील विशिष्ट विकासकामांच्या प्रगतीचा अहवाल.
- (०८) आपल्या परिसरातील सहकारी संस्थांच्या कामाच्या माहितीची पाहणी करून त्यावर आधारित वृत्तांत-लेख लिहा.
- (०९) एखाद्या महत्त्वाच्या घटनेपाठोपाठ घडणाऱ्या विविध घडामोडी, त्यावरील भाष्यासह केली जाणारी वृत्तसमीक्षा, अग्रलेख, वाचकपत्रे, यांसह त्या घटनेचे वार्तामूल्य विशद करणारा अहवाल तयार करा. त्यासाठी आवश्यक ती कात्रणे, छायाचित्रे यांचे संकलन करून त्याचे चिकटपुस्तक तयार करा.
- (१०) आपल्या गावात साजरे होणारे कोणतेही महत्त्वाचे दोन दिवस निवडून ते कसे साजरे झाले, यासंबंधीचे वृत्तसंकलन करून त्यावर आधारित दोन स्वतंत्र वार्तापत्रे लिहा. ह्या वार्तापत्रासोबत वृत्तसंकलन कसे केले, त्याची माहिती लिहून तत्संबंधीची टिपणे वार्तापत्रासोबत जोडावीत. मूल्यमापनात या सर्व प्रक्रियेचा एकत्रित विचार करून गुण दिले जातील.

अभ्यासक्रम ३ : बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (JOU 103)

(कात्रणसंग्रह : १०० गुण)

तपशील

कोणत्याही एका कार्यक्षेत्रातील बातम्यांचा कात्रणसंग्रह तयार करा व त्यावर आधारित पुढील स्वाध्याय पूर्ण करा.

- (१) निवडलेल्या कार्यक्षेत्रातील एका विशिष्ट विषयावर एकाहून अधिक वृत्तपत्रांतून प्रसिद्ध झालेल्या किंवा एकाच घटनेभोवती केंद्रित झालेल्या सुमारे दहा बातम्यांची कात्रणे काढून ती चिकटबुकात डकवा.

(१० गुण)

- (२) प्रत्येक बातमीचे मथळा, आशय, मांडणी, भाषा, छायाचित्र, बातमीचा स्रोत व स्थान या दृष्टीने निरीक्षण नोंदवा.

(५० गुण)

- (३) कात्रणसंग्रहातील कोणतीही एक बातमी निरनिराळ्या वृत्तपत्रांत कोणकोणत्या पद्धतीने प्रसिद्ध झाली, याची तुलनात्मक निरीक्षणे सोडवा.

(१० गुण)

- (४) निवडलेल्या बातम्यांपैकी कोणत्याही सहा बातम्या तुमच्या दृष्टीने आदर्श स्वरूपात कशा असाव्यात, हे ठरवून या बातमीचे पुनर्लेखन करा.

(३० गुण)

अभ्यासक्रम ४ : संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (JOU 104)

(भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १०० गुण)

तपशील

खाली 'अ'मध्ये भाषांतर आणि 'आ'मध्ये नमुना संपादन अशी दोन प्रात्यक्षिके दिली आहेत, त्यांपैकी एक प्रात्यक्षिक विद्यार्थ्यांनी पूर्ण करावयाचे आहे.

- (अ) इंग्रजी वृत्तपत्रांतील पुढीलपैकी कोणत्याही पाच विषयांतील एकेक बातमी निवडून तिचे मराठीत भाषांतर करा. (मूळ इंग्रजी बातमीची शब्दसंख्या किमान २००)

खालीलपैकी कोणतेही पाच

(०१) राजकीय बातमी

(०२) अपघात वृत्त

(०३) क्रीडावार्ता

(०४) अर्थ-व्यापारविषयक बातमी

(०५) विज्ञान-तंत्रज्ञान-पर्यावरणविषयक बातमी

(०६) संसद-विधिमंडळाचे कामकाज

(०७) कृषी, सहकार, ग्रामीण विकास यांपैकी एक

(०८) आंतरराष्ट्रीय घडामोडी किंवा संरक्षणविषयक बातमी

(०९) कला-साहित्य-करमणूक किंवा लोकरुची वार्तापत्र

(१०) नैसर्गिक आपत्ती (भूकंप, सुनामी, अवर्षण, इत्यादी).

(११) सामाजिक घडामोडी

- (आ) नमुना संपादन किंवा सांघिक कृतिप्रकल्प : ४ पृष्ठांचे नमुना दैनिक संपादित करणे.

(०१) विशिष्ट दिवस निवडून वृत्तपत्राची कचेरी स्थापन करा.

(०२) वृत्तपत्रीय कामकाजातील घटक लक्षात घेऊन संपादक, उपसंपादक, वार्ताक्षेत्रानुसार बातमीदार, मुद्रित-शोधक, छायाचित्रकार, भाषांतरकार, ले-आऊट-डिझायनर अशा विविध कामांची वाटणी करा.

(०३) नियुक्त बातमीदारांनी आपापल्या कार्यक्षेत्रातील बातम्या लिहून, तारेने, फोनने, फॅक्सने, ई-मेलने कचेरीत पाठवाव्यात. कचेरीतील उपसंपादकांनी त्या संपादित करून प्रेस कॉपी करावी.

(०४) याखेरीज नभोवाणी, दूरचित्रवाणी, इत्यादी माध्यमांतून मिळणाऱ्या बातम्या संपादित कराव्यात.

(०५) दिवसभरातल्या घडामोडींवर आधारित अग्रलेख व एक स्फुट लिहावे.

(०६) दोन वाचकपत्रे लिहावीत.

(०७) संकलित व संपादित मजकुराचे डी.टी.पी. करून पृष्ठमांडणी करावी.

(०८) रात्री नभोवाणी, दूरचित्रवाणीवरील बातमीपत्रे ऐकून ताज्या बातम्यांचा अंतर्भाव करून दैनिकाचा मजकूर अद्ययावत करावा.

- (०९) व्यंगचित्रे, छायाचित्रे, हवामान, स्थानिक कार्यक्रम, इत्यादी आनुषंगिक मजकूर घालून ४ पृष्ठांच्या मर्यादित वृत्तपत्र शक्य तितके परिपूर्ण करावे. वृत्तपत्राचे नाव ठरविण्याचे स्वातंत्र्य अभ्यासकेंद्रास राहिल.
- (१०) रात्री दहा वाजेपर्यंत वृत्तपत्र प्रसिद्ध करावे. (प्रती १००).
- (११) सकाळी बसस्थानकास २५ प्रती विक्रीस ठेवाव्यात. प्रत्येक विद्यार्थ्यांस, संमंत्रकास, गावातील प्रमुख व्यक्तींना नमुना अंक द्यावा. तीन प्रती मुक्त विद्यापीठाच्या मुख्य कार्यालयात संचालक, मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा, संचालक, मूल्यमापन विभाग; आणि संचालक, विद्यार्थी सेवा विभाग यांना पाठवाव्यात.
- (१२) दुसऱ्या दिवशी इतर प्रसिद्ध वर्तमानपत्रे पाहून व स्थानिक वाचकांचे प्रतिसाद लक्षात घेऊन आपण प्रसिद्ध केलेल्या दैनिकाची सर्वांगीण चिकित्सा करावी व त्या चर्चेचा अहवाल तयार करावा.
- (१३) संमंत्रकांनी सदर कृति-कार्यक्रम आपल्या देखरेखीखाली पूर्ण करावा. विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यांची व उपक्रमशीलतेची नोंद ठेवून त्यानुसार प्रत्येकास १०० पैकी गुण द्यावेत. या कृतिप्रकल्पात प्रत्येक विद्यार्थ्यांस विशिष्ट कौशल्य सिद्ध करण्यास वाव देणारे काम देण्यात यावे.

वरील चारही अभ्यासक्रमांची प्रात्यक्षिक कार्ये विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक वेळापत्रकात दिलेल्या तारखेपर्यंत पूर्ण करून आपल्या अभ्यासकेंद्रावरील केंद्र संयोजकांकडे जमा करावयाचे आहेत.

२.९ श्रेयांक

कोणत्याही शिक्षणक्रमासाठी विद्यार्थ्यांला अभ्यास करावा लागतो. ह्यात वाचन, मनन, चिंतन, टिपणे काढणे, प्रश्नोत्तर-लेखन यांबरोबरच अभ्यासकेंद्रातील मार्गदर्शनाचा लाभ, ध्वनिचित्रफिली ऐकणे व पाहणे, चर्चा करणे, इत्यादींचा समावेश आहे. ह्या सर्व प्रकारच्या अभ्यासाला जेवढा वेळ लागतो, त्या वेळाचे मापन श्रेयांकामध्ये (Credit Point) केले जाते.

मुक्त विद्यापीठात प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी पाठ्यक्रम (सिलॅबस) निर्धारित करताना विद्यार्थ्यांला किती तास अभ्यास करावा लागेल, त्याचा विचार केला जातो. एका श्रेयांकाच्या अभ्यासक्रमासाठी साधारणपणे ३० ते ३५ तास अभ्यास करावा लागतो.

वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रम २४ श्रेयांकांचा आहे. त्यातील १६ पाठ्यपुस्तकांचे अध्ययन १६ श्रेयांकांचे असून उर्वरित ८ श्रेयांकामध्ये कार्यपुस्तिका आणि प्रात्यक्षिक कामाचा समावेश आहे. या सर्वांसाठी विद्यार्थ्यांला ७२० तास अभ्यास करावा लागेल.

३. नोंदणी-प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमाची प्रवेशप्रक्रिया ऑनलाइन पद्धतीने राबविण्यात

येत आहे. खालील सूचनांचे आपण काटेकोरपणे पालन करावे.

- (१) माहितीपुस्तिकेचा बारकाईने अभ्यास करावा. आपण शिक्षणक्रमाच्या प्रवेशास पात्र आहात याची खात्री आणि आपण पात्र असल्याचा पुरावा म्हणून खालील दस्तऐवजांची स्कॅन प्रत मिळवावी.
- (अ) जन्मतारखेचा दाखला (वाहन परवाना किंवा पॅनकार्ड किंवा जन्मतारीख असलेले आधारकार्ड किंवा शाळा सोडल्याचा दाखला किंवा पासपोर्ट किंवा इलेक्शन कार्ड).
- (आ) पात्रतेच्या परीक्षेचे गुणदानपत्र किंवा प्रमाणपत्र.
- (इ) जर पात्रतेसाठी प्रवेश परीक्षा आवश्यक असेल तर सदरची प्रवेश परीक्षा पात्र झाल्याचे प्रमाणपत्र.
- (ई) जर आपण मागासवर्गीय उमेदवार असाल तर आपल्या संवर्गासंदर्भातील नियमाप्रमाणे जातीचा दाखला, जात पडताळणी, नॉन क्रिमिलेअर सर्टिफिकेट, इत्यादी.
- (उ) जर आपण अपंगत्व असलेले (उदा. अंधत्व असलेले विद्यार्थी असाल तर आपले अपंगत्व दर्शविणारी कागदपत्रे).
- (२) आपणास किमान ७२ डीपीआय या रिझॉल्युशन बरहुकूम वरील सर्व दस्तऐवजांची स्कॅनिंग करणे आवश्यक आहे. यासाठी आपण आपल्या मित्रांची किंवा अभ्यासकेंद्राची मदत घेऊ शकता.
- (३) आपणाकडे चालू स्थितीत असलेला भ्रमणध्वनी क्रमांक आणि वैध इ-मेल आयडी असणे गरजेचे आहे. इ-मेल आयडी मिळविण्यासाठी आपण gmail.com, outlook.com, rediffmail.com किंवा yahoo.com. यासारख्या संकेतस्थळांवर भेट देऊन विनाशुल्क इ-मेल आयडी मिळवू शकतात. यांचा वापर आपणांस पासवर्ड, प्रवेशाची स्थिती, इत्यादी माहिती मिळविण्यासाठी केला जातो.
- (४) नोंदणी प्रक्रियेसाठी इंटरनेट जोडणी असलेली संगणकाची सेवा घ्यावी लागते. जर तुमच्याकडे अशा प्रकारचे संगणक नसतील तर आपण सायबर कॅफे किंवा अभ्यासकेंद्रे किंवा मित्राकडील उपलब्ध संगणकाचा वापर करू शकता.
- (५) आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे पूर्वतयारी केल्यानंतर ऑनलाइन प्रवेशप्रक्रियेकडे वळू शकता. यासाठी आपण विद्यापीठाचे संकेतस्थळ <http://ycmou.digitaluniversity.ac> येथे क्लिक करा.
- (६) जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल तर आपणास या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे लागेल. कृपया 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका. जरी आपणास एखाद्या शिक्षणक्रमाच्या प्रथम वर्षासाठी प्रवेश घ्यावयाचा असेल आणि आपणाकडे अगोदरच १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल

तरीही 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका.

- (७) तसेच जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसेल तर होम पेजवरील त्या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे. चुकीचा पर्याय निवडू नये. आपणास संकेतस्थळावरील सूचनेप्रमाणे आपण इ-मेल आयडी, मोबाईल क्रमांक, इत्यादी माहिती भरून युजर आयडी आणि पासवर्ड मिळवावा लागेल.
- (८) ऑनलाइन पद्धतीने प्रवेश कसे मिळवावे यासंदर्भातील स्क्रिन शॉट असलेली एक पुस्तिका संकेतस्थळावर वेगळ्या पद्धतीने उपलब्ध करून दिलेली आहे. याचा वापर केल्यास आपणास ऑनलाइन अर्ज भरणे सोयीचे जाईल.
- (९) आपण सर्व तपशील ऑनलाइन पद्धतीने सादर केल्यानंतर संगणकीय प्रणाली आपणांस स्कॅन केलेली कागदपत्रे सादर करण्यास (अपलोड करण्यास) सूचना करेल. आपण सादर केलेल्या माहितीप्रमाणे आपणांस कोणकोणती कागदपत्रे सादर करावयाची आहेत याचा स्वयंचलित पद्धतीने अभ्यास करून संगणकीय प्रणाली सादर करावयाच्या कागदपत्रांचा तपशील ठरविते.
- (१०) सर्व कागदपत्रे अपलोड केल्यानंतर आपण इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने (डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग किंवा मोबाईल बँकिंग) किंवा रोख पद्धतीने विद्यापीठ शुल्काचा भरणा कराल. ऑनलाइन पेमेंट गेटवे वापरून भरणा कसा करावयाचा याबाबत एक पुस्तिका विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.
- (११) आपण सादर केलेल्या कागदपत्रांची विद्यापीठ स्तरावरील छाननी झाल्यानंतर आपला प्रवेश निश्चित केला जाईल याची नोंद घ्यावी.
- (१२) ऑनलाइन प्रवेश नोंदणी प्रक्रियेसाठी परिशिष्ट क्र. १ पहावे.

४. विभागीय केंद्रे

- (१) अमरावती : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे अमरावती विभागीय केंद्र, व्ही.एम.व्ही. ते वलगाव रोड, पोस्ट व्ही.एम.व्ही., अमरावती - ४४४ ६०४
☎ : (०७२१) २५३१४४५, २५३१२१०
फॅक्स : २५३१४४४
मोबाईल : ९४२२२४७२९२

- (२) औरंगाबाद : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे औरंगाबाद विभागीय केंद्र द्वारा : सर्व्हे नं. ४१, सैनिकी मुलांच्या वसतिगृहाच्या पूर्वेस, नंदनवन कॉलनी, छावणी औरंगाबाद - ४३१ ००२
☎ : (०२४०) २३७१०६६, २३७१०७७
फॅक्स : २३७१०८८ मोबाईल : ९४२२२४७२९३
- (३) मुंबई : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे मुंबई विभागीय केंद्र द्वारा : जगन्नाथ शंकरशेठ म.न.पा.ची मराठी शाळा, दुसरा मजला, फ्रेअर ब्रीज (साऊथ) नाना चौक, ग्रॅंट रोड (प.) मुंबई - ४०० ००७
☎ : (०२२) २३८७४१८६, २३८२६१३५
२३८७४१७७
फॅक्स : २३८१३२५६
मोबाईल : ०९८६९०४९४२७
- (४) नागपूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नागपूर विभागीय केंद्र रावबहादूर डी. लक्ष्मीनारायण बंगला, विद्यापीठ क्रीडा परिसर, लॉ कॉलेज कॅम्पस, रविनगर चौक नागपूर - ४४० ००१
☎ : (०७१२) २५५३७२४
फॅक्स : २५५३७२५ मोबाईल : ९४२२२४७२९५
- (५) नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नाशिक विभागीय केंद्र, नाशिक महानगरपालिकेची जुनी इमारत, दुसरा मजला, नवीन पंडित कॉलनी, नाशिक - ४२२ ००२
☎ : (०२५३) २३१७०६३
फॅक्स : २५७६७५६ मोबाईल : ९४२२२४७२९७
- (६) पुणे : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे पुणे विभागीय केंद्र शाहीर अण्णाभाऊ साठे प्रशालागृह, महापालिकाशाळा क्र.५ (मुलांची), ६५४, सदाशिव पेठ हौदासमोर कुमठेकर मार्ग, पुणे - ४११ ०३०
☎ : (०२०) २४४५७९१४
फॅक्स : २४४९११०७ मोबाईल : ९४२२२४७२९८
- (७) कोल्हापूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे कोल्हापूर विभागीय केंद्र शिवाजी विद्यापीठ परिसर, पोस्ट ऑफिसजवळ विद्यानगर, कोल्हापूर - ४१६ ००४
☎ : (०२३१) २६०७०२२
फॅक्स : २६०७०२३
मोबाईल : ९४२२२४७२९४
- (८) नांदेड : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नांदेड विभागीय केंद्र द्वारा : स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ क्रीडा इमारत, नांदेड - ४२१ ६०३६
☎ : (०२४६२) २२९९४०, २८३०३८
फॅक्स : २२९९५०

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2020-21

**Certificate Course on English Communication
& Digital Education with Excel Specialisation
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 20 May, 2020

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of '**English Communication & Digital education with Excel Specialization**' in collaboration with **Anudip**. There will be 2 Batches and their duration will be of 2 months

Batch 1 : July 2020 to September 2020

Batch 2 : September 2020 to November 2020

Interested student should register themselves for the same on or before 30th June, 2020. Registration is Online & Link will be shared on whatsapp group.

Note : Due to Covid-19 Lectures will be conducted from Online Platform

For Admission Enquiry Kindly Contact : Prof. Sanjay Chaudhary (8976509486)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL

ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

SYLLABUS

Course Name: Certificate Course on English Communication & Digital Education with Excel Specialization

Duration : 2 Months (July 2020 to Sept 2020)

Center : Anudip, Thane.

CERTIFICATE PROGRAM

CERTIFICATE IN
ENGLISH
COMMUNICATION AND IT

CERTIFICATE IN
COMMERCE
CONSULTANT SERVICE

CERTIFICATE IN
ENGLISH
COMMUNICATION AND
DIGITAL EDUCATION
WITH EXCEL
SPECIALIZATION

CERTIFICATE IN

CERTIFICATE IN
ACCOUNTING AND
EXCEL EXPERT

For More Details Kindly Visit :

<https://www.anudip.org/courses-offered-national-skill-development-programme/>

I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

**Preparatory Programme (English)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 June, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Preparatory Programme (English)' in collaboration with Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU) for the duration of 6 Months from 01th August 2021 to 31st September 2022. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st July, 2021.

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

**Yashwantrao Chavan
Maharashtra Open University**

Nashik - 422 222

**Prospectus for Preparatory Programme
(English Medium) C15**

Year 2021-22

Most Important

- * Student will have to pay late fee if they fail to submit admission form in the given period by here.
- * Student will not get admission after the specified date of late fee.
- * If the admission is cancelled by the university or by the student himself, the admission fees will not be refunded.
- * Student should not remit any excess fees. If excess fee is deposited into the Bank that will also not be refunded. (to avoid this please read the prospectus carefully.)
- * The study Centre and students should check the record of admission registration on DU portal of University website. It is the responsibility of the Study Centre and Student to see the correctness of the record.
- * Do not wait till the last date of admission, take your admission in the given time. There might be problems of rush in the bank, connectivity problems even last date of admission.
- * Keep Photo copy of admission form with you for your record permanently. University cannot preserve the admission form for longtime.
- * The students should read the prospectus carefully before filling in the form.

Production

Shri. Anand Yadav
Manager
Print Production Centre
YCMOU, Nashik - 422 222

© 2021, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University

■ **First Publication** : June 2021

■ **Typesetting** : Om Computers, Nashik - 422 007

■ **Publisher** : Registrar, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Nashik - 422 222

NB21-22-09

Dr. Harshala Likhite

Preparatory Education Program : Prospectus (C15)

Index

1. About the School	4
1.1 Mission of the School	
2. About the Programme	4
2.1 Duration	
2.2 Medium	
2.3 Programme Structure	
2.4 Learning Method	
3. Evaluation Procedure	7
4. Admission Procedure	7
4.1 Eligibility Criteria	
4.2 Programme Fees	
5. Registration Procedure	9
6. Regional Centres	10
7. Appendices	12
Appendix 1 : University Grants Commission Resolution (2004)	
Appendix 2 : G.R. of equivalence to 10 th and 12 th	
Appendix 3 : G.R. of Equivalency and Approval of State Govt. of Maharashtra for Degree's and Diploma's of Open Universities	

Preparatory Education Program Time Table

Programme Time Table

(Preparatory Education Programme : June - December 2021)

(1)	Admission starts on	
(2)	Last date for the admission	
(3)	Availability of Study Material	
(4)	Period of counselling	
(5)	Final Examination	
(6)	Declaration of Result	

1. About the School

The School of Commerce and Management is one of the eight schools of studies located at the Headquarter of the university. Through its quality policy it aims to enhance and sustain excellence of its educational programmes. The school offers various programmes by which student can update his knowledge, ability and managerial skills while working in his /her profession. All the programmes run by the school have become extremely popular and are among the best in the Distance Learning Programme methods.

1.1 Mission of the School

1. To help in increasing knowledge in the field of commerce, management and allied sectors.
2. To provide well educated manpower to the service and the manufacturing sector industries, institutes etc.
3. To offer enriching learning experience to the aspiring managers.
4. To enable students to realize their full potential.
5. To ensure that the students serves as an agent of continuous improvement and change.
6. To encourage entrepreneurship and service orientation.
7. To extend the frontiers of knowledge in management through cutting-edge research.
8. To disseminate knowledge through a portfolio of educational programmes and publications.

2. About the Programme

After completing preparatory programme, learners will be able to enroll to various certificate, diploma and degree programmes offered by Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University.

Preparatory Education Programme has following objectives :

1. To provide opportunity for higher education to those people (for example farmers, businessmen, workers, housewives and those who are in service) who could not complete their education earlier due to some reasons.
2. To develop study skills among the learners so as to help them to cope with the higher studies.
3. To develop skills to obtain knowledge by providing the necessary practical exposure to self-study methods.
4. After completing this programme the student will be -
 - (a) Well-versed with the open education system.
 - (b) Able to do self-study.
 - (c) Able to use the skills of communication, listening and writing.
 - (d) Able to know how to memories things, how to write answers in the examination and how to approach the examinations systematically.
 - (e) Able to communicate in English.
 - (f) Able to understand the basic concepts of mathematics and apply it in day-to-day activities.
 - (g) Able to understand and do self-study.
 - (h) Able to understand the relevance of words, phrases and concepts in the process of learning and studies.

2.1 Duration

The duration of this programme is six months. This programme is offered twice in a year. The period of registration validity for the preparatory programme is two years from the date of admission. During the period of registration, students will get four chances (1 regular + 3 repeater) for appearing in the examination by paying requisite examination fee as decided by the university from time to time.

If the students fail to complete the programme during these two years, they have to take fresh admission.

Notice about preparatory repeater examinations.

For Whom:

- Those students enrolled to the preparatory programme, but were unable to attend the examination.
- Those students who were unable to pass the examination in first/second/third attempt.
- Students must fill the repeater examination form made available on the university official website prior to upcoming exam event.

2.2 Medium

The medium of instruction for the Preparatory programme (C15) is in English only. However, the programme is also offered in Marathi (C01) and Urdu (C03) mediums also. For further details, you may refer to the respective prospectus available on the university website.

2.3 Programme Structure

The preparatory education programme has following syllabus and course material:

Book - 1 : Basic Study Skills

- Unit 1 : Learning Skills: Nature and Need
- Unit 2 : Learning Process and Methods
- Unit 3 : How to Study
- Unit 4 : Listening Skills
- Unit 5 : Reading Skills
- Unit 6 : Memory Skills
- Unit 7 : Writing Skills
- Unit 8 : Use of a Library and Reference Material
- Unit 9 : Preparing for Examinations

Book - 2 : Language Skills

- Unit 1 : Wealth of Language
- Unit 2 : Fundamentals of Communication Skills
- Unit 3 : Meaning, Purpose and Styles of Writing
- Unit 4 : Languages used in Literary, Scientific and Social Sciences writing
- Unit 5 : Selective Passages

Book - 3 : Mathematics for All

- Unit 1 : Why should we study mathematics?
- Unit 2 : Primary Functions
- Unit 3 : Fractions
- Unit 4 : Decimal Fractions
- Unit 5 : Solving Equations
- Unit 6 : Measurement
- Unit 7 : Comparative Mathematics
- Unit 8 : Data and Data Representation
- Unit 9 : Pictorial Presentation of Data
- Unit 10 : Probability

Note: Self-learning material for the preparatory programme English (C15) is available in the form of PDF under the code (C19).

2.4 Learning Method

The students of the Open University do not go to the college every day. They do not have regular time for their studies because of their professional and family responsibilities. The Open University has independently developed a learning method for such students. This method has following components:

- Self learning material
- Counseling during contact sessions at the study center by the subject experts.
- Use of Audio and Video cassettes

Special Features of the Self Instructional Books

The students are given the syllabus of the courses and the self-learning materials. The students get these text-books after paying total programme fees and are allowed to keep these with them. These self-learning materials are written in a format different from the conventional published texts. One can understand the text through reading because it is divided into small units. Each unit is explained with the help of graphs, pictures and illustrations to cover a specific topic. There are in-text, questions for each unit so as to revise and review the comprehension of the reading material. It helps the student to study a specific topic. If the student has any difficulty, he or she can make a note of it, he can discuss these noted difficulties with the counselor during the contact session at the study centre.

■ Nature of Contact Sessions

The student can choose a study centre as per his/her convenience. Generally, the contact sessions are held either on weekly holidays or in the evening, after office hours. 15 counseling session of two hours each are conducted at the study center. During these contact sessions, the counselors are supposed to guide/discuss with the students, based on the course material. These contact sessions are also used to view multimedia (Audio/Video) at the study centers. The students can solve their difficulties by discussing the issues with their colleagues as well as with the counselor during contact sessions.

3. Evaluation Procedure

There will be one End Examination of the objective type (Multiple choice questions MCQ), carrying 75 marks. Marksheet will be issued after successfully passing the examination. The final examination is based on the books (C19) (a) Basic study skills (b) Basic language skills and (c) Mathematics of all.

Students are supposed to make optimum use of the above mentioned learning facilities and develop his/her own study method. Students have to utilize the time in a planned manner keeping in mind the time availability. The study done by recitation alone is not a real study. The learners should have a clear understanding of the subject and should be able to use the knowledge in right place and in a right manner. So learners are expected to study with emphasis on demonstration and practices.

- The duration of this examination will be of 1 hour.
- The student will be required to appear in the examination in their respective study center.

- Students getting a minimum of 40% marks in the examination will be considered to have successfully completed this programme.
- Students remaining absent or not clearing the examination will be required to reappear for this examination as and when conducted by the university and will be required to pay separate examination fees as prescribed by the university for the same. The examination form will be available on our website <http://ycmou.digitaluniversity.ac>

Important Note:

As per Government Resolution Annexure No. 3 Successful completion of the Preparatory Programme and First Year Degree Programme of this University is considered equivalent SSC/HSC for job employment where basic eligibility is SSC/HSC.

4. Admission Procedure

4.1 Eligibility Criteria

The preparatory programme is offered to those who do not possess 10+2 or equivalent qualification for direct admission to the First Year Degree programme of this University.

To get enrolled to preparatory education programme following qualified learners will be eligible.

- To enroll to this programme, the aspirant candidate should have completed the age of 18 years on 1st September of this academic year.
- Learners must be able to read-write English.

Self attested copy of any one of the following documents is to be attached with application.

- School leaving certificate.
- bonafide certificate of School/College.
- Birth certificate issued by Grampanchayat / Nagar Parishad / Nagarpalika in prescribed format. (Note : Applicant's name should be clearly mentioned in the certificate)
- SSC exam hall ticket
- SSC exam certificate
- CBSE certificate
- National Institute of Open School certificate.

4.2 Programme Fees

Programme Fee Details :

Total Programme Fee

Study Centre Fees Rs.	150/-
University Fees Rs.	500/-
Total Programme Fees Rs.	650/-

Details of University Fees

Registration Rs.	100/-
Tuition Fee Rs.	100/-
Examination Fee Rs.	100/-
Other Fee Rs.	150/-
Development Rs.	50/-
Total Fees Rs.	500/-

- (1) Please do not pay any additional fee to the Study Centre. University will not be responsible for the excess payment of fees other than mentioned above. Fee is non-refundable, even if admission is cancelled due to some reasons.
- (2) The University fee is to be paid as prescribed by the university.
- (3) Study Centre fee is to be deposited at Study Centre only and collect receipt of the same.
- (4) A Study Centre having less enrollments may be discontinued. The enrolled students of such Study Centre will be shifted to nearby Study Centre. Exam of such learners will be conducted at exam centers prescribed by the university students are advised to take note of it.
- (5) In case of change in name, it is allowed only at the beginning of the programme. To change the name students have to submit Notification in the Government Gazette to University.

5. Registration Procedure

This program is offered through online admission process. You are advised to do the following in order to secure admission.

1. Go through the prospectus meticulously. Ensure that you are eligible for the admission and you possess all the required document which will prove your eligibility. The following is a typical list of documents which you will need:
 - i. Proof of date of birth (Driving Licence OR PAN card OR Aadhar card (with date of birth) OR Leaving certificate OR Passport OR Election Voter card)
 - ii. Passing certificate and/or Mark sheet showing that you have passed the qualifying examination
 - iii. In case there is an entrance test for this program, you will need the statement or certificate showing that you have cleared the entrance test
 - iv. If you belong to a backward class, you will need caste certificate, caste validity,

- non-creamy layer, certificates (depending on the rules for the category)
- v. If you belong to a category of disadvantaged class (e.g., visually impaired) you will need documents as proof of your status
 2. You are required to get these documents scanned (with a resolution of at least 72 dot per inch) to get scanned images which are readable and have decent quality. You may take help from your friends or professionals at shops or our study centers.
 3. You are required to have a mobile number and an email identity (email id). The email id can be easily generated using yahoo.co.in, hotmail.com, rediffmail.com or any other service provider. These are required as you will be getting the information of your password, status of admission etc on these.
 4. You are expected to pay the University Fees using electronic money transfer facilities like Debit Card or Credit Card or Internet Banking or Mobile Money Identifier (MMID) or through the cash deposits at the State Bank of India or other nationalized banks selected by University. The banks charges will apply extra depending on the channel of fund transfer and bank. It is advised that you use your own bank account for making electronic payment. In case the fees need to be refunded (for a reason of University not able to fulfill its stated responsibility) the refunded amount will be credited back to the same account (from which the fees transaction initially was made). Hence, if you use your own account you will get the benefit of such service.
 5. If you do not have Savings Bank account, you may open such account with debit card or net banking facilities with any of the banks with zero balance facility (that is, it will not be compulsory for you to keep a minimum balance as per the rules) and a debit card and net banking facilities.
 6. You also need to have an access to a computer with internet connection. If you do not have such connection, you may go to a cyber cafe, a study centre, a friend or any other similar location.
 7. Once you have done the initial preparation as mentioned above, you may proceed with the online admission. You will click on the Home page of the official websites of the university (ycmou.digitaluniversity.ac or ycmou.ac.in).
 8. The details of the online admission process with detailed screen images are given in a separate document. A video clip to help you in the online process is also available.
 9. You will be guided through a series of web pages which will be generated for you as per your response.
 10. If you already have a 16 digit PRN, you will select the channel of admission by clicking on ycmou.digitaluniversity.ac on the appropriate link. Please do not select the link “If you have 16 digit PRN click here” if you have 16 digit PRN even if you are taking admission to the first year of another program.
 11. Similarly if you do not have a 16 digit PRN select appropriate link at the opening page of the ycmou.digitaluniversity.ac. You will need to “register” for the website application procedure by typing in the email id, date of birth, mobile number and name. You will receive a user id and one time password.
 12. The university offers a discount in the UPF to the students (of a select number of programs) if the student opts not to take printed study material, due to availability of the study material in the digitized format on the university’s portal or availability of the printed books through some other sources like his friends or relatives who may have earlier taken such programs earlier. The University wishes to encourage the students to

take soft copies of the study material and encourage the students to use the pre-owned books for conservation of trees which are crucial to preservation of environment. The amount of the discount will be shown on the screen while filling up the online application form. You are urged to choose option to this effect while filling the online application form.

13. After completing the typing of all the details asked by the system, you will be prompted to upload scanned documents to the system as per the details submitted by you.
14. After you have uploaded all the documents you make payment using either electronic payment (debit card or credit card or MMID or internet banking). Please see our booklet on how to make payment online available on the website.
15. You may be required to enter the transaction number on the appropriate boxes by logging in as a user on the university website for reconciliation.
16. The admission will be confirmed after your admission records are verified by the university staff by online method.

6. Regional Centres

01. Amravati

V.M.V. to Walgaon Road, Post V.M.V.,

Amravati 444 604

☎ : (Off) 0721-2531444

☎ : (Fax) 0721-2531445

02. Aurangabad

Survey No. 41, East of the Military boy's Hostel, Nandanvan Colony, Chhavani,

Aurangabad 431 002

☎ : (Off) 0240-2371066, 2371077

☎ : (Fax) 0240-2371088

03. Mumbai

C/o Jagannath Shankarsheth Municipal

School Building, Nana Chowk,

Grant Road Mumbai 400 007

☎ : (Off) 022-23874186

☎ : (Fax) 022-23826135

04. Nagpur

Rao Bahadur D. Laxminarayan Bungalow Law College Campus

Ravinagar Chowk, Nagpur 440 001

☎ : (Off) 0712-2553724

☎ : (Fax) 0712-2553725

05. Nashik

Old Municipal Corp. Bldg.

New Pandit Colony

Nashik 422 002

☎ : (Off) 0253-2317063

☎ : (Fax) 0253-2576756

06. Pune

C/o Shahir Annabhau Sathe Prashala Gruha, Sadashiv Peth, Kumthekar Marg
Pune 411 030

☎ : (Fax) 020-24491107

☎ : (Off) 020-24457914

07. Kolhapur

Near Shivaji University Post Office, Vidyanagar, Kolhapur 416 004

☎ : (Off) 0231-2607022

☎ : (Fax) 0231-2607023

08. Nanded

Swami Ramanand Tirth Marathwada University Sports Building,
Nanded 421 606

☎ : (Off) 02462-229940/283038

☎ : (Fax) 02462-229950

Mob. No. : 9422247296

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

**Preparatory Programme (Marathi)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's College Code : 11
Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified
No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgcollege@gmail.com

Date: 01 June, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Preparatory Programme (Marathi)' in collaboration with Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU) for the duration of 6 Months from 01th August 2021 to 31st September 2022. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st July, 2021.

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ
Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University

पूर्वतयारी शिक्षणक्रम माहितीपुस्तिका : सत्र जुलै - ऑक्टोबर २०२१

शिक्षणक्रम Programme	माध्यम Medium	शिक्षणक्रम संकेतांक Programme Code
पूर्वतयारी शिक्षणक्रम	मराठी	C01

सत्र : जुलै - ऑक्टोबर २०२१

संयोजक

शैक्षणिक वेळापत्रक	३
१. शिक्षणक्रमाविषयी	५
१.१ शिक्षणक्रमाची संरचना	
१.२ अध्ययनपद्धती	
२. प्रवेश-प्रक्रिया	६
२.१ प्रवेश-पात्रता	
२.२ शुल्क	
२.३ शुल्क माफी / शुल्क सवलत	
२.४ कालावधी	
२.५ माध्यम	
३. मूल्यमापन प्रक्रिया	७
४. नोंदणी प्रक्रिया	७
५. विभागीय केंद्रे	९
६. परिशिष्टे	१०

पूणकारिणीतः जुलै - ऑगस्ट, २०२१

ऑनलाईन प्रवेश

- (१) ऑनलाईन प्रवेश सुरुवात दि. १ जुलै, २०२१
- (२) ऑनलाईन प्रवेश अंतिम दि. ३१ ऑगस्ट, २०२१

सदर कालावधीत नियमित शुल्कासह ऑनलाईन प्रवेश अर्ज सादर करता येईल. या कालावधीत कोणत्याही प्रकारे विलंब शुल्क अथवा अतिविलंब शुल्क आकारले जाणार नाही.

ॐ प्रणितां ॐ अतुल्यविराटुं ।
विराटुं अतुल्यविराटुं ।
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
जयंते वासुदेवाय नमो भगवते वासुदेवाय ।
ॐ विरारं ॐ नमो प्रणमो भूयते ।
ॐ नमो, ॐ नमो, प्रणमो भूयते ॥ २ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।
ततः ॐ नमो उत उत नमो वासुदेवाय ।
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।
नमो भगवते वासुदेवाय ।
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥

ॐ नमो

Production

Shri. Anand Yadav
Manager, Print Production Centre, YCMOU, Nashik - 422 222

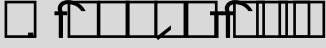
© 2020, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University

n **First Publication** : January 2020

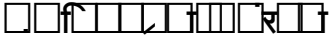
n **Publisher** : Dr. Dinesh Bhonde

Registrar, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Nashik

DB/AB21-085

पूर्वतयारी शिक्षणक्रम उत्तीर्ण झाल्यानंतर आपणांस यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व पातळीच्या अनेक प्रमाणपत्र, पदविका आणि पदवी शिक्षणक्रमांना प्रवेश घेता येईल.

इयत्ता १२वी (किंवा जुनी इयत्ता ११ वी) उत्तीर्ण इतपत ज्यांचे शिक्षण झालेले नाही, त्यांना पदवी शिक्षणक्रमाला प्रवेश हवा असल्यास आधी पूर्वतयारी पूर्ण करणे आवश्यक आहे. यातील घटक पुढीलप्रमाणे आहेत.

सुस 1 : मूलभूत कौशल्ये (OPN 001)

- घटक १ : अध्ययन कौशल्ये प्रकार आणि गरज
- घटक २ : अध्ययन प्रक्रिया आणि गरज
- घटक ३ : अध्ययन कसे करावे
- घटक ४ : श्रवण क्षमता
- घटक ५ : वाचन कौशल्ये
- घटक ६ : स्मरण कौशल्ये
- घटक ७ : लेखन कौशल्ये
- घटक ८ : ग्रंथालय तसेच संदर्भसामग्रीचा उपयोग
- घटक ९ : परीक्षेची तयारी

सुस 2 : मूलभूत भाषा कौशल्ये

- घटक १ : भाषेची संपन्नता
- घटक २ : मूलभूत संप्रेषण कौशल्ये
- घटक ३ : आशय, उद्देश आणि लेखनशैली
- घटक ४ : साहित्य, शास्त्रीय आणि समाजशास्त्रीय लेखनात भाषेचा वापर
- घटक ५ : काही निवडक गद्यांश

सुस 3 : मूलभूत गणित (MAT 002)

- घटक १ : आपण गणित का शिकतो ?
- घटक २ : मूलभूत तत्त्वे
- घटक ३ : अपूर्णांक
- घटक ४ : दशांश
- घटक ५ : समीकरणे सोडविणे
- घटक ६ : मापन
- घटक ७ : तौलनिक गणित
- घटक ८ : सांख्यिकीय सामग्री आणि सामग्रीचे सादरीकरण
- घटक ९ : सांख्यिकीय सामग्रीचे चित्ररूप सादरीकरण
- घटक १० : संभाव्यता

२. विद्यार्थ्यांना

ज्या विद्यार्थ्यांना दररोज महाविद्यालयात जाऊन शिक्षण घेता येत नाही; तसेच अध्ययन करण्यासाठी पूर्ण वेळ देता येत नाही. अशा विद्यार्थ्यांसाठी मुक्त विद्यापीठाने स्वतंत्रपणे अध्ययन पद्धती विकसित केली आहे. त्यात पुढील घटकांचा समावेश आहे.

(१) स्वयं-अध्ययनाधिष्ठित पाठ्यपुस्तके. (२) तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे संपर्कसत्रात मार्गदर्शन. (३) अध्ययन साहित्यात क्षेत्रीय कार्य, दैनंदिन जीवनातील अनुभव तपासण्याची सुविधा.

अध्ययन पद्धती

या अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थ्यांना केवळ अभ्यासक्रमाचा तपशील न देता, त्यावरील अध्ययन पुस्तकांचा संचही देण्यात येतो. प्रवेश शुल्कात ही अध्ययन पुस्तके देण्यात येतात व ती विद्यार्थ्यांना स्वतःकडे कायम ठेवता येतात. ही स्वयं-अध्ययन पुस्तके अन्य पाठ्यपुस्तकांपेक्षा निराळ्या पद्धतीने लिहिलेली असतात. ह्या पाठ्यपुस्तकात एका वाचनात समजावून घेता येईल अशी विषयांची छोट्या छोट्या घटकांत विभागणी केलेली असते. उदाहरणे, आलेख, चित्रे, इत्यादींच्या साहाय्याने विषयाची मांडणी सुबोधपणे करण्यात येते. तसेच पाठ्यांशाखाली काही प्रश्न दिलेले असतात, तो तो भाग वाचून झाल्यावर हे प्रश्न त्याने सोडविल्यास वाचलेला भाग आपल्याला कितपत समजला ह्याचा त्याला स्वतःलाच पडताळा घेता येतो. जर त्याला काही प्रश्न सोडविता आले नाहीत, तर त्याने तो भाग पुन्हा वाचून उत्तरे मिळवावयाची असतात. एवढे करूनही काही प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकली नाहीत तर ते प्रश्न नोंदवून ठेवून अभ्यासकेंद्रावरील संपर्कसत्रात मार्गदर्शक प्राध्यापकांशी चर्चा करून त्याची उत्तरे मिळविता येतात.

विद्यार्थ्यांना

विद्यार्थ्यांना आपल्या सोईच्या ठिकाणचे अभ्यासकेंद्र निवडता येते. या अभ्यासकेंद्रावर प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी सामान्यतः सुटीच्या दिवशी किंवा कार्यालयीन वेळेनंतर संपर्कसत्रे घेण्यात येतात. (अध्ययन काळात प्रत्येकी दोन तासांची एकूण १५ संपर्कसत्रे आयोजित केली जातात) त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ-मार्गदर्शक ह्या संपर्कसत्रात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. मात्र हे मार्गदर्शन केवळ व्याख्यानांच्या स्वरूपाचे नसते तर मार्गदर्शकाकडून विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची /शंकांची उत्तरे मिळविणे, कठीण विषयावर चर्चा-परिसंवाद घडवून आणणे, वर्गपाठ-गृहपाठाच्या माध्यमांतून आपल्या प्रगतीविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती घेता येणे, तसेच अभ्यासविषय अधिक दृढ करणे यासाठी मोबाईलच्या माध्यमातूनही ही संपर्कसत्रे उपलब्ध असतील.

विद्यार्थ्यांनी वरील सर्व अध्ययन सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग करून घेऊन स्वतःची अभ्यासपद्धती तयार करावी. आपल्याला मिळणारा वेळ लक्षात घेऊन वेळेचा नियोजनपूर्वक उपयोग करावा. केवळ पाठांतराद्वारे केलेला अभ्यास हा खरा अभ्यास नसून विषयाचे सुस्पष्ट आकलन होणे व त्याचा योग्य ठिकाणी उपयोग करता येणे हे चांगल्या अभ्यास पद्धतीचे मर्म आहे. त्यामुळे प्रात्यक्षिके व सराव यांवर भर देऊन विद्यार्थ्यांनी अभ्यास करावा अशी अपेक्षा आहे.

२. कालावधी

नोंदणी कालावधी प्रवेश घेतल्यापासून कमाल दोन वर्षांचा आहे. या दोन वर्षांत पूर्वतयारी यशस्वीरित्या पूर्ण न केल्यास पुन्हा नव्याने प्रवेश घ्यावा लागतो. नोंदणी कालावधीत विद्यार्थ्यांस जास्तीत जास्त ४ परीक्षा (१ नियमित + ३ पुनर्परीक्षा) देता येतात.

परीक्षा - पुनर्परीक्षा

(अ) प्रवेश घेऊनही अंतिम परीक्षेस बसता आले नाही अशांसाठी. (आ) प्रथम/द्वितीय/तृतीय प्रयत्नांत उत्तीर्ण होऊ न शकलेल्यांसाठी पुढील तुकडीच्या अंतिम परीक्षेच्या वेळी पूर्वतयारी पुनर्परीक्षार्थीने परीक्षा-अर्ज पुनर्परीक्षा देण्याकरिता विद्यापीठाचे संकेतस्थळ पहावे.

२.५

पूर्वतयारी शिक्षणक्रम हा इंग्रजी, मराठी आणि उर्दू माध्यमातून उपलब्ध आहे. या माध्यमांसाठी शिक्षणक्रम संकेतांक मुखपृष्ठावर उपलब्ध आहेत.

३. मूल्यांकन प्रक्रिया

- १०० गुणांची अंतिम परीक्षा ऑफलाईन पद्धतीने घेण्यात येईल. यात ५० गुणांचे वस्तुनिष्ठ प्रश्न असतील व ५० गुणांचे वर्णनात्मक प्रश्न असतील.
- या परीक्षेचा कालावधी ३ तासाचा असेल.
- विद्यार्थ्यांस त्याने निवडलेल्या केंद्रावरच परीक्षा द्यावी लागेल.
- हा शिक्षणक्रम यशस्वीरित्या उत्तीर्ण होण्यासाठी किमान ४०% गुण प्राप्त करणे अनिवार्य आहे.
- परीक्षेस अनुपस्थित राहिलेल्या व अनुत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांना रुपये ५००/- भरून पुन्हा परीक्षा देता येईल. परीक्षेचे वेळापत्रक व परीक्षा अर्ज विद्यापीठाच्या <http://ycmou.digitaluniversity.ac> संकेतस्थळावर उपलब्ध असेल. हा परीक्षा अर्ज फक्त पुनर्परीक्षार्थ्यांनीच भरावा.

३.१ मूल्यांकन प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमाची प्रवेशप्रक्रिया ऑनलाईन पद्धतीने राबविण्यात येत आहे. खालील सूचनांचे आपण काटेकोरपणे पालन करावे.

- (१) माहितीपुस्तिकेचा बारकाईने अभ्यास करावा. आपण शिक्षणक्रमाच्या प्रवेशास पात्र आहात याची खात्री आणि आपण पात्र असल्याचा पुरावा म्हणून खालील दस्तऐवजांची स्कॅन प्रत मिळवावी.

(अ) जन्मतारखेचा दाखला (वाहन परवाना किंवा पॅनकार्ड किंवा शाळा सोडल्याचा दाखला किंवा पासपोर्ट किंवा इलेक्शन कार्ड).

(आ) पात्रतेच्या परीक्षेचे गुणपत्रक किंवा प्रमाणपत्र.

(इ) जर पात्रतेसाठी प्रवेश परीक्षा आवश्यक असेल तर सदरची प्रवेश परीक्षा पात्र झाल्याचे प्रमाणपत्र.

(ई) जर आपण मागासवर्गीय उमेदवार असाल तर आपल्या संवर्गासंदर्भातील नियमाप्रमाणे जातीचा दाखला, जात पडताळणी, नॉन क्रिमिलेअर सर्टिफिकेट, इत्यादी.

(उ) जर आपण अपंगत्व असलेले (उदा. अंधत्व असलेले विद्यार्थी असाल तर आपले अपंगत्व दर्शविणारी कागदपत्रे).

(२) आपणास किमान ७२ डीपीआय या रिझॉल्युशन बरहुकूम वरील सर्व दस्तऐवजांची स्कॅनिंग करणे आवश्यक आहे. यासाठी आपण आपल्या मित्रांची किंवा अभ्यासकेंद्राची मदत घेऊ शकता.

(३) आपणाकडे चालू स्थितीत असलेला भ्रमणध्वनी क्रमांक आणि वैध इ-मेल आयडी असणे गरजेचे आहे. इ-मेल आयडी मिळविण्यासाठी आपण gmail.com, outlook.com rediffmail.com किंवा yahoo.com यासारख्या संकेतस्थळांवर भेट देऊन विनाशुल्क इ-मेल आयडी मिळवू शकतात. यांचा वापर आपणांस पासवर्ड, प्रवेशाची स्थिती, इत्यादी माहिती मिळविण्यासाठी केला जातो.

(४) आपणास विद्यापीठाचे शुल्क भरण्यासाठी डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा इंटरनेट बँकिंग किंवा मोबाईल मनी आयडेंटिफायर (MMID) यांचा वापर करता येईल. आपण कोणत्या मार्गाने भरणा करता यावर अवलंबून राहून बँकचे सेवाशुल्क भरावे लागेल. सदरचे बँकेचे शुल्क हे विद्यापीठ शुल्काच्या व्यतिरिक्त असतील. आपण आपल्या स्वतःच्या बँक खात्यामधूनच इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने शुल्काचा भरणा करावा असा आमचा सल्ला आहे कारण जर आपले शुल्क (विद्यापीठ आपली जबाबदारी काही तांत्रिक अडचणींमुळे पूर्ण करू शकत नसल्यास) परत करावे लागल्यास सदरचे शुल्क आपण ज्या खात्यातून विद्यापीठास शुल्क भरणा केली होती त्याच खात्यात शुल्काची परतफेड केली जाते. आपल्या स्वतःचे खाते असल्यास आपणास या सुविधेचा वापर करता येईल.

(५) स्वतःचे बचत खाते नसल्यास आपण शून्य बॅलन्स असलेले डेबिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग फॅसिलिटी असलेले बचत खाते उघडू शकता. या खात्यांमध्ये किमान शिल्लक ठेवणे अनिवार्य नसते.

(६) नोंदणी प्रक्रियेसाठी इंटरनेट जोडणी असलेली संगणकाची सेवा घ्यावी लागते. जर तुमच्याकडे अशा प्रकारचे संगणक नसतील तर आपण सायबर कॅफे किंवा अभ्यासकेंद्रे किंवा मित्राकडील उपलब्ध संगणकाचा वापर करू शकता.

- (७) आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे पूर्वतयारी केल्यानंतर ऑनलाइन प्रवेशप्रक्रियेकडे वळू शकता. यासाठी आपण विद्यापीठाचे संकेतस्थळ <http://ycmou.digitaluniversity.ac> येथे क्लिक करा.
- (८) आपण सर्व तपशील ऑनलाइन पद्धतीने सादर केल्यानंतर संगणकीय प्रणाली आपणांस स्कॅन केलेली कागदपत्रे सादर करण्यास (अपलोड करण्यास) सूचना करेल. आपण सादर केलेल्या माहितीप्रमाणे आपणांस कोणकोणती कागदपत्रे सादर करावयाची आहेत याचा स्वयंचलित पद्धतीने अभ्यास करून संगणकीय प्रणाली सादर करावयाच्या कागदपत्रांचा तपशील ठरविते.
- (९) सर्व कागदपत्रे अपलोड केल्यानंतर आपण इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने (डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग किंवा मोबाईल बँकिंग) पद्धतीने विद्यापीठ शुल्काचा भरणा कराल. ऑनलाइन पेमेंट गेटवे वापरून भरणा कसा करावयाचा याबाबत एक पुस्तिका विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.
- (१०) आपणास ट्रॅन्झॅक्शन नंबर आपल्या विद्यापीठाच्या युजर आयडीवर लॉग इन करून सादर करता येईल.
- (११) आपण सादर केलेल्या कागदपत्रांची विद्यापीठ स्तरावरील छाननी झाल्यानंतर आपला प्रवेश निश्चित केला जाईल याची नोंद घ्यावी.
- (१२) ऑनलाइन प्रवेश नोंदणी प्रक्रियेसाठीच्या अधिक माहितीसाठी संकेत स्थळावरील Presentations टॅब मधील Online Admission च्या Presentation ला भेट द्यावी.

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

**Diploma in Mass Communication &
Journalism (DIPLOMA MCJ)
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of '**Diploma in Mass Communication & Journalism (MCJ)**' in collaboration with **Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU)** for the duration of 1 Year from 01th June 2021 to 31st May 2022. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2021.

Admission Link : <https://ycmouoa.digitaluniversity.ac/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mr. Akash A. Dhawal (8291092511)

PRINCIPAL

I/C PRINCIPAL

ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

ज्ञानगंगा घरोघरी

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

नाशिक- ४२२ २२२

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम (P03)

माहितीपुस्तिका

2018-2019

वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रम : माहितीपुस्तिका

शिक्षणक्रम संकेतांक (Programme Code) : P 03

अनुक्रमणिका

१.	विद्याशाखेचा परिचय	४
२.	शिक्षणक्रमाविषयी	४
२.१	शिक्षणक्रमाची संरचना	
२.२	अध्ययन पद्धती	
२.३	प्रवेश प्रक्रिया	
२.४	प्रवेश पात्रता	
२.५	शिक्षणक्रम शुल्क	
२.६	कालावधी	
२.७	माध्यम	
२.८	मूल्यमापन प्रक्रिया	
२.९	श्रेयांक	
३.	नोंदणी-प्रक्रिया	१०
४.	विभागीय केंद्रे	११
५.	अभ्यासकेंद्रे	१२
६.	विशेष सूचना / संपर्कासाठी	१४
	परिशिष्टे	१६
	परिशिष्ट १ : उमेदवार/विद्यार्थी करारनामा Candidate/Student Agreement at the time of Admission	
	परिशिष्ट २ : गरीब विद्यार्थी सहाय्य योजना नियमावली	
	परिशिष्ट ३ : University Grants Commission Resolution (2004)	
	परिशिष्ट ४ : G.R. of Equivalency for 10th and 12th	
	परिशिष्ट ५ : एकापेक्षा अधिक शिक्षणक्रमांना प्रवेश	
	परिशिष्ट ६ : G.R. of Equivalency	
	परिशिष्ट ७ : Letter of Recognition from UGC	
	परिशिष्ट ८ : विद्यार्थी सहायता आणि विद्यार्थी कल्याण योजना	
	परिशिष्ट ९ : अंतिम परीक्षा : प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप	

विद्यापीठ गीत

एक प्रतिज्ञा असे आमुची ज्ञानाची साधना ।
चिरंतन ज्ञानाची साधना ।
ज्ञान हेच संजीवन साऱ्या जगताच्या जीवना ॥ धृ ॥
ज्योत जागवू सुजाणतेची सकलांच्या अंतरी ।
तीच निवारील पटल तमाचे प्रभात सूर्यापरी ।
ज्ञानच देउळ, ज्ञानच दैवत, प्रगतीच्या पूजना ॥ १ ॥
नव्या युगाचा नव्या जगाचा ज्ञान धर्म आहे ।
त्यातच अमुच्या उजळ उद्याचे आश्वासन राहे ।
मुक्त करिल तो परंपरेच्या बंदिघरातुन मना ॥ २ ॥
हाच मंत्र नेईल आम्हाला दिव्य भविष्याकडे ।
न्यायनीतीचे पाऊल जेथे भेदाशी ना अडे ।
जे जे मंगल पावन त्याची जेथे आराधना ॥ ३ ॥

कुसुमाग्रज

निर्मिती

श्री. आनंद यादव

व्यवस्थापक

ग्रंथनिर्मिती केंद्र, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

© २०१७ यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

- प्रथम प्रकाशन : जुलै २०१८
- अक्षरजुळणी : अँकोसिस, नाशिक
- प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक ४२२ २२२

NB-18-19-58

१. विद्याशाखेचा परिचय

मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे या विद्याशाखेत मानवनिर्मित कला, साहित्य या सर्जनशील निर्मितिव्यापाराचा आणि कुटुंबसंस्थेपासून राज्यसंस्थेपर्यंतच्या विविध संस्थांच्या रचनांचा, तत्त्वज्ञानाचा व इतिहास-परंपरांचा अभ्यास केला जातो. २१ व्या शतकातील जागतिक आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी बौद्धिक पूर्वतयारी करणे आणि अध्ययनशील समाजासाठी शैक्षणिक संसाधनांचा विकास करणे हे या विद्याशाखेचे ध्येय आहे. विद्याशाखेतील विविध शिक्षणक्रमांचा आशय हा मानवकेंद्री असतो. मानवी मूल्यांवर व माणसाच्या विकास-कार्यक्रमांवर भर देणारा आशय हे या विद्याशाखेतील अभ्यासक्रमांचे वैशिष्ट्य आहे.

विद्याशाखेची ठळक वैशिष्ट्ये थोडक्यात अशी :

१. जगभरातल्या विविध संस्कृतींचा, राष्ट्र-राज्यांच्या जडणघडणीचा, इतिहास परंपरांचा, बी.ए., एम.ए. व एम.फिल. शिक्षणक्रमांचा अभ्यासक्रमात समावेश.
२. मानवी हक्क, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, इत्यादी मूल्ये, ग्राहकसंरक्षण, पर्यावरण रक्षणादी चळवळी, सार्क, युनो, इत्यादी जागतिक कल्याणकारी संघटनांचे कार्य, स्त्रियांचे सबलीकरण, वंचितांच्या अस्मितेचे लढे, भाषा, धर्म, प्रदेशांच्या विविधतेतून एकतेसाठी रचलेले नमुनादर्श, जागतिकीकरण आणि स्थानिक विकासाची सांगड अशा विविध आशयसूत्रांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये समावेश आहे.
३. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र, वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन, गांधीविचारदर्शन, मानवी हक्क, ग्राहक संरक्षण अशा विशेष विषयांवर स्वतंत्र शिक्षणक्रम.
४. सिद्धांत आणि व्यवहार यांची सांगड घालणारे उपयोजित अभ्यासक्रम.
५. व्यक्तीच्या सर्जनशीलतेला व कल्पकतेला वाव देणारे अपारंपरिक अभ्यासक्रम.
६. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी आणि व्यावसायिक यशासाठी लागणाऱ्या पूरक कौशल्यांना वाव देणारे अभ्यासक्रम.
७. स्वयंअध्ययनासाठी लागणाऱ्या नावीन्यपूर्ण कौशल्यांचे शिक्षण.
८. पायाभूत अभ्यासक्रमात विविध संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यावर भर.
९. स्वयंअध्ययन पुस्तके, स्वाध्याय, क्षेत्रीय कार्य, प्रकल्प अभ्यास, उपग्रह सेवा व वेबमाध्यमांतून विद्यार्थ्यांना

मार्गदर्शन सेवा अशा विविध अंगांनी विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक साहाय्य.

१०. प्रत्येक शिक्षणक्रमात आवडीप्रमाणे निवड करता येतील असे पर्याय.

२. वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन शिक्षणक्रमाविषयी

२.१ शिक्षणक्रमाची संरचना

मुक्त विद्यापीठाने विकसित केलेला वृत्तपत्रविद्या व जनसंज्ञापन पदविका हा एकूण २४ श्रेयांकांचा शिक्षणक्रम १ वर्ष कालावधीचा आहे. या शिक्षणक्रमासाठी प्रत्येक अभ्यासकेंद्रावर किमान १० व कमाल ५० विद्यार्थ्यांना प्रवेश दिला जाईल. एखाद्या अभ्यासकेंद्रावर पुरेशी विद्यार्थी संख्या नसल्यास तेथील विद्यार्थ्यांना त्याची संमती असल्यास जवळच्या अभ्यासकेंद्रावर वर्ग करण्यात येईल. त्या केंद्रावर विद्यार्थ्यांना संपर्कसत्रे, अंतर्गत मूल्यमापन आणि परीक्षेसाठी जावे लागेल.

ह्या शिक्षणक्रमाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :

- (१) वृत्तपत्रे व प्रसारमाध्यमातील विविध कौशल्यांचा परिचय करून देणे.
- (२) ग्रामीण क्षेत्रातून पत्रकार होऊ इच्छिणाऱ्यांना वृत्तपत्रीय तंत्रे व कौशल्ये देऊन त्यांची पत्रकारिताविषयक जाणीव वाढविणे.
- (३) मोठ्या शहरांतील वृत्तपत्रांचे ग्रामीण भागातील वार्ताहर आणि वृत्तपत्र-व्यावसायिकांचे वृत्तपत्रीय ज्ञान वाढविणे आणि त्यायोगे पत्रकारितेचा दर्जा उंचावण्यात सहयोगी होणे.
- (४) स्थानिक, छोट्या आणि मध्यम वृत्तपत्रांना पत्रकारितेतील प्रशिक्षित मनुष्यबळ उपलब्ध करून देणे.
- (५) जिल्हा किंवा राज्यस्तरीय वृत्तपत्रांमध्ये संपादकीय कचेरीतील संपादनाची विविध कामे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.
- (६) जनसंपर्क अधिकाऱ्यासाठी लागणारी कौशल्ये अवगत करून देणे.
- (७) बातम्यांची भाषांतरे करण्यासाठी लागणारी कौशल्ये शिकविणे.

अभ्यासक्रम

एकूण २४ श्रेयांकांचा अध्ययनभार असलेल्या ह्या अभ्यासक्रमाची विभागणी पाठ्यपुस्तकांद्वारे व संपर्कसत्रांद्वारे अध्ययन आणि कार्यपुस्तिका व क्षेत्रीय कार्याद्वारे प्रात्यक्षिक अध्ययनानुभव अशा विविध स्वरूपात करण्यात आली आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे :

अभ्यासक्रमाची रूपरेषा

(तात्त्विक १६ श्रेयांक + प्रात्यक्षिक ८ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम १ : (JOU 101) जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संवादाची मूलतत्त्वे
पुस्तक २	: वृत्तपत्रे
पुस्तक ३	: नभोवाणी
पुस्तक ४	: चित्रवाणी
प्रात्यक्षिक कार्य	: अभिरूची व लोकप्रतिसादांचे सर्वेक्षण (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम २ : (JOU 102) पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: पत्रकार : शहरी आणि ग्रामीण
पुस्तक २	: वार्ताहरांचे स्थानिक कार्यक्षेत्र
पुस्तक ३	: जनसंपर्क पत्रकारिता : स्वरूप व कार्यपद्धती
पुस्तक ४	: पत्रकारितेसाठी सामान्यज्ञान
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रीय वृत्तसंकलन व वृत्तलेखन (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ३ : (JOU 103) बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: बातमीची सर्वसाधारण क्षेत्रे
पुस्तक २	: कृषी, सहकार आणि अर्थकारण
पुस्तक ३	: क्रीडा
पुस्तक ४	: विज्ञान, शिक्षण व सांस्कृतिक क्षेत्रे
प्रात्यक्षिक कार्य	: क्षेत्रगतानुसार कात्रणसंग्रह व निरीक्षण अहवाल (२ श्रेयांक)

अभ्यासक्रम ४ : (JOU 104) संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (६ श्रेयांक)

पुस्तक १	: संपादक : स्वरूप व कार्य
पुस्तक २	: अग्रलेख लेखन : स्वरूप व नमुने
पुस्तक ३	: भाषा व भाषांतर
पुस्तक ४	: व्यवस्थापकीय संपादन : स्वरूप व पद्धती
प्रात्यक्षिक कार्य	: नमुना संपादन / भाषांतर (२ श्रेयांक)

वृत्तपत्रविद्या जनसंज्ञापन पदविका शिक्षणक्रमासाठी ८ श्रेयांकांचे प्रात्यक्षिक कार्य आवश्यक आहे. त्याकरिता एकूण ४०० गुण आहेत.

हे प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण करून अभ्यासकेंद्रावर दिलेल्या मुदतीत जमा करावयाचे आहे.

२.२ अध्ययन पद्धती

मुक्त विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांना दररोज महाविद्यालयात जाऊन शिक्षण घेता येत नाही; तसेच अध्ययन करण्यासाठी पूर्ण वेळ देता येत नाही. अशा विद्यार्थ्यांसाठी मुक्त विद्यापीठाने स्वतंत्रपणे अध्ययन पद्धती विकसित केली आहे. त्यात पुढील घटकांचा समावेश आहे.

- (१) स्वयं-अध्ययनाधिष्ठित पाठ्यपुस्तके.
- (२) तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे संपर्कसत्रात मार्गदर्शन.
- (३) अध्ययन कालांतर्गत मूल्यमापनाकरिता वर्गचाचण्या, गृहपाठ यांचा उपयोग.
- (४) आवश्यक तेथे प्रात्यक्षिकांची संधी.

या अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थ्यांना केवळ अभ्यासक्रमाचा तपशील न देता, त्यावरील अध्ययन पुस्तकांचा संचही देण्यात येतो. प्रवेश शुल्कातच ही अध्ययन पुस्तके देण्यात येतात व ती विद्यार्थ्यांना स्वतःकडे कायम ठेवता येतात. ही स्वयं-अध्ययन पुस्तके अन्य पाठ्यपुस्तकांपेक्षा निराळ्या पद्धतीने लिहिलेली असतात. ह्या पाठ्यपुस्तकांत एका वाचनात समजावून घेता येईल अशा प्रकारे विषयांची छोट्या छोट्या घटकांत विभागणी केलेली असते. उदाहरणार्थ, आलेख, चित्रे, इत्यादींच्या साहाय्याने विषयाची मांडणी सुबोधपणे करण्यात येते. ह्या पुस्तकांची छपाई विद्यार्थ्यांचे अध्ययन सुलभपणे व्हावे या दृष्टीने करण्यात आलेली असते. पुस्तकात प्रत्येक पानावर दोन्ही बाजूंना मोठा समास सोडलेला असतो. या कोऱ्या जागेत विद्यार्थी ठळक मुद्दे लिहून ठेवू शकतो, त्याला येणाऱ्या शंकांची नोंद करून ठेवू शकतो. अभ्यासविषयाची आवृत्ती करताना या नोंदींची व टिपणांची त्याला मदत होते. तसेच पाठ्यांशाखाली काही प्रश्न दिलेले असतात, तो तो भाग वाचून झाल्यावर हे प्रश्न विद्यार्थ्यांने सोडविल्यास तो भाग आपल्याला कितपत समजला ह्याचा त्याला स्वतःलाच पडताळा घेता येतो. जर त्याला काही प्रश्न सोडविता आले नाहीत, तर त्याने तो भाग पुन्हा वाचून उत्तरे मिळवावयाची असतात. एवढे करूनही काही प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकत नाहीत तर ते प्रश्न नोंदवून ठेवावेत व अभ्यासकेंद्रावरील संपर्कसत्रात मार्गदर्शक प्राध्यापकांशी (संमंत्रक [Counsellor]) चर्चा करून त्याची उत्तरे मिळविता येतात.

विद्यार्थ्यांना आपल्या सोईच्या ठिकाणचे अभ्यासकेंद्र निवडता येते. या अभ्यासकेंद्रावर प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी सामान्यतः सुटीच्या दिवशी वा कार्यालयीन वेळनंतर संपर्कसत्रे घेण्यात येतात. त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ मार्गदर्शक ह्या संपर्कसत्रात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. मात्र हे मार्गदर्शन केवळ व्याख्यानांच्या स्वरूपाचे असत नाही. मार्गदर्शकाकडून विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची / शंकांची उत्तरे मिळविणे, कठीण विषयावर चर्चा-परिसंवाद घडवून आणणे, वर्गपाठ-गृहपाठाच्या माध्यमांतून आपल्या प्रगतीविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती घेता येणे, तसेच श्रवणफितीच्या / चित्रफितीच्या माध्यमांतून अभ्यासविषय अधिक दृढ करणे यासाठी ही संपर्कसत्रे असतात.

विद्यार्थ्यांने वरील सर्व अध्ययन सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग करून घेऊन स्वतःची अभ्यासपद्धती तयार करावी. आपल्याला मिळणारा वेळ लक्षात घेऊन मिळणाऱ्या वेळेचा नियोजनपूर्वक उपयोग करावा. केवळ पाठांतराद्वारे केलेला अभ्यास हा खरा अभ्यास नसून विषयाचे सुस्पष्ट आकलन होणे व त्याचा योग्य ठिकाणी उपयोग करता येणे हे चांगल्या अभ्यासपद्धतीचे मर्म आहे. त्यामुळे प्रात्यक्षिके व सराव यांवर भर देऊन विद्यार्थ्यांने अभ्यास करावा, अशी अपेक्षा आहे.

२.३ प्रवेश प्रक्रिया

परिशिष्ट १ पाहावे.

२.४ प्रवेश पात्रता

खालील शैक्षणिक पात्रता धारण करणाऱ्याला वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रमासाठी प्रवेश मिळू शकेल.

- (१) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा वृत्तपत्रविद्या प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (२) १२वी उत्तीर्ण किंवा समकक्ष शासनमान्य परीक्षा उत्तीर्ण. किंवा
- (३) शालांत परीक्षा (१०वी किंवा पूर्वीची ११वी) उत्तीर्ण+२ वर्षांचा कोणताही शासनमान्य शिक्षणक्रम उत्तीर्ण. किंवा
- (४) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा पूर्वतयारी शिक्षणक्रम उत्तीर्ण.

२.५ शिक्षणक्रम शुल्क

विद्यापीठ शुल्क	रु. २,०००.००
अभ्यासकेंद्र शुल्क	रु. १,०००.००
एकूण शुल्क	रु. ३,०००.००

विद्यापीठ शुल्काचा तपशील

क्र.	शुल्काचे शीर्षक	रक्कम
१)	नोंदणी शुल्क	रु. १००/-
२)	शैक्षणिक शुल्क	रु. ४००/-
३)	परीक्षा शुल्क	रु. ७००/-
४)	विकास निधी	रु. ६५०/-
५)	संकीर्ण	रु. १५०/-
एकूण शुल्क		रु. २,०००/-

शिक्षणक्रम शुल्कासंबंधी सूचना

- ❖ ऑनलाईन प्रवेश करताना विद्यार्थ्यांनी प्रथमतः केवळ विद्यापीठ शुल्क रु. २,०००/- इंटरनेट बँकिंग, डेबीट कार्ड, क्रेडीट कार्ड, मोबाईलबँकिंग किंवा इतर प्रचलित ऑनलाईन कॅश ट्रान्सफर प्रक्रियेचा वापर करून भरावे. ऑनलाईन फी भरल्याच्या ट्रान्झॅक्शन नंबरची नोंद घेऊन पावती प्रिंट करून घ्यावी आणि प्रवेश अर्जाच्या प्रिंट सोबत जोडून अभ्यासकेंद्रावर जमा करावी.
- ❖ प्रवेश अर्जाची प्रिंट प्रत अभ्यासकेंद्रावर जमा करताना भरलेल्या शिक्षणक्रम शुल्कातील अभ्यासकेंद्राचे शुल्क रु. १,०००/- मात्र अभ्यासकेंद्राच्या बँक खात्यात बँक चलनाने भरून अथवा क्रॉस केलेला अकाउंट पेयी चेक अदा करून किंवा अभ्यासकेंद्राने

निर्धारित केलेल्या अधिकृत पद्धतीने जमा करून पावती घ्यावी व ती शिक्षणक्रम पूर्ण होईपर्यंत स्वतंत्र फाईलमध्ये जतन करून ठेवावी.

- ❖ अशा पद्धतीने प्रवेश प्रक्रियेचा अवलंब करून आपला प्रवेश निश्चित करावा आणि आपण दिलेल्या मोबाईल क्रमांकावर आपला प्रवेश झाल्याचा तसेच तुमचा प्रवेश झाल्यावर येणाऱ्या कायम नोंदणी क्रमांकाचा मेसेज मिळण्याची प्रतीक्षा करावी. आपला प्रवेश निश्चित झाला किंवा कसे याबाबत आपण निवडलेल्या अभ्यासकेंद्राच्या कायम संपर्कात राहावे.

२.६ कालावधी

या शिक्षणक्रमाचा कालावधी एक वर्षाचा असेल. (एकदा प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी ३ वर्षांसाठी वैध राहिल.) एखाद्या विद्यार्थ्याने ३ वर्षांत शिक्षणक्रम पूर्ण न केल्यास त्यास नव्याने प्रवेश घ्यावा लागेल.

२.७ माध्यम

सर्व अभ्यासक्रमांसाठी 'मराठी' हे शिक्षणाचे माध्यम राहिल. अभ्यासक्रमांची पाठ्यपुस्तके, अभ्यासकेंद्रावरील मार्गदर्शन, इत्यादी सर्व अध्ययन-साहित्य मराठी भाषेतूनच उपलब्ध होईल. अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेची प्रश्नपत्रिका मराठीतूनच असेल. मात्र प्रश्नांची उत्तरे लिहिण्यासाठी हिंदी किंवा इंग्रजी भाषेचा वापर पूर्वपरवानगीने करता येईल.

२.८ मूल्यमापन प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमात विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन प्रामुख्याने दोन भागांत करण्यात येईल.

अभ्यासक्रमनिहाय मूल्यमापनाचा तपशील

संकेतांक	अभ्यासक्रम	अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक)	अंतिम परीक्षा
JOU 101	जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे	सर्वेक्षण : १००	१००
JOU 102	पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी	क्षेत्रीय कार्य : १००	१००
JOU 103	बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे	कात्रणसंग्रह : १००	१००
JOU 104	संपादक : कार्य आणि जबाबदारी	भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १००	१००
एकूण		४००	४००

अंतर्गत मूल्यमापन

यात चार अभ्यासक्रमांच्या प्रात्यक्षिक भागासाठी सर्वेक्षण, क्षेत्रीय कार्य, कात्रणसंग्रह, कार्यपुस्तिका देण्यात येतात. अंतर्गत मूल्यमापन अभ्यासकेंद्रावर मार्गदर्शक प्राध्यापक करतील. नोंदणी कालावधीत फक्त एकदाच अंतर्गत मूल्यमापनाची संधी देण्यात येईल.

अंतिम मूल्यमापन

प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. साधारणतः अंतिम परीक्षा मे / जून महिन्यात असेल. अंतिम परीक्षेचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे :

- प्रत्येक अभ्यासक्रमाची ८० गुणांची ३ तास वेळ असणारी अंतिम परीक्षा घेण्यात येईल. प्रत्येक वर्षास प्रती अभ्यासक्रम ८० गुणांची अंतिम परीक्षा असेल. प्रत्येक अभ्यासक्रमास ८० गुणांची एक याप्रमाणे प्रती वर्ष सहा अभ्यासक्रमांकरिता ८० गुणांच्या ६ प्रश्नपत्रिका असतील. प्रत्येक प्रश्नपत्रिकेत २० गुणांचे ४ प्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नात प्रत्येकी ५ गुणांचे ५ उपप्रश्न असतील. प्रत्येक प्रश्नातील पाचपैकी चार उप-प्रश्न सोडवावयाचे असतील. विद्यार्थ्यांना प्रत्येक अभ्यासक्रमात ८० पैकी मिळालेले गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे (UA) दर्शविण्यात येतील. प्रत्येक अभ्यासक्रमात उत्तीर्ण होण्याकरिता किमान ४०% गुण मिळविणे अनिवार्य असेल.

उत्तीर्णतेचे निकष

- (१) अभ्यासक्रमनिहाय अंतिम निकाल घोषित करताना अंतर्गत मूल्यमापन आणि अंतिम परीक्षेतील गुणांना अनुक्रमे ६०:४० इतके महत्त्व देण्यात येईल.
- (२) प्रत्येक अभ्यासक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी अंतर्गत मूल्यमापनात आणि अंतिम परीक्षेत स्वतंत्रपणे किमान '४०%' गुण मिळविणे अनिवार्य राहिल.

मूल्यमापन आणि प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

या शिक्षणक्रमास प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन दोन प्रकारे करण्यात येईल.

- (१) **अंतर्गत मूल्यमापन** : यामध्ये विद्यार्थ्यांनी अभ्यासक्रमनिहाय १०० गुणांचे प्रात्यक्षिक पूर्ण करावयाचे आहे. चार अभ्यासक्रमांसाठी निश्चित केलेले प्रात्यक्षिक कार्य सोबत देण्यात येत आहे. प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण केल्याशिवाय अंतिम परीक्षेस बसता येणार नाही.
- (२) **अंतिम परीक्षा** : चारही अभ्यासक्रमांसाठी प्रत्येकी ८० गुणांची अंतिम परीक्षा एप्रिल / मे मध्ये घेण्यात येईल.

अंतर्गत मूल्यमापन (प्रात्यक्षिक कार्य) आणि अंतिम परीक्षा यात मिळालेल्या गुणांची टक्केवारी काढण्यात येईल. त्यासंबंधीचा अधिक तपशील पुढे देण्यात आलेला आहे. प्रात्यक्षिक (अंतर्गत) आणि अंतिम मूल्यमापनाचे गुण गुणपत्रिकेत स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात येतील.

अभ्यासक्रमनिहाय प्रात्यक्षिक कार्याचा तपशील

अभ्यासक्रम १ : जनसंज्ञापन व आधुनिक प्रसारमाध्यमे (JOU 101)

(सर्वेक्षण : १०० गुण)

तपशील

१०० गुणांसाठी एका विषयावर सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे. या सर्वेक्षण अहवालासाठी पुढील मुद्दे अपेक्षित आहेत.

- (१) **सर्वेक्षण विषयाची निवड** : विषय निवडीचा हेतू, महत्त्व आणि व्याप्ती.
- (२) **सर्वेक्षणाची कार्यपद्धती** : मुलाखती, प्रश्नावली, वृत्तपत्र संहिता सर्वेक्षण, प्रतिसादकांची संख्यानिश्चिती, प्रतिसादकांचे स्वरूप व त्यासाठीचे निकष ठरविणे, सर्वेक्षणाचे वेळापत्रक ठरविणे.
- (३) **क्षेत्रीय कार्य** : प्रतिसादकांच्या मुलाखती घेऊन प्रश्नावली भरून घेणे.
- (४) **अहवाल लेखन** :
 - (अ) माहितीचे पृथक्करण, विश्लेषण व निष्कर्ष,
 - (आ) पूरक संदर्भाचा वापर,
 - (इ) अहवालाचे तंत्रशुद्ध सादरीकरण व निष्कर्षाची मांडणी.

विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षणासाठी संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली सर्वेक्षण विषयांची निवड करावी. नमुन्यादाखल काही विषय पुढे दिले आहेत.

- (५) **अहवालाचे सादरीकरण** : अहवाल हस्तलिखित स्वरूपात पुढाबांधणीत अथवा धारिकांच्या माध्यमांतून सादर करता येईल. कागद ए-४ आकाराचा असावा. अहवाल लेखन सर्वसाधारणपणे १० ते १५ पृष्ठांचे असावे. याखेरीज प्रश्नावल्या, कात्रणे, संदर्भसाधनांची सूची असा स्वतंत्र विभाग जोडावा.

सर्वेक्षणासाठी नमुना विषय (खाली 'अ' आणि 'आ' मधील कोणताही एक विषय निवडावा).

(अ) वृत्तपत्रे

- (१) वृत्तपत्रांतील वाचकपत्रांचे सर्वेक्षण (किमान २० पत्रे निवडावीत). सर्वेक्षणात पत्रांचे विषय, ठिकाण, पत्रलेखकांचा सामाजिक स्तर, पत्रलेखनाची भाषा, विषय मांडणी पद्धती, पत्रलेखकास मिळालेला प्रतिसाद, पत्रविषयाला मिळालेला प्रतिसाद, वाचकपत्रांचे वर्गीकरण (उदाहरणार्थ, वादविषय, दादफियाद, कैफियत, मतप्रकटीकरण, लक्ष्यवेध, अनुभवकथन), इत्यादी अंगांनी सर्वेक्षण अहवाल लिहावा.
- (२) वृत्तपत्रातील अग्रलेखांचे सर्वेक्षण (दहा).
- (३) व्यंगचित्रांचे सर्वेक्षण (वीस).

(४) ठळक घडामोडी अथवा विशिष्ट विषयांना वृत्तपत्रातील विविध आकृतिबंधांतून मिळालेल्या प्रसिद्धीचे सर्वेक्षण (उदाहरणार्थ, दहशतवादी हल्ले, भारतातील सार्वजनिक निवडणूक, अमेरिकन अध्यक्षांनी निवडणूक, भारतीय क्रिकेटची सद्यःस्थिती, भारत-पाकिस्तान संबंध).

(५) संपादकीय पानावरील स्फुटलेखनाचे सर्वेक्षण (दहा).

(६) वृत्तपत्रीय पुरवण्यांचे सर्वेक्षण (दहा).

(आ) नभोवाणी-दूरचित्रवाणी : श्रोता-प्रेक्षक प्रतिसाद सर्वेक्षण

(१) शेतकऱ्यांसाठी प्रसारित होणारे कार्यक्रम

(२) शैक्षणिक कार्यक्रम

(३) संगीतविषयक कार्यक्रम

(४) बातमीपत्रे

(५) लोकप्रिय मालिका

(६) जाहिराती

अशा वाचक प्रतिसादांचे सर्वेक्षण विषयनिहाय करता येईल. तसेच समग्रतःही करता येईल. कार्यक्रमाची लोकप्रियता, गुणवत्ता, अभिरूची संवर्धन, व्यवहारोपयोगिता, समस्या विश्लेषण, समाजधारणा, संवादक्षमता, प्रायोगिकता अथवा साचेबंदपणा, वेळांची यथायोग्यता, इत्यादी अंगांनी असे सर्वेक्षण करता येईल. सर्वेक्षण अहवालात गुणदोषांचीही चर्चा करता येईल. अशा सर्वेक्षणासाठी किमान २० प्रतिसादक निवडणे आवश्यक राहिल.

संमंत्रकांनी सर्वेक्षण अहवालाचे मूल्यमापन करताना संबंधित विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेऊन नंतर गुणदान करणे श्रेयस्कर राहिल.

अभ्यासक्रम २ : पत्रकार : कार्य आणि जबाबदारी (JOU 102)

(क्षेत्रीय कार्य : १०० गुण)

भाग १ : ५० गुण

आपल्या परिसरातील एखाद्या विषयावरील क्षेत्रीय पाहणी करून वृत्तलेख लिहिणे अपेक्षित आहे. (शब्द मर्यादा : ७५० ते १०००)

नमुना विषय

(०१) विशिष्ट विकास योजना (उदाहरणार्थ, पंतप्रधानांची ग्रामसडक योजना, पावसाच्या पाण्याचा पुनर्वापर, पाणीपुरवठा, आरोग्य योजना, कृषी क्षेत्रातील विशिष्ट योजना, साक्षरता मोहीम).

(०२) ग्रामपंचायत / नगरपालिका / महापालिका यांचे कार्य.

(०३) स्वयंसेवी संस्थेचे कार्य.

(०४) स्थानिक समस्या.

(०५) ग्रामस्वच्छता अभियान / नगरस्वच्छता अभियान

(०६) विकासनिधींचा विनियोग (आमदार-खासदारांच्या विकासनिधीतील कामे).

(०७) ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसभा,

(०८) जिल्हा परिषदांच्या आमसभा.

(०९) अंगणवाड्यांतील शिक्षण.

(१०) पर्यावरणाची स्थिती.

(११) व्यसनाधीनता.

(१२) अंधश्रद्धा व लोकसमजुती.

(१३) फुलशेती.

(१४) विज्ञान प्रदर्शने.

(१५) कुपोषण (कोवळी पानगळ).

(१६) कचरा व्यवस्थापन.

(१७) बचतगट आणि विकास योजना.

(१८) वाचनालये.

(१९) विशिष्ट उद्देशाने स्थापन झालेली मंडळे.

(२०) वैद्यकीय सेवा आणि रुग्णांचे / वैद्यांचे अनुभव.

भाग २ : ५० गुण

(पुढीलपैकी एक कार्य पूर्ण करणे.)

(०१) विशिष्ट संस्था वा उद्योगातील जनसंपर्क विभागाच्या कार्याची माहिती संकलित करून ७५० ते १००० शब्दांत अहवाल लेखन करा. अहवालासोबत संबंधित संस्था / उद्योगाची माहितीपत्रके, घडीपत्रिका, स्मरणिका, इत्यादी पूरक प्रसिद्ध साहित्यही जोडावे.

(०२) जनसंपर्क अधिकाऱ्याची मुलाखत घेऊन त्यावर आधारित वृत्तांत सादर करणे. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०३) जिल्हा किंवा विभागीय माहिती कार्यालय अथवा विशिष्ट संस्था / उद्योग यांनी प्रकाशित केलेले प्रसिद्धी-साहित्य संकलित करून त्यासंबंधीचा निरीक्षण अहवाल लिहा. (शब्दमर्यादा : ७५० ते १०००).

(०४) एखाद्या शैक्षणिक संस्थेस, स्वयंसेवी संस्थेस अथवा सांस्कृतिक मंडळास भेट देऊन त्याच्या कार्याची माहिती मिळवा व त्यासंदर्भात त्या संस्थेचे माहितीपत्रक / घडीपत्रिका हस्तलिखित स्वरूपात तयार करा. माहिती संकलन, त्याचे सादरीकरण, मांडणी, सजावट, संज्ञापन क्षमता, इत्यादींच्या अंगांनी सदर घडीपत्रिकेचे मूल्यांकन केले जाईल.

(०५) विविध वृत्तपत्रे पाहून एका महिन्यातील ठळक घटनांचा कालपट तयार करा. कालपट करताना घटनांचे वर्गीकरण करून त्या त्या गटात कालक्रमानुसारी घटनांची मांडणी करावी. उदाहरणार्थ, राजकारण, अर्थकारण, उद्योग-व्यापार, शिक्षण, समाज व संस्कृती, नैसर्गिक घडामोडी, विज्ञान-तंत्रज्ञान, पर्यावरण, कलासाहित्य, क्रीडा, गुन्हेगारी, न्यायनिवाडे, विविध आंदोलने. हा कालपट विशिष्ट क्षेत्र निवडून केल्यास तीन महिन्यांचा असावा.

- (०६) आपल्या पंचक्रोशीतील ग्रामदैवते व त्या अनुषंगाने होणाऱ्या सांस्कृतिक घडामोडींचा अहवाल तयार करा. त्यात सण-उत्सव, जत्रा, मेळा, स्पर्धा, विधिकर्म, प्रदर्शने, बाजार, इत्यादींचा समावेश असावा.
- (०७) आपल्या परिसरातील विशिष्ट विकासकामांच्या प्रगतीचा अहवाल.
- (०८) आपल्या परिसरातील सहकारी संस्थांच्या कामाच्या माहितीची पाहणी करून त्यावर आधारित वृत्तांत-लेख लिहा.
- (०९) एखाद्या महत्त्वाच्या घटनेपाठोपाठ घडणाऱ्या विविध घडामोडी, त्यावरील भाष्यासह केली जाणारी वृत्तसमीक्षा, अग्रलेख, वाचकपत्रे, यांसह त्या घटनेचे वार्तामूल्य विशद करणारा अहवाल तयार करा. त्यासाठी आवश्यक ती कात्रणे, छायाचित्रे यांचे संकलन करून त्याचे चिकटपुस्तक तयार करा.
- (१०) आपल्या गावात साजरे होणारे कोणतेही महत्त्वाचे दोन दिवस निवडून ते कसे साजरे झाले, यासंबंधीचे वृत्तसंकलन करून त्यावर आधारित दोन स्वतंत्र वार्तापत्रे लिहा. ह्या वार्तापत्रासोबत वृत्तसंकलन कसे केले, त्याची माहिती लिहून तत्संबंधीची टिपणे वार्तापत्रासोबत जोडावीत. मूल्यमापनात या सर्व प्रक्रियेचा एकत्रित विचार करून गुण दिले जातील.

अभ्यासक्रम ३ : बातमीची विविध कार्यक्षेत्रे (JOU 103)

(कात्रणसंग्रह : १०० गुण)

तपशील

कोणत्याही एका कार्यक्षेत्रातील बातम्यांचा कात्रणसंग्रह तयार करा व त्यावर आधारित पुढील स्वाध्याय पूर्ण करा.

- (१) निवडलेल्या कार्यक्षेत्रातील एका विशिष्ट विषयावर एकाहून अधिक वृत्तपत्रांतून प्रसिद्ध झालेल्या किंवा एकाच घटनेभोवती केंद्रित झालेल्या सुमारे दहा बातम्यांची कात्रणे काढून ती चिकटबुकात डकवा.
- (१० गुण)
- (२) प्रत्येक बातमीचे मथळा, आशय, मांडणी, भाषा, छायाचित्र, बातमीचा स्रोत व स्थान या दृष्टीने निरीक्षण नोंदवा.
- (५० गुण)
- (३) कात्रणसंग्रहातील कोणतीही एक बातमी निरनिराळ्या वृत्तपत्रांत कोणकोणत्या पद्धतीने प्रसिद्ध झाली, याची तुलनात्मक निरीक्षणे सोडवा.
- (१० गुण)
- (४) निवडलेल्या बातम्यांपैकी कोणत्याही सहा बातम्या तुमच्या दृष्टीने आदर्श स्वरूपात कशा असाव्यात, हे ठरवून या बातमीचे पुनर्लेखन करा.

(३० गुण)

अभ्यासक्रम ४ : संपादक : कार्ये आणि जबाबदारी (JOU 104)

(भाषांतर किंवा नमुना संपादन : १०० गुण)

तपशील

खाली 'अ'मध्ये भाषांतर आणि 'आ'मध्ये नमुना संपादन अशी दोन प्रात्यक्षिके दिली आहेत, त्यांपैकी एक प्रात्यक्षिक विद्यार्थ्यांनी पूर्ण करावयाचे आहे.

- (अ) इंग्रजी वृत्तपत्रांतील पुढीलपैकी कोणत्याही पाच विषयांतील एकेक बातमी निवडून तिचे मराठीत भाषांतर करा. (मूळ इंग्रजी बातमीची शब्दसंख्या किमान २००)

खालीलपैकी कोणतेही पाच

- (०१) राजकीय बातमी
- (०२) अपघात वृत्त
- (०३) क्रीडावार्ता
- (०४) अर्थ-व्यापारविषयक बातमी
- (०५) विज्ञान-तंत्रज्ञान-पर्यावरणविषयक बातमी
- (०६) संसद-विधिमंडळाचे कामकाज
- (०७) कृषी, सहकार, ग्रामीण विकास यांपैकी एक
- (०८) आंतरराष्ट्रीय घडामोडी किंवा संरक्षणविषयक बातमी
- (०९) कला-साहित्य-करमणूक किंवा लोकरुची वार्तापत्र
- (१०) नैसर्गिक आपत्ती (भूकंप, सुनामी, अवर्षण, इत्यादी).
- (११) सामाजिक घडामोडी
- (आ) नमुना संपादन किंवा सांघिक कृतिप्रकल्प : ४ पृष्ठांचे नमुना दैनिक संपादित करणे.
- (०१) विशिष्ट दिवस निवडून वृत्तपत्राची कचेरी स्थापन करा.
- (०२) वृत्तपत्रीय कामकाजातील घटक लक्षात घेऊन संपादक, उपसंपादक, वार्ताक्षेत्रानुसार बातमीदार, मुद्रित-शोधक, छायाचित्रकार, भाषांतरकार, ले-आऊट-डिझायनर अशा विविध कामांची वाटणी करा.
- (०३) नियुक्त बातमीदारांनी आपापल्या कार्यक्षेत्रातील बातम्या लिहून, तारेने, फोनने, फॅक्सने, ई-मेलने कचेरीत पाठवाव्यात. कचेरीतील उपसंपादकांनी त्या संपादित करून प्रेस कॉपी करावी.
- (०४) याखेरीज नभोवाणी, दूरचित्रवाणी, इत्यादी माध्यमांतून मिळणाऱ्या बातम्या संपादित कराव्यात.
- (०५) दिवसभरातल्या घडामोडींवर आधारित अग्रलेख व एक स्फुट लिहावे.
- (०६) दोन वाचकपत्रे लिहावीत.
- (०७) संकलित व संपादित मजकुराचे डी.टी.पी. करून पृष्ठमांडणी करावी.
- (०८) रात्री नभोवाणी, दूरचित्रवाणीवरील बातमीपत्रे ऐकून ताज्या बातम्यांचा अंतर्भाव करून दैनिकाचा मजकूर अद्ययावत करावा.

- (०९) व्यंगचित्रे, छायाचित्रे, हवामान, स्थानिक कार्यक्रम, इत्यादी आनुषंगिक मजकूर घालून ४ पृष्ठांच्या मर्यादित वृत्तपत्र शक्य तितके परिपूर्ण करावे. वृत्तपत्राचे नाव ठरविण्याचे स्वातंत्र्य अभ्यासकेंद्रास राहिल.
- (१०) रात्री दहा वाजेपर्यंत वृत्तपत्र प्रसिद्ध करावे. (प्रती १००).
- (११) सकाळी बसस्थानकास २५ प्रती विक्रीस ठेवाव्यात. प्रत्येक विद्यार्थ्यांस, संमंत्रकास, गावातील प्रमुख व्यक्तींना नमुना अंक द्यावा. तीन प्रती मुक्त विद्यापीठाच्या मुख्य कार्यालयात संचालक, मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा, संचालक, मूल्यमापन विभाग; आणि संचालक, विद्यार्थी सेवा विभाग यांना पाठवाव्यात.
- (१२) दुसऱ्या दिवशी इतर प्रसिद्ध वर्तमानपत्रे पाहून व स्थानिक वाचकांचे प्रतिसाद लक्षात घेऊन आपण प्रसिद्ध केलेल्या दैनिकाची सर्वांगीण चिकित्सा करावी व त्या चर्चेचा अहवाल तयार करावा.
- (१३) संमंत्रकांनी सदर कृति-कार्यक्रम आपल्या देखरेखीखाली पूर्ण करावा. विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यांची व उपक्रमशीलतेची नोंद ठेवून त्यानुसार प्रत्येकास १०० पैकी गुण द्यावेत. या कृतिप्रकल्पात प्रत्येक विद्यार्थ्यांस विशिष्ट कौशल्य सिद्ध करण्यास वाव देणारे काम देण्यात यावे.

वरील चारही अभ्यासक्रमांची प्रात्यक्षिक कार्ये विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक वेळापत्रकात दिलेल्या तारखेपर्यंत पूर्ण करून आपल्या अभ्यासकेंद्रावरील केंद्र संयोजकांकडे जमा करावयाचे आहेत.

२.९ श्रेयांक

कोणत्याही शिक्षणक्रमासाठी विद्यार्थ्यांला अभ्यास करावा लागतो. ह्यात वाचन, मनन, चिंतन, टिपणे काढणे, प्रश्नोत्तर-लेखन यांबरोबरच अभ्यासकेंद्रातील मार्गदर्शनाचा लाभ, ध्वनिचित्रफिली ऐकणे व पाहणे, चर्चा करणे, इत्यादींचा समावेश आहे. ह्या सर्व प्रकारच्या अभ्यासाला जेवढा वेळ लागतो, त्या वेळाचे मापन श्रेयांकामध्ये (Credit Point) केले जाते.

मुक्त विद्यापीठात प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी पाठ्यक्रम (सिलॅबस) निर्धारित करताना विद्यार्थ्यांला किती तास अभ्यास करावा लागेल, त्याचा विचार केला जातो. एका श्रेयांकाच्या अभ्यासक्रमासाठी साधारणपणे ३० ते ३५ तास अभ्यास करावा लागतो.

वृत्तपत्रविद्या पदविका शिक्षणक्रम २४ श्रेयांकांचा आहे. त्यातील १६ पाठ्यपुस्तकांचे अध्ययन १६ श्रेयांकांचे असून उर्वरित ८ श्रेयांकामध्ये कार्यपुस्तिका आणि प्रात्यक्षिक कामाचा समावेश आहे. या सर्वांसाठी विद्यार्थ्यांला ७२० तास अभ्यास करावा लागेल.

३. नोंदणी-प्रक्रिया

या शिक्षणक्रमाची प्रवेशप्रक्रिया ऑनलाइन पद्धतीने राबविण्यात

येत आहे. खालील सूचनांचे आपण काटेकोरपणे पालन करावे.

- (१) माहितीपुस्तिकेचा बारकाईने अभ्यास करावा. आपण शिक्षणक्रमाच्या प्रवेशास पात्र आहात याची खात्री आणि आपण पात्र असल्याचा पुरावा म्हणून खालील दस्तऐवजांची स्कॅन प्रत मिळवावी.
- (अ) जन्मतारखेचा दाखला (वाहन परवाना किंवा पॅनकार्ड किंवा जन्मतारीख असलेले आधारकार्ड किंवा शाळा सोडल्याचा दाखला किंवा पासपोर्ट किंवा इलेक्शन कार्ड).
- (आ) पात्रतेच्या परीक्षेचे गुणदानपत्र किंवा प्रमाणपत्र.
- (इ) जर पात्रतेसाठी प्रवेश परीक्षा आवश्यक असेल तर सदरची प्रवेश परीक्षा पात्र झाल्याचे प्रमाणपत्र.
- (ई) जर आपण मागासवर्गीय उमेदवार असाल तर आपल्या संवर्गासंदर्भातील नियमाप्रमाणे जातीचा दाखला, जात पडताळणी, नॉन क्रिमिलेअर सर्टिफिकेट, इत्यादी.
- (उ) जर आपण अपंगत्व असलेले (उदा. अंधत्व असलेले विद्यार्थी असाल तर आपले अपंगत्व दर्शविणारी कागदपत्रे).
- (२) आपणास किमान ७२ डीपीआय या रिझॉल्युशन बरहुकूम वरील सर्व दस्तऐवजांची स्कॅनिंग करणे आवश्यक आहे. यासाठी आपण आपल्या मित्रांची किंवा अभ्यासकेंद्राची मदत घेऊ शकता.
- (३) आपणाकडे चालू स्थितीत असलेला भ्रमणध्वनी क्रमांक आणि वैध इ-मेल आयडी असणे गरजेचे आहे. इ-मेल आयडी मिळविण्यासाठी आपण gmail.com, outlook.com, rediffmail.com किंवा yahoo.com. यासारख्या संकेतस्थळांवर भेट देऊन विनाशुल्क इ-मेल आयडी मिळवू शकतात. यांचा वापर आपणांस पासवर्ड, प्रवेशाची स्थिती, इत्यादी माहिती मिळविण्यासाठी केला जातो.
- (४) नोंदणी प्रक्रियेसाठी इंटरनेट जोडणी असलेली संगणकाची सेवा घ्यावी लागते. जर तुमच्याकडे अशा प्रकारचे संगणक नसतील तर आपण सायबर कॅफे किंवा अभ्यासकेंद्रे किंवा मित्राकडील उपलब्ध संगणकाचा वापर करू शकता.
- (५) आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे पूर्वतयारी केल्यानंतर ऑनलाइन प्रवेशप्रक्रियेकडे वळू शकता. यासाठी आपण विद्यापीठाचे संकेतस्थळ <http://ycmou.digitaluniversity.ac> येथे क्लिक करा.
- (६) जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल तर आपणास या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे लागेल. कृपया 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका. जरी आपणास एखाद्या शिक्षणक्रमाच्या प्रथम वर्षासाठी प्रवेश घ्यावयाचा असेल आणि आपणाकडे अगोदरच १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक असेल

तरीही 'शैक्षणिक वर्ष २०१७-१८ च्या ऑनलाइन प्रवेशासाठी १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसलेल्या अर्जदारांनी येथे क्लिक करा' येथे क्लिक करू नका.

- (७) तसेच जर तुमच्याकडे १६ अंकी कायम नोंदणी क्रमांक नसेल तर होम पेजवरील त्या आशयाच्या हायपर लिंकवर क्लिक करावे. चुकीचा पर्याय निवडू नये. आपणास संकेतस्थळावरील सूचनेप्रमाणे आपण इ-मेल आयडी, मोबाईल क्रमांक, इत्यादी माहिती भरून युजर आयडी आणि पासवर्ड मिळवावा लागेल.
- (८) ऑनलाइन पद्धतीने प्रवेश कसे मिळवावे यासंदर्भातील स्क्रिन शॉट असलेली एक पुस्तिका संकेतस्थळावर वेगळ्या पद्धतीने उपलब्ध करून दिलेली आहे. याचा वापर केल्यास आपणास ऑनलाइन अर्ज भरणे सोयीचे जाईल.
- (९) आपण सर्व तपशील ऑनलाइन पद्धतीने सादर केल्यानंतर संगणकीय प्रणाली आपणांस स्कॅन केलेली कागदपत्रे सादर करण्यास (अपलोड करण्यास) सूचना करेल. आपण सादर केलेल्या माहितीप्रमाणे आपणांस कोणकोणती कागदपत्रे सादर करावयाची आहेत याचा स्वयंचलित पद्धतीने अभ्यास करून संगणकीय प्रणाली सादर करावयाच्या कागदपत्रांचा तपशील ठरविते.
- (१०) सर्व कागदपत्रे अपलोड केल्यानंतर आपण इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने (डेबिट कार्ड किंवा क्रेडिट कार्ड किंवा नेट बँकिंग किंवा मोबाईल बँकिंग) किंवा रोख पद्धतीने विद्यापीठ शुल्काचा भरणा कराल. ऑनलाइन पेमेंट गेटवे वापरून भरणा कसा करावयाचा याबाबत एक पुस्तिका विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.
- (११) आपण सादर केलेल्या कागदपत्रांची विद्यापीठ स्तरावरील छाननी झाल्यानंतर आपला प्रवेश निश्चित केला जाईल याची नोंद घ्यावी.
- (१२) ऑनलाइन प्रवेश नोंदणी प्रक्रियेसाठी परिशिष्ट क्र. १ पहावे.

४. विभागीय केंद्रे

- (१) अमरावती : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे अमरावती विभागीय केंद्र, व्ही.एम.व्ही. ते वलगाव रोड, पोस्ट व्ही.एम.व्ही., अमरावती - ४४४ ६०४
☎ : (०७२१) २५३१४४५, २५३१२१०
फॅक्स : २५३१४४४
मोबाईल : ९४२२२४७२९२

- (२) औरंगाबाद : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे औरंगाबाद विभागीय केंद्र द्वारा : सर्व्हे नं. ४१, सैनिकी मुलांच्या वसतिगृहाच्या पूर्वेस, नंदनवन कॉलनी, छावणी औरंगाबाद - ४३१ ००२
☎ : (०२४०) २३७१०६६, २३७१०७७
फॅक्स : २३७१०८८ मोबाईल : ९४२२२४७२९३
- (३) मुंबई : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे मुंबई विभागीय केंद्र द्वारा : जगन्नाथ शंकरशेठ म.न.पा.ची मराठी शाळा, दुसरा मजला, फ्रेअर ब्रीज (साऊथ) नाना चौक, ग्रॅंट रोड (प.) मुंबई - ४०० ००७
☎ : (०२२) २३८७४१८६, २३८२६१३५
२३८७४१७७
फॅक्स : २३८१३२५६
मोबाईल : ०९८६९०४९४२७
- (४) नागपूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नागपूर विभागीय केंद्र रावबहादूर डी. लक्ष्मीनारायण बंगला, विद्यापीठ क्रीडा परिसर, लॉ कॉलेज कॅम्पस, रविनगर चौक नागपूर - ४४० ००१
☎ : (०७१२) २५५३७२४
फॅक्स : २५५३७२५ मोबाईल : ९४२२२४७२९५
- (५) नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नाशिक विभागीय केंद्र, नाशिक महानगरपालिकेची जुनी इमारत, दुसरा मजला, नवीन पंडित कॉलनी, नाशिक - ४२२ ००२
☎ : (०२५३) २३१७०६३
फॅक्स : २५७६७५६ मोबाईल : ९४२२२४७२९७
- (६) पुणे : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे पुणे विभागीय केंद्र शाहीर अण्णाभाऊ साठे प्रशालागृह, महापालिकाशाळा क्र.५ (मुलांची), ६५४, सदाशिव पेठ हौदासमोर कुमठेकर मार्ग, पुणे - ४११ ०३०
☎ : (०२०) २४४५७९१४
फॅक्स : २४४९११०७ मोबाईल : ९४२२२४७२९८
- (७) कोल्हापूर : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे कोल्हापूर विभागीय केंद्र शिवाजी विद्यापीठ परिसर, पोस्ट ऑफिसजवळ विद्यानगर, कोल्हापूर - ४१६ ००४
☎ : (०२३१) २६०७०२२
फॅक्स : २६०७०२३
मोबाईल : ९४२२२४७२९४
- (८) नांदेड : य.च.म.मुक्त विद्यापीठाचे नांदेड विभागीय केंद्र द्वारा : स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ क्रीडा इमारत, नांदेड - ४२१ ६०३६
☎ : (०२४६२) २२९९४०, २८३०३८
फॅक्स : २२९९५०

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff.I/ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

Diploma in Fire Service Engineering (FR)

(Notice & Syllabus of the Course)

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Diploma in Fire Service Engineering (FR)' in collaboration with Maharashtra State Board of Technical Education (MSBTE) for the duration of 2 Year from 01th June 2021 to 31st May 2023. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2021.

Admission Link : <https://msbte.org.in/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mrs. Mayura Gupte (9619372552)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

CURRICULUM FOR DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING (FR)

(State Government Approved Short Term Diploma Course)

DURATION	Two Years
SCHEME	I
PATTERN	Full Time - Yearly

(To be implemented from the Academic Year 2017 – 2018)

MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI
(AUTONOMOUS)

ISO 9001-2013 Certified

49, Kherwadi, Bandra (East), Mumbai – 400 051

 MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI TEACHING AND EXAMINATION SCHEME																		
COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING																		
COURSE CODE : FR																		
DURATION OF COURSE : TWO YEARS									DURATION : 32 WEEKS									
YEAR : FIRST									WITH EFFECT FROM 2017-18									
PATTERN : FULL TIME - YEARLY									SCHEME : I									
SR. NO.	SUBJECT TITLE	SUB CODE	Abbreviation	TEACHING SCHEME			EXAMINATION SCHEME										TOTAL	SW (23100)
				TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH		PR		OR		TW				
								MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN			
1	Fire Service Organization	23116	FSO	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100	100	
2	Safety Management	23117	SAM	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
3	Business Communication Skills-I	23118	BCS	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	50@	20	150		
4	Fire Engineering Science	23141	FES	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
5	Special Fire Hazards	23142	SFH	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
6	Fire Fighting Drills-I	23004	FFD	--	--	05	--	--	--	50#	20	--	--	50@	20	100		
7	Fire Service Equipments & Appliances	23005	FSE	--	--	05	--	--	--	50#	20	--	--	50@	20	100		
8	Field Work	23006	FIW	--	--	07	--	--	--	50#	20	--	--	50@	20	100		
TOTAL				10	05	17	--	500	--	150	--	--	--	200	--	850	100	

Student Contact Hours Per Week: 32 Hrs.
Theory and Practical periods of 60 minutes each.
Total Marks : 950
Note – Internship during Summer vacation for Six Weeks at the end of First Year
 @ Internal Assessment, # External Assessment, Ø Common to All Conventional Diploma, ## Online Examination, No Theory Examination.
 Abbreviations: TH-Theory, TU- Tutorial, PR-Practical, OR-Oral, TW- Term work, SW- Sessional Work

- Conduct two class tests each of 25 marks for theory subject having theory exam. Sum of the total test marks of all subject are to be converted out of 100 marks as sessional work.
- Progressive evaluation is to be done by subject teacher as per the prevailing curriculum implementation and assessment norms

 MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI TEACHING AND EXAMINATION SCHEME																		
COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING																		
COURSE CODE : FR																		
DURATION OF COURSE : TWO YEARS									DURATION : 32 WEEKS									
YEAR : SECOND									WITH EFFECT FROM 2017-18									
PATTERN : FULL TIME - YEARLY									SCHEME : I									
SR. NO.	SUBJECT TITLE	SUB CODE	Abbreviation	TEACHING SCHEME			EXAMINATION SCHEME										TOTAL	SW (23200)
				TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH		PR		OR		TW				
								MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN			
1	Internship*	23030	INT	--	--	--	--	--	--	--	--	50@	20	50@	20	100	100	
2	Industrial Safety	23201	INS	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
3	Fire Prevention, Rescue And Paramedics	23202	FPR	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
4	Fire Detection and Fire Fighting Systems	23203	FDF	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
5	Fire Safety in Buildings	23204	FSB	02	01	--	03	100	40	--	--	--	--	--	--	100		
6	Business Communication Skills-II	23205	BCS	02	01	02	03	100	40	--	--	50#	20	50@	20	200		
7	Fire Fighting Drills-II	23031	FFD	--	--	06	--	--	--	50#	20	--	--	50@	20	100		
8	Rescue Techniques	23032	RET	--	--	06	--	--	--	50#	20	--	--	50@	20	100		
9	Project	23033	PRO			05				50#	20			50@	20	100		
TOTAL				10	05	19	--	500	--	150	--	100	--	250	--	1000	100	

Student Contact Hours Per Week: 34 Hrs.
Theory and Practical periods of 60 minutes each.
Total Marks : 1100
*Internship during Summer vacation for Six Weeks at the end of First Year.
@ Internal Assessment, # External Assessment, Ø Common to All Conventional Diploma, #* Online Examination, No Theory Examination.
Abbreviations: TH-Theory, TU- Tutorial, PR-Practical, OR-Oral, TW- Term work, SW- Sessional Work
➤ Conduct two class tests each of 25 marks for theory subject having theory exam. Sum of the total test marks of all subject are to be converted out of 100 marks as sessional work.
➤ Progressive evaluation is to be done by subject teacher as per the prevailing curriculum implementation and assessment norms

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : FIRST
 SUBJECT TITLE : FIRE SERVICE ORGANIZATION
 SUBJECT CODE : 23116

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

The persons trained in fire fighting processes must also know about fire service organizations and their functioning. They must also know the acts related to fire services which give information about the duties and responsibilities of fire service people and also the procedures to be followed in the event of a fire or disaster. Organization and acts is a core subject which is useful in job

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify job responsibilities.
- Select proper personnel.
- List equipments.
- Label records.
- Diagnose the events.
- Read plans, maps and methods.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Fire Service Training: Need of training as a first responder, Classification of training, Training methodology, Methods of instructions, Fire reports and Statistics. Special skills required for investigating a fire: Introduction, Importance and reasons for thorough investigation, Process of investigation, Source of ignition, Role of scientific forensic laboratory in the investigation of fires, Preparation of investigation report, Arson-its meaning and detection, motives, Role of fire officer in investigation of arson fires.	14	20
2	Fire Service Organization: Fire service organization, State and Municipal, its functions, requirement thereof, Wings of Fire service organization, Chain of commands. Fire Service	10	16
3	Fire Service Administration and Management: Duties, responsibilities and fundamentals of fire station management, Public relation, Operational records, orders and instructions, Station administration, Maintenance of documents. Rank, uniform, rank marking and Helmet marking	10	16
4	Control Room Procedure: Control Room, Communication system in Fire Service, Duties and responsibilities of ground in charge, Mobile van and drill requirements.	10	16
5	Watch Room procedure: Watch room procedure to cover in details about Fire calls handling procedure, Equipments in watch room, mobilizing board and drill requirements.	10	16
6	Fire laws: Basic knowledge of acts, regulations, rules and orders which are related to fire service administration and operation, Petroleum Act, calcium carbide act, Explosives act, Maharashtra Fire Prevention and Life Safety Measures Act.	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENTS
1	Preparing a chart showing "Fire service organization" and its hierarchy.
2	Prepare a list of various documents and records maintained in Fire station with its significance
3	State the contents of a Investigation report
4	Draw a neat diagram of "Fire control room" with all details
5	List the purpose of "Mobile van" and functions of the accessories.
6	State the duties and responsibilities of Ground In-charge.
7	Visit to Disaster control cell and write a report on its functioning.
8	State any five rule, rules and orders which are related to fire service administration and

SR. NO.	ASSIGNMENTS
	operation
9	State the procedure for Handling Fire Calls in Control Room
10	"Fire investigation Form"- Write down the Contents

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

HMSO : Her Majesty's S Office

NFPA : National Fire Protection Association

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Memorandum of Emergency Fire Brigade Organization	HMSO	HMSO
2	Manual of firemanship	HMSO	HMSO
3	The Fire Chief's Handbook: 14th Edition.	HMSO	HMSO
4	Management in Fire Service	NFPA	NFPA
5	Municipal Fire Safety Organization	NFPA	NFPA
6	Public Fire Safety Organization	NFPA	NFPA
7	Industrial Fire Brigade Training Manual	NFPA	NFPA
8	Principles of Management	BS Mathur	--
9	Fundamentals of Modern Management	James Brodio	--
10	Fire Service Manuals	--	Akademia Books International Pvt. Ltd.
11	Fire and Emergency Law Case Book	Thomas D. Schneider	--

VIDEO CASSETTES/ CDS

Investigation Series VC10, Akademia Books International Pvt. Ltd.

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : SAFETY MANAGEMENT

SUBJECT CODE : 23117

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME				EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS				
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- > Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- > Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Acquire the Knowledge, Skill and Mechanism of functioning of machine, tools and safe use of the same

OBJECTIVES

Equipping students with skills and techniques for:

- To prevent accident while working at different levels by following work permit systems.
- Ventilation: Health hazards due to improper ventilation, Types of ventilation, measurement of thermal environment and preventive measures.
- Noise Pollution: Hazard due to noise. Monitoring of the noise level and preventive measures to be taken.
- This topic deal with the work environment in shops. Physical hazards in the shop and preventive measures.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Safety Organisation Safety Policy legal requirements and Procedures, Management Objectives and Planning, Safety committee, Documentation and Information Control, Safety awareness.	14	20
2	Management Control Systems Permits to Work Systems, Hot work, working in confined space etc., Start-up and Shut-down of plant, Working at Height, Personal Protective Equipments (PPE), Respiratory Protection, Management of Noise, Control over Contractors.	10	16
3	Area Classifications: Introduction, Controlled Area, Restricted Area, Hazardous Area, Non-Hazardous Area, Hazardous Area Classification, Class. Grouping Of Flammable Or Combustible Materials: Class I Materials Gases And Vapors Class II Materials - Dust Class III Combustible Fibers Division: Relationship Between Division And Zone Area Classification For Work Permits Work Permit Area Work Permit Free Area	10	16
4	Accident/Incident/Near Miss Reporting (Key element) Definition of Accident, Reportable, Non- Reportable, Fatal, Non-Fatal, Near miss accident. Lost time accident. Disabling Injury, Temporary Disablement and Permanent Disablement Partial and Total Disablement, Reporting systems, Investigation procedures, Accident/Incident Statistics and Measures of Performance.	10	16
5	Fire Control Systems Fire Risk Assessment (Key Elements), Fire, Documentation, Alarm Systems, Fire Fighting Equipment, Emergency/Escape Lighting, Fire Risk Management Inspection, Security, Emergency Planning.	10	16
6	Evacuation process On site Emergency Plan, Evacuation Drill and Instruction, Escape Routes and Exits, Security, Emergency Planning, First Aid facilities & Employees involvement.	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Explain the legal requirement of safety policy
2	Explain what do you mean by 'MANAGEMENT OBJECTIVE
3	Write the use of Work permit systems and its type. Compile 4 types of work permits
4	Explain the risks associated with Start-up and shut down procedures
5	Compile the list of different PPE's used in the Industries for protection of Head to toe.
6	List the contents of Onsite Emergency Plan for a small chemical factory
7	Explain How Evacuation Drills are to be conducted and its purpose
8	Explain the needs of Emergency planning and its principles of preparedness
9	List the classification of disabling injuries
10	Explain Area classification. Relation between Division and Zones

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Safety code for Scaffolds and Ladders	Heinrich H.W	Ladders IS : 3696
2	The Fundamental Causative Factors of an Industrial Accidents	Antiac (Hepburn, H.A.)	The British Journal Industrial Safety, Vol. I, No. 13, 1950.
3	The Myth of Accident Proneness	Ghiselli, F.E	The British Journal of Industrial Safety, Vol. 6, No. 71, 1963
4	The Accident Syndrome	Schulzinger M.S	Charles C. Thomas Co., Springfield, 111, 1956.
5	Early Warning Smoke detection cum Fire Alarm System	Nilesh B. Ukunde	--
6	Work Permit System	OISD STD 105	--

SUGGESTED E-LEARNING RESOURCES

- <http://www.osha-slc.gov/SLTC/machineguarding/index.html>
- <http://www.machinetoolsupplier.com/Buy-Used-Machine-Tools-and-CNC-Machines->
- <http://www.noise-vibration.co.uk/>

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : FIRST
 SUBJECT TITLE : BUSINESS COMMUNICATION SKILLS - I
 SUBJECT CODE : 23118

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAMINATION SCHEME					
TH	TU	PR	PAPER HRS	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	50@	150

NOTE

- > Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- > Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 50 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work. (SW)

RATIONALE

The most commonly used medium to express oneself is language. English, being a global language, is used in all the spheres of human life i.e., professional, personal and social. A diploma student is expected to be proficient in English language and pursue the existing course of study to handle the future jobs. The content of the text includes the aspects related to language skills.

OBJECTIVES

Students will be able to:

- Develop vocabulary.
- Apply the rules of grammar.
- Comprehend the given unseen passage.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Application of Grammar Articles: Appropriate use of definite and indefinite Articles Prepositions: To use correct Prepositions as per context Conjunctions: Co-ordinating and sub-ordinating Conjunctions Tenses: Correct usages of past, present and future tenses Active and Passive voice: Use of Active and Passive voice Direct and Indirect sentences: Conversion of direct into indirect sentence and vice versa	14	20
2	Text Various Texts to make Articles (Answer the questions based on the articles)	10	16
3	Text Various Texts to make Articles (State the meanings of the given words from the articles)	10	16
4	Paragraph Writing Paragraph Writing: Elaborate and expand the ideas with cohesion, coherence and use of correct punctuation marks Types of Paragraph: Narrative, Descriptive, Technical, Comparison and Contrast Dialogue Writing: Based on various situations Speech Writing based on situations: Welcome Speech, Farewell Speech, Vote of Thanks and Introducing a Guest	10	16
5	Comprehension Comprehension of Passage: Comprehending questions and writing the answers on unseen passages	10	16
6	Vocabulary Building Words Often Confused Collocation Prefix and Suffix Synonyms and Antonyms	10	16
		64	100

Skills to be developed in practical

INTELLECTUAL SKILLS

1. Select appropriate words/verbs and formulate correct sentences
2. Develop ability of correct pronunciation
3. Report writing skills

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Punctuate 25 sentences given by the teacher
2	Rewrite the passage/passages with correct form of verbs. [Teacher is expected to give passage /passages of verbs used wrongly [at least 25 verbs.]
3	Write 15 synonyms and 15 antonyms with the help of the thesaurus.
4	Write a paragraph each on descriptive, narrative, comparison, contrast and technical type in 75 to 100 words.
5	Write 10 words of prefixes and 10 words of suffixes and use them in sentences.
6	Select one news from any English newspaper. The news may be from any one of the following areas – Social, environmental, financial, economics, sports, etc. Prepare a summary of the news and make it presentable by using relevant photographs/graphics.
7	Students will be given ten collocations, develop three sentences for each collocation.
8	Listen and practice the dialogues with the help of interactive media/ interactive software

NOTE: The following assignment should be performed in the Language Laboratory/ with the help of interactive media.

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	-----	MSBTE Textbook.	MSBTE
2	Raymond Murphy	Essential English Grammar	Cambridge
3	Wren And Martin	High School English Grammar And Composition	S Chand & Co.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE ENGINEERING SCIENCE

SUBJECT CODE : 23141

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW).

RATIONALE:

Knowledge of Fire prevention, protection against fire and fire fighting process are very important to prevent loss life and property. This is a specialized training and the role of the Fire fighting agencies, departments is very important. Well trained manpower in this area is the need. Fire Science Is A Core Subject Which Is Useful In Job.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify combustible matter.
- Select fire extinguishing method.
- List the extinguishing media or agent
- Label type of fire.
- Diagnose the cause of fire
- Read about properties of combustible matter.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	<p>Combustible Matter: Combustible Solids: Physical and Chemical properties of Combustible Solids, Wood, Grass, Fibers, Cloth, Paper, Rubber And Plastics, Magnesium, Zirconium, Sodium And Potassium, Zinc, Aluminum Etc.</p> <p>Flammable/ Combustible Liquids: Physical and Chemical properties of Flammable/ Combustible Liquids, Explosivity and flammability range, Auto ignition temperature, Spontaneous combustion, Combustible Liquids Oils And Condensate, Paints, Thinners, Lacquers, Fuels, Solvents, Chemicals, Petrochemicals, Alcohols, Hydrocarbons, Residue from stored Hydrocarbons.</p> <p>Classification of petroleum liquids as per NFPA/PESO</p> <p>Combustible Gases: Physical and Chemical properties of Combustible Gases, toxic or infectious, corrosive etc.</p> <p>Combustion: Combustion and it's types, oxygen content in air by weight and volume, combustion of solid, liquid and gases, Exothermic and Endothermic reactions, Jet and flash, flames and its types, premixed, diffusion, turbulent, stationary and propagating flames, Burning velocity, Flash point, Fire point, Transmission of heat by conduction, convection and radiation.</p>	14	20
2	<p>Fire: Definition of Fire, Fire Triangle, Tetrahedron of Fire, Classification of Fires. Types of extinguishing media or Agent, Principles of Fire extinguishing methods. Cooling, Starvation, Smothering (Blanketing), Retarding chain reaction.</p>	10	16
3	<p>Fire extinguishing media or agents: Extinguishing property of water, characteristics of ideal liquid extinguishing agent and various forms of water like solid stream, fog and spray.</p> <p>Dry Chemical Powder: Various types of dry chemical powders and their uses.</p>	10	16
4	<p>Foam: Types of foam concentrate, Protein, AFFF, fluoro protein, Alcohol type, Low, medium and high expansion foam, Physical and chemical properties of foam.</p> <p>Carbon dioxide, FM 200 and similar extinguishing clean agents</p>	10	16
5	<p>Hydraulics: Flow of water through pipes, calculation of velocity and flow, Friction Loss, Velocity and Pressure, Water Hammer, Discharge through Fire Nozzle, Nozzle Velocity, Jet Reaction and Back Pressure</p>	10	16
6	<p>Electricity : Definitions of current, voltage, resistance, insulation, conductor, electrical circuits, Power, Electrical Fire hazards such as short circuit, static electricity, lightning, A.C., D.C., Heating effect of electricity.</p>	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Make a checklist with minimum five reasons on the theme "Water is best extinguishing media"
2	A tanker full of Class A solvent is to be unloaded in underground tank in a tank farm. Explain with sketch the earthing management and other safety precautions to be taken prior to start unloading solvent from tanker.
3	Give two examples of each. a. combustible solid b. combustible liquid c. combustible gases
4	Define Exothermic & Endothermic reactions with examples and chemical reaction of each one.
5	Hazardous Areas / Locations: a. Write a short note on Concept of hazardous zones. b. Write a short note on Concept of Class and Divisions. c. Write a short note on divisions and zones.
6	Draw a sketch of DCP extinguisher and explain working of each component of extinguisher in order to release powder.
7	Name five combustible matters
8	Differentiate between earthing and bonding with proper sketch.
9	Give examples of Transmission of heat by a. Conduction b. Convection c. Radiation
10	Draw a neat sketch explaining flow of water through pipes and various causes of friction loss
11	Draw a neat sketch of "Ordinary fire nozzle" explaining velocity, pressure and flow
12	Draw a neat sketch of "Electrical Circuit" mentioning current, voltage and resistance.
13	List out various causes of Electrical fires
14	Make a chart mentioning Various electrical currents Vs adverse effect on human being
15	Explain and make a list of various Earth leakage protections

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Low Expansion Foam, National Fire Protection Association. Volume 11	National Fire Protection Association (NFPA)	NFPA
2	Carbon dioxide Extinguishing Systems, National Fire Protection Association. Volume 12	NFPA	NFPA
3	Dry Chemical Extinguishing Systems, National Fire Protection Association. Volume 17	NFPA	NFPA
4	Fire officer's guide to dangerous	C.W Bahme	NFPA

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
	chemicals		
5	Manual of firemanship part- 6 c	HMSO	HMSO
6	Fire Technology Chemistry and Combustion.	Institution of Fire Engineers	--
7	Fire Fighting Manual	National Safety Council	--
8	Fire Service Manuals	--	Akademia Books International Pvt. Ltd.
9	Introduction of Fire Science	Bush	
10	Manual of Fire Safety	N. Shesha Prakash	CBS Publishers
11	Cases of Combustion, Flame and Explosion	B. Lewis and G. Ven. Elbe	Academic Press
12	Fire- Fundamentals and Control	Walter	--
13	Concepts and Calculations. Fire Service Hydraulics.	G. C. Mishra	Technip Books International

VIDEO CASSETTES/ CDS

1. Foam. VC07, Akademia Books International Pvt. Ltd.
2. Fire Scenario and Simulator. VC09, Akademia Books International Pvt. Ltd.
3. Fire Concepts and Behaviour VC29 NFPA
4. Fire Power. VC30, NFPA

IS/ INTERNATIONAL CODES

IS 4308:1982	Specification for dry powder for fire fighting (1 st revision) Dec. 1998.
IS 4861:1984	Specification for dry powder for fighting fires in burning metals (1 st revision) June 2000.
IS 4989(Part-I): 1985	Specification for foam concentrate (compound) for producing mechanical foam for firefighting – Part-I, Protein foam (2 nd revision) June 2000.
IS 4989(Part-II): 1984	Specification for foam concentrate for producing mechanical foam for fire fighting: part-II Aqueous Film Forming Foam - June 2000
IS 4989(Part-III):1987	Specification for foam concentrate (compound) for producing foam for fire fighting: Part-III Fluoro Protein foam.
IS 11833:1986	Specification for dry powder fire extinguisher for metal fires Aug. 2000.
IS 14609:1999	Specification for ABC dry powder for fire fighting.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : SPECIAL FIRE HAZARDS

SUBJECT CODE : 23142

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- > Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- > Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Recently new types of industries have come up such as petrochemical, atomic, gas stations etc. In summer season fires due to dust and dry wood occur. These are special types of fires. There are also incidences of gas/petrol leakage causing fire and accidents. The study of this subject will enable the students to acquire relevant knowledge.

OBJECTIVES

- Identify various special hazards.
- Select prevention and protection measures
- List various fire fighting equipments.
- Label nature and behavior of special hazards.
- Diagnose the cause of fire in special hazards.
- Read precautions while handling special hazards.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Explosives: Definition, General classification of explosives, Fire fighting classification for fighting explosives and ammunitions fires, general principals to be observed in the storage of explosives. Dust Fires: Dust and gas explosion, Nature and behavior of dust, Causes of dust explosion and fires, Explosions suppression system, Preventive measures, Precautions while fire fighting.	14	20
2	Fuels: Study of various types of fuels, Solid, Liquid and Gaseous fuels, Bio-mass, Fossil Fuels, Advantageous and Dis- advantageous of various types of fuels. Introduction to Radioactivity, Zone specification, Radio Active Safety Officers responsibility	10	16
3	LPG and LPG bottling plant: Properties of LPG, Nature and behavior in fire, Fire prevention and protection in bottling plant, Safety in bottling plant, Storage of LPG, Hazards of LPG.	10	16
4	Petrochemical Plants and Refinery Fires: Fire safety of vehicle at first entrance at petrochemical plant and refinery, Fire preventive and protective measures in and around plant, Jet fires, Pool fires BLEVE, VCE	10	16
5	Fire Risks at Airports: Various categories of Airports, Basic fire hazards, jettison, nature of air crash, Access and escape / egress problems, Safety belts, Ejection seat, Rescue and fire fighting technique, Categorisation of casualties and process of rescue at involving aircrafts, Hazards at air ports, Protection of hangers, draining out of fuel in aircraft- Jettison, Rescue and fire fighting equipments kept at airports, on site and off site emergencies.	10	16
6	Urban, Rural and Urban Fire handling: Firefighting difficulties, Causes of fires, Equipments and appliances useful in urban, rural and forest fires.	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Explain the favourable condition for Dust explosion to occur with diagram
2	Make a list of equipment's and appliances required for forest fire.
3	Explain BLEVE with a neat sketch
4	List out the fire hazards, preventive measures and fire fighting system at hanger.
5	List the procedure of LPG bottling – filling and hazards associated while its handling

SR. NO.	ASSIGNMENT
6	Explain the working of Ejection seat and its use
7	List of various classification of explosives
8	List the difficulties in handling Rural fires and how will you plan to overcome the difficulties
9	Explain the advantages of Gaseous fuels over solid fuels
10	Explain the advantages of liquid fuels over solid fuels
11	List out Adverse impact of forest fire on environment

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	LPG : The hazards and Fire Precautions	NFPA/OISD 169/144	NFPA
2	Code of Practice for Hazardous Goods	NFPA	NFPA
3	Flammable Hazardous Materials	Mudi	--
4	Fireman's hand book of Hazardous Industries	HMSO	London fire Brigade
5	Fire Protection of Storage Buildings	NFPA	NFPA
6	Fire Loss Control	Planer	--
7	National fire codes	BIS	--
8	Explosives Identification Guide	Mike Pickett	--
9	Fire Protection facilities and Petroleum Refineries and Oil/Gas processing plants	OISD 116	--
10	Liquid Petroleum Gas LPG Installation	OISD 144	--
11	LPG – Tank Truck Incidents – Rescue & Relief Operation	OISD 161	--

VIDEO CASSETTES/ CDS

1. Regulatory Compliance OSHA set of 13 Videos, VC15, Academia Books International Pvt.
2. LP Gases Emergencies, Planning and Response, VC21, Academia Books International Pvt.
3. Petroleum Fire, VC22, NFPA
4. Industrial Fire Hazards VC23, NFPA

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : FIRST
 SUBJECT TITLE : FIRE FIGHTING DRILLS-I
 SUBJECT CODE : 23004

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	Total
--	--	05	--	---	50#	--	50@	100

RATIONALE

Fire fighting drills is a core practical subject which gives practice to use various fire fighting equipment and accessories which is useful in job

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various fire fighting drills.
- Select drill for proper event.
- List various movements for a particular drill.
- Label drill for equipments and squad.
- Diagnose errors in various drills.
- Read various applications of drills.

LIST OF PRACTICAL

SR. NO.	ACTIVITY	HOURS
1	TO PERFORM THE SQUAD DRILL AND TO VERIFY IT'S APPLICATIONS IN FIRE SERVICES: Identification of Squad Drill, Working of Squad Drill, Importance of Squad Drill. What is Squad, Procedure for Formation of Squad, File, Rank, Sizing, Fall in, Fall Out, Various types of Cautions given to the Squad.	60
2	TO IDENTIFY AND PERFORM THE MOVEMENTS OF A SQUAD : Attention, Stand at ease, Stand easy, Mark time, Double mark time, Right dress, Left dress, Dress up, Open order march, Close order march, Forward march, Backward march, Steps to the right, Steps to the left, Directions of a Squad, Turning to the left, Turing to the right, Right about turn, From the right number, As you were, Proving of Parade.	60
3	TO STUDY THE USE OF ROPES AND LINES IN FIRE SERVICE Types and construction, material used in construction of ropes and lines. Different types of lines used in fire service for different purposes like rescue, lifting, lowering. Care and maintenance of ropes and lines.	40
TOTAL		160

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Fire fighting Drill Manual -	National Fire Service College, Nagpur	--
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	National Fire Service College, Nagpur	--
3	Fire Fighters Drill Manual	A.S. Khan	Agni Seva Prakashan, Shikohabad

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : FIRST
 SUBJECT TITLE : FIRE SERVICE EQUIPMENTS & APPLIANCES
 SUBJECT CODE : 23005

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	05	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

A fire officer it is necessary to have complete knowledge of various firefighting equipment and machinery in terms of its working, use and maintenance. It is necessary for the students to have hands on experience of operating this equipment. This practice will be of importance on the job.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various fire service equipments.
- Select fire service equipment for proper event.
- List various uses for particular fire service equipment.
- Label various operations for particular equipment
- Diagnose faults in fire service equipment.
- Read methods of maintenance of equipments.

LIST OF PRACTICAL

NOTE: Ten assignments one on each of below activities

SR. NO.	ACTIVITY	HOURS
1	Perform Fire Fighting Hose Drill: Hose Drill Actions: Lifting hose, Lowering hose, Carrying hose, Laying hose, Connect hose, Disconnect hose, Under running, Removal of the kink, Rolling Identification of different types of hose fittings and their uses.	10
2	Perform Hydrant Drills: 3 -man Hydrant Drill: Drill procedure with application of Hose and Hydrant Fittings: Add one length of hose, Remove one length of hose, Replace the burst Hose, Divide one line into two line using Dividing Breeching, Collect two line into one line using Collecting Breeching, Hydrant Gears and its operation.	10
3	Perform Hydrant Drills: 4 -man Hydrant Drill: Drill procedure with application of Hose and Hydrant Fittings: Add one length of hose, Remove one length of hose, Replace the burst Hose, Divide one line into two line using Dividing Breeching, Collect two line into one line using Collecting Breeching, Hydrant Gears and its operation.	10
4	Identification, Selection, Operation And Maintenance Of Fire Extinguishers: Identification of different types of Fire Extinguishers (Water Expelling type, Foam type, DCP type, CO ₂ type) With respect to constructional feature, capacity operation and use in fires, Its effective application in extinguishment, Recharging procedure, Care and Maintenance, Performance test, Hydraulic test Inspection procedure -Weekly, monthly, quarterly, half yearly, yearly.	15
5	To Identify The Use Of Fire Service Ladders Types of ladders, their construction, uses, identification of parts, care and maintenance of ladders. To Carry Out Standard Tests of Ladder String test, round test, standard line test, acceptance test, deflection test.	15
6	To Carry Out Four Men Drill Formation of crew, individual working procedure on get to work command, ladder pitching, climbing, rescue operation, fire fighting, ventilation procedure, ladder carrying, drill report.	15
7	Identify Foam Making Branch Pipes Protein Foam, Aqueous Film Forming Foam (AFFF), Foam Making Branch 5X (FB 5X), Foam Making Branch 10 X (FB 10X), Inline inductor, Pick-up -tube.	15
	Fire Tender Drill 6 -man Water Tender Drill: Mounting procedure, Dismounting procedure, Individual working procedure like -working with ladder, Application of different types of signals applied during pump operation, working with	15

	B.A. set, Soft suction, Hard suction.	
9.	To Study Breathing Apparatus Set Study, working, identification of different parts of BA, Donning Procedure, Pre-Entry Test, BACO, Tally, Searching operation procedure with Guide Line and Personnel Line, Entrapped Procedure, Use of Y manifold.	20
10	Study Of Small Gears Used In Fire Service Grouping of Small Gears with examples – Fireman Axe, Ceiling Hook, Drag Hook, Fire Beater, Door Breaker, Steel shod lever, Pad Lock Remover, Persuader, Spreader, Cutter, Bending Bar, Quick Release Knife, Shears, Bolt cutter, Search light, Focusing light. Study of hydraulically operated small gears and their use in Rescue Operation Care and Maintenance of small gears.	20
	TOTAL	160

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Fire Fighting Drill Manual	NFSC	--
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	NFSC	--
3	Fire Fighters Drill Manual	A.S. Khan	Agni Seva Prakashan, Shikohabad

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : FIRST
 SUBJECT TITLE : FIELD WORK
 SUBJECT CODE : 23006

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	07	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

Field Work will provide opportunity to the students to study various fire fighting systems used at various locations. This will be useful for the student in their job.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various fire risks.
- Select various fire service equipments for particular fire risk.
- List various firefighting systems for a particular fire risk.
- Label various operations for fighting a particular fire risk.
- Diagnose faults in a particular fire risk.
- Read methods of operation and maintenance of equipments in a particular fire risk.

LIST OF PRACTICAL

Students shall submit report on their visits on continuous basis on any two of the following at Sr No. 1 to 11 and also shall submit their report on topics at Sr. No. 12 & 13

SR. NO.	LIST OF ACTIVITIES	HOURS
1	To identify fire risks in a hospital in a city/ town and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	14
2	To identify fire risks at an airport building and firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in class.	21
3	To identify fire risks in a cement industry and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	21
4	To identify fire risks in a ware house/ godown and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	21
5	To identify fire risks at LPG bottling plant/ petroleum depot and firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	21
6	To identify fire risks in a steel industry and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	21
7	To identify fire risks in a petroleum depot and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	14
8	Attachment with any fire brigade service.	7
9	To identify fire risks in a textile industry and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	14
10	To identify fire risks in a high rise building and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	14
11	To identify fire risks in any particular class of hazard which falls as intermediate to High hazard category as per hazards classification and evaluate firefighting, safety and rescue measures provided. Presentation in the class.	14
12	Microsoft Internet Explorer 5 & the Internet Connecting to the Internet The Internet Explorer program window The on-line web tutorial Using hyper links Responding to an email link on a web page	21
13	Searching the Internet for fire/ firefighting/ fire prevention related topics Searching the web via Microsoft Internet Explorer Searching the Internet using Web Crawler Searching the Internet using Yahoo Commonly used search engines	21
TOTAL		224

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

Related is/ International Codes/ Websites: National Building Code Of India, And Building Bye Laws of The City.

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : SECOND

SUBJECT TITLE : INTERNSHIP

SUBJECT CODE : 23030

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	--	--	--	--	50@	50@	100

NOTE

- Internship shall be completed by the students for a duration of Six weeks at the end of First Year during the vacation. The student must submit the Log book of daily activities performed and learnings, Certificate from the Organization and the training report. The same shall be assessed by the Internal Examiner at the beginning of the Second Year and the marks shall be submitted to MSBTE at the end of Second Year.

RATIONALE

There are various activities related to fire prevention and fire fighting in an individual industry based on the industry specific requirements and regulatory provisions. The internship will be related to acquiring knowledge and skill w.r.t. fire services as deployed in a particular industry where the student is engaged for his internship.

OBJECTIVES

Student will be able to get hands on experience of various aspects of industrial fire prevention and fire fighting aspects.

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : SECOND
 SUBJECT TITLE : INDUSTRIAL SAFETY
 SUBJECT CODE : 23201

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

Teaching Scheme				Exam Scheme & Maximum Marks				
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Acquire the Knowledge, Skill and Mechanism of functioning of machine, tools and safe use of the same

OBJECTIVES

Equipping students with skills and techniques for:

1. To prevent accident while working at different levels by following work permit systems.
2. Ventilation: Health hazards due to improper ventilation. Types of ventilation, measurement of thermal environment and preventive measures.
3. Noise Pollution: Hazard due to noise. Monitoring of the noise level and preventive measures to be taken.
4. This topic deal with the work environment in shops. Physical hazards in the shop and preventive measures.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	HAZCHEM CODE: Importance of Hazchem, Objectives of Hazchem, Basic features of MSDS (Material Safety Data Sheet). Emergency Information Panel (EIP) Transportation Of Hazardous Materials: Trem card, Guidelines of United Nations in Transportation of Hazardous Material. Major Accident Hazards (MAH) (KEY ELEMENTS) : Major Accident Control: Definition, Major Accident Hazards, Identification and Assessment of MAH Units. Role of Govt., Role of Management, Local Authorities and Public	14	20
2	Principles of Accidents Prevention: Definition: Incident, accident, injury, dangerous, occurrences, unsafe acts, unsafe conditions, hazards, error, oversight, mistakes etc. Incident Control and duties/ functions of ICO's (Incident control officer) Duties of operation, liaison and report to control room and competent authority. Accident Prevention: Theories/Models of accident occurrences. Principles of accident Prevention. Accident and Financial implication- Cost of accident, Measurement and Evaluation of Performance.	10	16
3	Important features of Factories Act 1948 and applicable Maharashtra Factory Rules in relation to Industrial Safety.	10	16
4	Code Of Practice (Safe Work Practices) For Safety In Industries and important Features of Formats for Work Permit System, for Hot Work, Cold Work, Vessel Entry, Working at Height, Excavations, Safety Tag System, salient features of Safe Operating Procedures. OISD 105.	10	16
5	Working at Heights: Incidence of accidents. Safety features associated with ladders, scaffolds, safety belt and Full body safety harness. Working on roofs, Other safety requirements while working at heights.	10	16
6	Personal Protective Equipments: OISD 1551, 1552 Respiratory Protection, Management of Noise: Various types of PPE's, their importance and uses. Helmets, Safety goggles, Ear plugs, mufflers, safety shoes, canisters, chemical resistant and Fire Retardant suits.	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENTS
1	Explain the importance and features of Hazchem code
2	Explain with diagram Emergency Information Panel (EIP)
3	List out criteria of the MAH unit.
4	Explain the various sections and rules associated with safety as per FA & MFR.
5	Explain various Theories of Accident Prevention
6	Draw a sketch of Noise meter. Label each component.
7	Differentiate between unsafe conditions and unsafe acts giving examples
8	Explain the procedure and precautions w.r.t. work permit for working on fragile roof
9	Explain the functions and duties of an INCIDENT CONTROL OFFICER
10	Explain the use and need of TREM Card along with its content.
11	Make a broad list of contents (16 points) of Material Safety Data Sheet (MSDS)

Note: The faculty are expected to at least perform two more assignments over and above the list as per the curriculum.

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : SECOND
 SUBJECT TITLE : FIRE PREVENTION, RESCUE AND PARAMEDICS
 SUBJECT CODE : 23202

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME				EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS				
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- > Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- > Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

It is always said that prevention is better than cure and as such the students of this course must also know how to prevent fire to avoid loss of property and human beings. Thus must also know how to provide protection in the event of a fire.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify the causes of fire.
- Select proper protection facilities.
- List prevention activities.
- Label instructions and safety signs.
- Diagnose the faults in the system.
- Read rules and regulation.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Fire Prevention and Protection: Organization for fire prevention, inspection enforcement of codes, public education and community relation, Fire loading, Access for firefighting, Causes of fire and their preventive methods, housekeeping, Standing fire orders, fire practice and mutual aid scheme. Fire Prevention and Protection for flammable Gas and Liquid plants. Fire protection, fire prevention and its importance, means of escape in case of fire, fire separation and compartmentation fire notices	14	20
2	Chemical Leak: Prevention and protective measures to be taken in case of Gas/ Liquid leak from Chlorine tonner, LPG tanker, Ammonia container.	10	16
3	Storage of Hazardous Material: Warehouse and its requirements, Ventilation, entrance and exits, Types of storages and various methods of stacking of goods, Firefighting arrangements and action in case of fire as per rules, Factors involved in fire risk, standard basis, Fuel storage and gas cylinders.	10	16
4	Salvage: Damage due to fire, smoke and water, Equipment for salvage work, salvage covers, Forced entrance, salvage works, Packing and Storing, Salvage before entering fire ground, After entering fire ground, Salvage following fire ground, saving property. Rescue: Lift rescue, Rescue by Hydraulic Platform, Rescue by Chutes, rescue from sewers, road, railway and highway accidents, rescue from collapsed building, rescue of animals, rescue from debris, rescue from wells, rivers. Rescue from train and aircraft accidents.	10	16
5	Paramedics And First Aid: Provision and siting of first aid firefighting equipments, ventilation systems including fire and smoke venting. Study of paramedics and approach to casualty, structure and function of human body, Respiration, Circulatory system and Asphyxia, Dressings and Bandages, Wounds, bleeding and shock, Injuries of bones(fractures), Injuries to muscles and joints, Nervous system and unconsciousness, Burns and Scalds, Poisoning and its assessment e.g. Rule of NINE, Poisoning	10	16
6	Miscellaneous conditions. Approach to casualty, Psychological aspects and first aid, Labeling of casualties, Handling and transportation of injured persons, Ambulances and Types.	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

Sr. NO.	ASSIGNMENT
1	Explain the importance of Compartmentation
2	What are different types of bandaging methods? Explain with diagram
3	List the different methods of transportation of victims
4	Explain in detail with diagram various Rescue methods using chute system
5	Explain the method of containing a leakage from a chlorine tonner
6	List the procedure of arresting leakage from LPG container.
7	List the various safety measures for a LPG bottles storage warehouse
8	Explain in details the fire fighting arrangement in a LPG Bullet yard
9	Explain the importance of Mutual aid and its benefits
10	List the first aid measures in case of Asphyxiation, Burns and inhalation of smoke

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

Sr. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	National Building Code-Part IV	BIS	--
2	General Fire Hazards and Fire Protection	JJ Williams	--
3	Fire Prevention Notes for Industrial Premises	Kestern Fire Brigade	NFPA
4	Hand book of Fire Protection	NFPA	NFPA
5	Fire Prevention Standard Recommendations	Ernest Beam Ltd.	--
6	Early Warning Smoke Detection cum Fire Alarm System	Nilesh B. Ukunde	--
7	Fire protection in Factory Buildings	HMSO	HMSO
8	Automation - A Challenge to Fire Protection Engineers	Warren J Baker	--
9	Fire Protection- Technical Information and Useful General Knowledge	Mather and Platt.	--
10	Forster Hand Book of Fire Protection.	Crosby-Fiske	--
11	Industrial Fire Hazards	Danna and Milne	--
12	Fire protection for the design professional	Rof Jensen	--
13	Introduction to Fire science and Fire protection	William K. Bare	--
14	Encyclopedia of Fire Protection	Dennis P. Nelan	--
15	Fire Suppression and Detection	Bryan	--

	System		
16	Fire Prevention: Inspection and Code Enforcement	David Diamentas	--
17	Automatic Sprinkler System, Handbook 2002m	Dubey	--

IS/ INTERNATIONAL CODES/ WEBSITES

- IS 6382:1984 Code of practice for design and installation of fixed carbon dioxide fire extinguishing system. (1st Revision)
- IS 15105-2002 Design and installation of fixed automatic sprinkler fire extinguishing system
- IS 2175:1988 Specification for heat sensitive fire detectors for use in automatic detectors for use in automatic alarm system (2nd Revision)
- IS 2189:1999 Code of practice for selection installation and maintenance of automatic fire detection and alarm system (2nd Revision)
- IS 9457:198 Safety colours and safety signs.

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
COURSE CODE : FR
YEAR : SECOND
SUBJECT TITLE : FIRE DETECTION AND FIRE FIGHTING SYSTEMS
SUBJECT CODE : 23203

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME				EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS				
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

It is always said that prevention is better than cure and as such the students of this course must also know how to prevent fire to avoid loss of property and human beings. Thus must also know how to provide protection in the event of a fire.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify the causes of fire
- Select proper protection facilities.
- List prevention activities.
- Label instructions and safety signs.
- Diagnose the faults in the system.
- Read rules and regulation.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Detection System: Need of detection system in fire service, Automatic fire detectors, General Principle of working of common detectors, Various types of detectors viz. heat detectors, Smoke detector, Beam detectors, (VESDA) Very Early Smoke Detection System, photo-electric relay, ionization chamber, their operational principle, Infra-red heat detectors, General test for heat detector. DPITC of Detection System: Various components of a smoke detection system. Study of Code of Practice for Selection, Installation and maintenance of Automatic Fire Detection and Alarm System I.S. 2189 / 1988	14	20
2	Primers - Reciprocating primer, Exhaust ejector primer, Water ring primer and Rotary primer, Uses, Advantages and disadvantages of various primers. Deluge system, Drenchers, sprinkler system IS 9972-2002	10	16
3	Water Supply: Water supply from designing point of view, Types of Water supplies, IS 9668-1990 provision and Maintenance of water supply for fire fighting. Pumps: Definition, Working Principles of Pumps, Types of Pumps. Positive Displacement Pump, Force Pump, Lifts Pump, Rotary Pump, Submersible pumps etc., Centrifugal pump, Multistage pumps. Characteristics of centrifugal pump.	10	16
4	Fire Hydrant System: Hydrants, IS 908-1975 Fire hydrant stand post type. IS 909-1992 sluice valve type. IS 5714-1981 Hydrant stand pipe. Screw down type as per IS. I.S. 13039-1991 External Hydrant system provision and Maintenance	10	16
5	Designing Point Installation, Testing & Commissioning of Fire Hydrant System: Input about various components of a fire hydrant system, its basic design criteria, installation, testing & commissioning.	10	16
6	First Aid Fire Fighting System [Hose Reel]: Details of Fire Assessment, Fire Fighting System and its use, Rising Mains : Down Comer, Wet Riser, Dry Riser	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Explain with sketch Down comer and wet riser
2	Explain the provision to be made for water supply for fire fighting
3	Explain in detail the working of sprinklers and its bulb colour code for temperature applications
4	Draw diagram and explain the Fire hydrant stand post type as per IS 908-1975
5	List and explain different types of pumps used in integrating the hydrant system
6	Explain the components of fixed Fire fighting system that are installed in an industry
7	Explain the method of maintenance and testing of Alarm and hydrant system
8	Explain the method of maintenance and testing of smoke detectors
9	Explain the method of maintenance and testing of sprinkler system
10	Explain advantages and disadvantages of different types of primers

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	National Building Code-Part IV	BIS	--
2	Fire Prevention Hand Book	NFPA	NFPA
3	Hand book of Fire Protection	NFPA	NFPA
4	Fire Prevention Notes for Industrial Premises	Kestern Fire Brigade	NFPA
5	General Fire Hazards and Fire Protection	JJ Williams	--
6	Fire protection in Factory Buildings	HMSO	HMSO
7	Forster Hand Book of Fire Protection.	Crosby-Fiske	
8	Encyclopedia of Fire Protection	Dennis P. Nelan	
9	Industrial Fire Hazards	Danna and Milne	
10	Fire Prevention Standard Recommendations	Ernest Beam Ltd.	--
11	Early Warning Smoke Detection cum Fire Alarm System	Nilesh B. Ukunde	--
12	Fire Protection- Technical Information and Useful General Knowledge	Mather and Platt.	--
13	Automation - A Challenge to Fire Protection Engineers	Warren J Baker	--
14	Fire protection for the design	Rof Jensen	

	professional		
15	Introduction to Fire science and Fire protection	William K. Bare	
16	Fire Suppression and Detection System	Bryan	--
17	Fire Prevention: Inspection and Code Enforcement	David Diamentas	--
18	Automatic Sprinkler System, Handbook 2002	Dubey	--

IS/ INTERNATIONAL CODES/ WEBSITES

IS 6382:1984	Code of practice for design and installation of fixed carbon dioxide fire extinguishing system. (1 st Revision)
IS 15105:2002	Design and installation of fixed automatic sprinkler fire extinguishing system
IS 2175:1988	Specification for heat sensitive fire detectors for use in automatic detectors for use in automatic alarm system (2 nd Revision)
IS 2189:1999	Code of practice for selection installation and maintenance of automatic fire detection and alarm system (2 nd Revision)

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
COURSE CODE : FR
YEAR : SECOND
SUBJECT TITLE : FIRE SAFETY IN BUILDINGS
SUBJECT CODE : 23204

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- **Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.**
- **Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)**

RATIONALE

Knowledge of National Building Code, Map Reading to understand the layout of the building which indicates the fire escape routes, Emergency exits. It is also necessary to know about the storage of hazardous materials. This is essential for safety and rescue operations.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various types of buildings.
- Select means of escape and rescue.
- List fire safety arrangements.
- Label fire protection installations.
- Diagnose the cause of fire, fire risks.
- Read building plans and layouts.

DETAILED CONTENTS:

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Study of National Building Code of India with specific reference to part –IV: Classification of buildings as per NBC.	14	20
2	Fire Protection facilities at High Rise Buildings	10	16
3	Plan Reading : Importance of plan with methods of readings, Requirements of standards, Preparation of standard symbols, Designation of floors, Symbols and abbreviation of fixed firefighting equipment structural symbol and small-scale drawings, Miscellaneous symbols for small-scale drawings, Fire protection symbols for small scale, Drawings and layout plans, Basic construction features in buildings viz. walls, floors, Plinth, roofs, Construction of building by wood versus construction by using RCC	10	16
4	Hazards Associated In High Rise Buildings: Domestic and firefighting water storage, Lift and fireman's lift, Compartmentation and refuge area.	10	16
5	Means of Escape: Evacuation drill in HRB and precautions, IS 9457-1980 safety colours and signs, IS 12349-1988 Fire protection safety signs, IS 12407-1988 Graphic symbols for fire protection plans, IS 13716-1993, Precautions relating to personal safety in various occupancies, Constructional features of exits and type of exit, their location and travel distance, Roof exits, probable means of escape and their maintenance	10	16
6	Lobbies & AHUs: Concept & basic details about Pressurized Lobbies and AHU Units in Buildings	10	16
Total		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS:

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Explain the importance of Fire man's lift
2	Explain the main focus of NBC with reference to safety
3	Explain in details Pressurized lobbies
4	Explain the application and working of AHU's
5	List the classification of types of buildings as per NBC
6	Explain the different types and importance of safety signs as per colour w.r.t IS 9457-1980
7	Explain in details the constructional features of EXITS and type of EXITS as per NBC for high rise buildings
8	Draw different fire protection safety signs as per IS 12349-1988
9	Explain the fire protection provision to be made while building is under construction
10	Explain the provisions of Refuge Area as per NBC

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR
1	National Building Code of India, 1983	BIS
2	Means of Escape in case of Fire in Offices Shops and Railway Premises	HMSO
3	Behaviour of Structural Steel in Fire Symposium	HMSO
4	Manual of Safety Requirement in theatres and other places of Public Entertainment	HMSO
5	Hazardous materials Response and Operation	HMSO
6	Fire Protection of Storage Buildings NFPA	NFPA
7	Fire Safety in High Rise Buildings NFPA	NFPA
8	Fire Protection for High Bay Ware-Houses NFPA	NFPA
9	National Fire Code of Sprinklers NFPA	NFPA
10	High Rise Buildings Fires and Fire Safety	NFPA
11	Relevant Code of practices for Fire safety of Building 1. S.I.	Institution Of Engineers
12	Means of Escape - A guide for Fire Authorities	Institution of Engineers
13	Fire and Fire Risers UNISEF	UNISEF
14	Fire Protection Manual I & II	TAC
15	Fire Safety in Building	Adam & Charles Black
16	Concept in Building Fire Safety	Eagan
17	Building Construction	Rangwala
18	Hazardous Material Incidents	Hawley

VIDEO CASSETTES/ CDS

1. Chemical Hazards Identification and Training Series. VC13, Akademia Books International Pvt. Ltd.
2. Emergency Preparedness and Crisis Management. VC14, Akademia Books International Pvt. Ltd.
3. Collapse of Burning Building, Technip Books International.

IS/ INTERNATIONAL CODES/ WEBSITES

1. IS 12349:1988 Fire protection – Safety signs.
2. IS 12407:1988 Graphic symbols for fire protection plans.
3. IS 9457-1980 Safety COLOUR and Safety Sign

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
 COURSE CODE : FR
 YEAR : SECOND
 SUBJECT TITLE : BUSINESS COMMUNICATION SKILLS-II
 SUBJECT CODE : 23205

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	02	03	100	--	50#	50@	200

NOTE

- > Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- > Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 50 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work. (SW)

RATIONALE

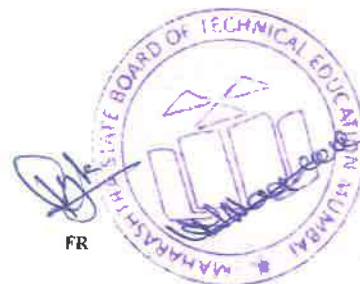
In this age of globalization, competition is tough. Hence effective communication skills are important. Communication skills play a vital and decisive role in career development. The subject of Communication Skills introduces basic concepts of communication. It also describes the verbal, non-verbal modes and techniques of oral & written communication.

It will guide and direct to develop a good personality and improve communication skills.

GENERAL OBJECTIVES

Students will be able to:

- Utilize the skills necessary to be a competent communicator.
- Select and apply the appropriate methods of communication in various situations

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	HOURS	MARKS
1	Introduction to Communication: Definition of communication Process of communication Types of communication - Formal, Informal, Verbal, Nonverbal, Vertical, Horizontal, Diagonal Basic Principles of Communication	14	20
2	Effective business communication Principles of business communication. Barriers to communication a. Physical Barrier: Environmental (time, noise, distance & surroundings), Personal (deafness, stammering, ill-health, spastic, bad handwriting) b. Mechanical: Machine oriented c. Psychological: Day dreaming, prejudice, emotions, blocked mind, generation gap, phobia, status, Inattentiveness, perception. d. Language : Difference in language, technical jargons, pronunciation & allusions	10	16
3	Nonverbal business communication Non-verbal codes: Proxemics, Chronemics, Artifacts Aspects of body language (Kinesics): Facial expression Eye contact, Vocalic, paralanguage, Gesture, Posture, <u>Dress & appearance, Hepatics</u>	10	16
4	Graphical business communication Advantages & disadvantages of graphical communication Tabulation of data & its depiction in the form of bar graphs & pie charts.	10	16
5	Listening Introduction to listening Listening versus hearing Merits of good listening Types of listening Techniques of effective listening.	10	16
6	Formal Written Business Communication Office Drafting: Notice, memo & e-mail, Job application with resume. Business correspondence: Enquiry letter, order letter, complaint letter, adjustment letter. Report writing: Accident report, fall in production, investigation report. <u>Describing objects & giving instructions</u>	10	16
TOTAL		64	100

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENTS
1	Draw the diagram of communication cycle for given situation. State the type and elements of communication involved in it.
2	Graphics:- a) Draw suitable bar-graph using the given data. b) Draw suitable pie-chart using the given data.
3	Business Letter writing under different situations

NOTE: The above assignments to be performed by using Language Software

LIST OF PRACTICALS

SR. NO.	PRACTICAL	HOURS
1	Role play: Teacher should form the group of students based on no. of characters in the situation. Students should develop the conversation and act out their roles.	08
2	Collect five pictures depicting aspects of body language from different sources such as magazines, newspapers, internet etc. State the type and meaning of the pictures.	08
3	Practice conversations with the help of software.	16
4	Describe people/personalities with the help of software and present in front of your batch.	08
5	Prepare and present elocution (three minutes) on any one topic with the help of software.	16
6	Describe any two objects with the help of software.	08
TOTAL		64

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Text book of Communication Skills.	MSBTE, Mumbai.	MSBTE, Mumbai.
2	CD On Communication Skills	MSBTE, Mumbai.	MSBTE
3	Communication Skills	Joyeeta Bhattacharya	Reliable Series
4	Communication Skills	Sanjay Kumar, Pushpa Lata	Oxford University Press
5	Business Communication	Vandana Khetarpal	Excel Books. Pvt. Ltd.

SUGGESTED E-LEARNING RESOURCES

1. www.mindtools.com/page8.html-99k
2. www.khake.com/page66htm/-72k
3. www.letstalk.co.in
4. www.inc.com/guides/growth/23032.html-45k

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : SECOND

SUBJECT TITLE : FIRE FIGHTING DRILLS-II

SUBJECT CODE : 23031

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	06	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

Firefighting drills is a core practical subject which gives practice to use various firefighting equipment and accessories which is useful in job

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various firefighting drills.
- Select drill for proper event.
- List various movements for a particular drill.
- Label drill for equipments and squad.
- Diagnose errors in various drills.
- Read various applications of drills.

LIST OF PRACTICAL

SR. NO.	ACTIVITY	HOURS
1	TO IDENTIFY THE MARCHING OF A SQUAD: Quick march, Double march, Slow march, Right turn, Left turn, Halt, Forward, Break up, Change direction, Change formation, Reformation of Squad, Saluting, Reporting, Getting on Parade, Inspection Parade, Guard of honour.	84
2	TO CARRY OUT STANDARD TESTS OF LINES Test procedure by six fire personnel.	72
3	TO STUDY DIFFERENT TYPE OF KNOTS Rescue knots: Bow line, Running bow line, Bow line on the bight, Chair knot. Self-rescue knots: Slippery hitch, draw hitch. Other knots: Loop, Half hitch, Thumb knot, figure of eight, Clove hitch, Rolling hitch, Round turn two half hitch, fisherman's hitch, waterman's hitch, Cat's paw, Sheep shank, Single sheet bend, Double sheet bend, Reef knot, Carrick bend, midshipman hitch. Construction and application of guide lines.	36
TOTAL		192

TW: Detail report of above activities.

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Fire fighting Drill Manual	National Fire Service College, Nagpur	--
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	National Fire Service College, Nagpur	--
3	Fire Fighters Drill Manual	A.S Khan	Agni Seva Prakashan, Shikohabad

COURSE NAME : DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING
COURSE CODE : FR
YEAR : SECOND
SUBJECT TITLE : RESCUE TECHNIQUES
SUBJECT CODE : 23032

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	06	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

Rescue of people caught in fire or in disaster is very important. The hands on drills through this practical will help to handle the live situations effectively and efficiently

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Identify various rescue techniques.
- Select rescue techniques for proper event.
- List rescue techniques for a particular event.
- Label importance of rescue techniques.
- Diagnose errors in various rescue techniques.
- Read various applications of rescue techniques.

LIST OF PRACTICAL:

SR. NO.	ACTIVITY	HOURS
1	To Study Breathing Apparatus Set Study, working, identification of different parts of BA, Donning Procedure, Pre-Entry Test, BACO, Tally, Searching operation procedure with Guide Line and Personnel Line, Entrapped Procedure, Use of Y manifold.	24
2	Study Of Small Gears Used In Fire Service Grouping of Small Gears with examples – Fireman Axe, Ceiling Hook, Drag Hook, Fire Beater, Door Breaker, Steel shod lever, Pad Lock Remover, Persuader, Spreader, Cutter, Bending Bar, Quick Release Knife, Shears, Bolt cutter, Search light, Focusing light. Study of hydraulically operated small gears and their use in Rescue Operation Care and Maintenance of small gears	24
3	Bandages And Their Respective Uses Rolling Bandages: Width of roller bandage, application – Simple spiral, Reverse spiral, Figure of Eight, Triangular bandages – for the scalp, for the forehead, Eye, cheek or any part which is found in shape, Front or back of the chest, for the shoulder, for the elbow, for the hand, fore the hip and groin, for the knee, for the foot, stump, types of slings and its application, Arm sling, Collar and cuff sling, Triangular Sling, improvised Sling.	36
4	Resuscitation Procedures Methods of artificial Respiration like – Holger Nielson Method, Schaefer's Method, Sylvester's Method, Mouth to Mouth, Eve's rocking stretcher Method, Emerson Method.	48
5	To Perform Drill For Transportation Of Casualties 4-man Stretcher Drill – Objectives, Equipment, Drill procedure by individual No.1 to No.4 Rescuer, Loading Casualties to the Ambulance	60
TOTAL		192

TW: 10 Assignments based on above activities (2 for each activity).

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR
1	Firefighting Drill Manual	HMSO
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	--

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SERVICE ENGINEERING

COURSE CODE : FR

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : PROJECT

SUBJECT CODE : 23033

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

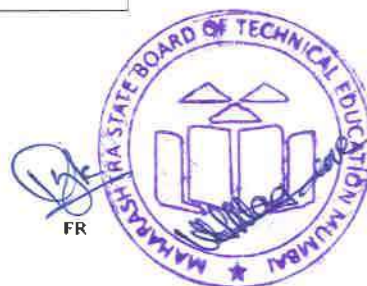
TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	04	--	--	--	50#	50@	100

RATIONALE

The main aim of the preparation of project is to judge the knowledge gained by the students during their tenure of the programme, the transfer of learning that has taken place as well as their exposure to fire safety environment; so that many faceted development of the students can be achieved under various skills of domains such as Personal, social, professional & lifelong learning. The students will be benefited lot by this exercise of preparation of project on their fire safety and environmental management experiences which will certainly add values in their attitudes such as value for health, work commitment, hardworking, honesty, problem solving, punctuality, loyalty and independent study. The Student should also make a brief presentation about the project and the salient observations and findings.

The Project report should essentially consists of the following

1. TITLE OF THE PROJECT WORK
2. ACKNOWLEDGEMENT
3. PREFACE
4. CERTIFICATE FROM THE ORGANISATION
5. CERTIFICATE FROM THE STUDENT THAT PROJECT HAS BEEN DONE BY HIM/HER
6. EXECUTIVE SUMMARY
7. INDEX / CONTENTS
8. AIM, OBJECTIVE AND METHODOLOGY

9. INTRODUCTION
10. ABOUT THE ORGANISATION
11. FIRE PREVENTION AND PROTECTION ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION
12. OBSERVATIONS AND FINDINGS
13. SUMMARY OF RECOMMENDATIONS
14. REFERENCES / BIBLIOGRAPHY
15. MY KEY LEARNING IN FIRE SAFETY AFTER PROJECT

SUGGESTED TOPICS FOR THE PROJECT

- Study of Electrical installations/fitings (Flame/ explosion proof etc.) in any Industry (LPG Bottling plant / Chemical or Petro-chemical plant / Engineering plant / Refinery etc.)
- Installation, servicing and maintenance of portable fire extinguisher installed in industry/buildings/malls.
- Any Civil /Industrial fire brigade service.
- Fire Safety for storage of Hazardous goods in Industry.
- Fire prevention and protection procedures/systems adopted in an industry for handling, storage and processing of hazardous chemicals.
- On Site Emergency Plan of a Chemical / Explosive / Steel Industry.
- Study of fire hazards associated in industrial process / activities and safety precautions taken for these hazards.
- Disaster Management Plan of an Industry
- District Disaster Management Plan /arrangement of Municipal Corporation/ District Collectorate
- Fire safety measures/arrangement at Public places including Mall, Theatres, Cinema Halls and Institutions.

IMPLEMENTATION STRATEGY

The project report is to be assessed by external and internal examiners equally for

- a) Project assessment – 50 marks (To be reported under title term work – TW)
- b) Oral based on Project work – 50 marks (To be reported under title Oral– OR)

IMPORTANT NOTE

- There should not be any sort of typographical, diagrammatic, chemical titles, chemical formulas / structures and any other mistake/s in the final bound copy of the project report submitted by the candidate.
- Refer General Guidelines given below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PROJECT REPORT

Project work is a basic requirement for the award of Advance Diploma. Project shall be prepared based on any one of the subjects of the Programme. The project work should be comprehensive and cover all aspects of the Fire Safety.

TITLE OF THE PROJECT WORK

Select an appropriate title, e.g. "Fire Safety in a Petrochemical Plant" or "Fire Safety in a Chlor-Alkali Plant", "Fire Safety in a High-Rise building", etc. The upper half of the first page of the project report should have the title of the project report in bold block letters and the lower half some important information like the year, the name of the author (report writer) and the name of the institute.

1. CONTENTS

On the second page of the project report should be the table of contents. This table can be prepared after finishing the project report, i.e., when the typing work of the entire project report has been completed, the pages have been numbered and all annexures appended at the end.

2. ACKNOWLEDGEMENT

It should appear on the third page and the report writer should acknowledge the guidance provided by the project guide. Here the author may also acknowledge other persons who might have rendered help or supplied the required data or information for completion of the project. It should be brief and crisp. Generally, one page should suffice for acknowledgement.

3. PREFACE, OBJECTIVE AND METHODOLOGY

Preface should describe the choice of selected project work and its objective. The preface should be limited to one or two pages. It will be prudent to mention the objective and the methodology used for the project work, e.g., collecting data from various records available in the company, interviewing certain key employees, questionnaires, etc. Thereafter, briefly mention the scope of project work.

4. INTRODUCTION

Brief description of the Organization, the main raw materials used, its processes and the main features of manufacturing and other key operations, including the potential fire hazards shall be the contents. It is recommended to limit the description to about 5 to 10 pages.

5. FIRE SAFETY ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION

This is the most important part of the project report and forms the main body of the project report. It needs very comprehensive coverage of all aspects of fire safety in the plant. It will usually require about 70 to 100 pages. However, do not try to increase the number of pages by giving unnecessary or irrelevant details or too much of theory. Write-up should include the details mainly in some of the following areas:

- Occupational health, safety and environment policy of the company and its implementation
- Fire Safety organisation

- Role of management in promoting fire safety and striving for continual improvement
- Fire incidents reporting and investigation system
- Case-studies (discuss at least five cases of different types of fire incidents)
- Selection and training of employees
- Fire Safety training of employees and contractor personnel
- Health and hygiene (including pre-employment and periodic medical examinations)
- Safety in transportation and training of drivers
- Plant layout
- Facilities and services
- Storage and handling of chemicals
- Built-in safety measures
- Fire prevention and fire-fighting measures
- Housekeeping
- Personal protective equipment (PPE)
- Various safety procedures (e.g., work permit system, hot job work, etc.)
- Preventive maintenance
- Safe operating procedures (SOPs) and operating manuals
- Safety manual, material safety data sheets (MSDS), Trencards, etc.
- Fire safety audit / loss prevention assessment.

Relevant information and data presented in the form of tables and graphs (e.g., incident rates including fire statistics), incident analysis, work permit form, incident report form, medical attention form, block diagrams, plant layout, relevant photographs, MSDS, etc., which are required to supplement project report, should be included at the end as annexures with appropriate references in the main text of the project report. If an annexure is of more than one page, it should be provided with page numbering. Page numbering should be done individually for each annexure.

6. RECOMMENDATIONS

Based on the project work and study of safety management system, student should identify areas needing improvement and recommend measures for improvement. The recommendations should be specific, relevant and practically implementable.

7. PROJECT REPORT FORMAT

Paper Size	- A4
Printing	- Only on one side of the sheet
Line Spacing of Paragraph	- 1 ½
Font Face	- Times New Roman
Font Size	- 12 for Normal text, 14 for Sub-headings and 16 for Headings
No of Project Report copies	- Two
Binding	- Hard bound copies with Black cover (Golden Embossing)

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

**Advance Diploma in Fire Safety Engineering
(Notice & Syllabus of the Course)**

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Advance Diploma in Fire Service Engineering (FS)' in collaboration with Maharashtra State Board of Technical Education (MSBTE) for the duration of 1 Year from 01th June 2021 to 31st May 2022. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2021.

Admission Link : <https://msbte.org.in/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mrs. Mayura Gupte (9619372552)

PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL
ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

CURRICULUM FOR ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING (FS)

(State Government Approved Short Term Diploma Course)

DURATION: One Year
SCHEME: I
PATTERN: Full Time – Yearly

(To be implemented from the Academic Year 2017 – 2018)

***MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI
(AUTONOMOUS)***

ISO 9001-2013 Certified

49, Kherwadi, Bandra (East), Mumbai – 400 051

 MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI TEACHING AND EXAMINATION SCHEME																		
COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING																		
COURSE CODE : FS																		
DURATION OF COURSE : ONE YEAR									DURATION : 32 WEEKS									
YEAR : FIRST									WITH EFFECT FROM 2017-18									
PATTERN : FULL TIME - YEARLY									SCHEME : I									
SR. NO.	SUBJECT TITLE	SUB CODE	Abbreviation	TEACHING SCHEME			PAPER HRS.	EXAMINATION SCHEME								TOTAL	SW (23100)	
				TH	TU	PR		TH		PR		OR		TW				
							MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN		
1	Fire Engineering Science	23101	FES	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	--	100	100
2	Fire Service Organization and Acts	23102	FSO	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	--	100	
3	Fire Prevention and Protection Systems	23103	FPP	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	--	100	
4	Fire Service Equipments and Appliances	23104	FSE	02	01	04	03	100	50	50#	25	--	--	50@	25	200		
5	Special Fire Hazards	23106	SFH	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	--	100	
6	Industrial Safety and Occupational Health	23107	ISO	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	--	100	
7	Fire Fighting Drills	23001	FFD	--	--	04	--	--	--	50#	25	--	--	50@	25	100		
8	Rescue Techniques	23002	RET	--	--	04	--	--	--	50#	25	--	--	50@	25	100		
9	Project	23003	PRO	--	--	04	--	--	--	--	--	50#	25	50@	25	100		
TOTAL				12	06	16	--	600	--	150	--	50	--	200	--	1000	100	

STUDENT CONTACT HOURS PER WEEK (FORMAL TEACHING): 34 HRS.
THEORY AND PRACTICAL PERIODS OF 60 MINUTES EACH.
 Total Marks : 1100
 @ Internal Assessment, # External Assessment, Ø Common to All Conventional Diploma, #* Online Examination, No Theory Examination.
 Abbreviations: TH-Theory, TU- Tutorial, PR-Practical, OR-Oral, TW- Term work, SW- Sessional Work

- Conduct two class tests each of 25 marks for theory subject having theory exam. Sum of the total test marks of all subject are to be converted out of 100 marks as sessional work.
- Progressive evaluation is to be done by subject teacher as per the prevailing curriculum implementation and assessment norms.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE ENGINEERING SCIENCE

SUBJECT CODE : 23101

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW).

RATIONALE

Knowledge of Fire prevention, protection against fire and firefighting process are very important to prevent loss life and property. This is a specialized training and the role of the Firefighting agencies, departments is very important. Well trained manpower in this area is the need. This is a Core Subject which will be useful during workplace activities.

OBJECTIVES

The student will be able to

- Identify combustible matter
- Select fire extinguishing method
- List the extinguishing media or agent
- Classify types of fire
- Diagnose the cause of fire
- Read about properties of combustible matter

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	Combustible Matter: Combustible Solids: Physical & Chemical properties of Combustible solids: Wood, grass, fibers, cloth, paper, rubber and plastics. Hydrocarbons and Properties of hydrocarbons, Physical & Chemical properties of Combustible metals: Magnesium, Zirconium, Sodium & Potassium, Zinc, Aluminum. Combustible Liquids: Physical & Chemical properties of Combustible Liquids: Oils & paints, Thinners, fuels, Solvents, chemicals, petrochemicals, Alcohols. Classification of Flammable materials: Flash point, Flammability range, fire point, Auto ignition temperature, Spontaneous combustion. Combustible Gases: Physical & Chemical properties of Combustible Gases: viz. Methane, Butane, Propane, Ethylene, Oxygen, Acetylene, Halogens. Hazards associated and precautions with LPG: Storage, handling and Transportation.	20	14
2	Hazardous Areas / Locations: Concept of hazardous zones and typical zone areas Hazardous location classification – concept of Class and Divisions Relation between divisions and zones Safe Area and typical zone area Temperature Classification-Auto ignition temperature of vapours and gases, dust Equipment protection-Protection level categories, types of protection Hazardous area classification for dust	16	10
3	Basics of Fire: Definition of Fire, Fire Triangle, Tetrahedron of Fire, Classification of Fires. Principle of Fire extinguishing methods: Cooling, Starvation, Smothering (Blanketing), Retarding of chemical chain reaction Types of Fire extinguishing Media or Agent: Water: Extinguishing property of water, Characteristics of ideal liquid extinguishing agent, various forms of water like water-jet, fog, spray. Foam: Types of foam concentrate-Protein Base & Synthetic Base, Expansion ratio, Physical & chemical properties of foam, extinguishing property of foam and	16	10

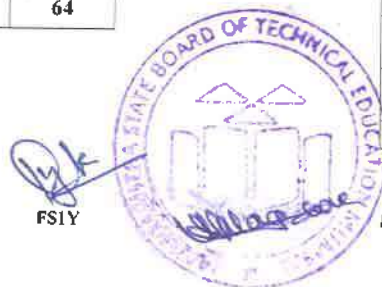
CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Uses. Dry Chemical Powders: Types-Sodium and Potassium base, ABC type and special type of DCP and their extinguishing property and uses. Carbon Dioxide: Types-Carbon dioxide extinguishers and CO ₂ flooding system. Extinguishing Properties and uses.		
4	Combustion: Definition & Types of Combustion-Slow, Rapid, Detonation, Deflagration. Oxygen content in air by weight & volume, combustion of solid, liquid and gases. Exothermic & Endothermic reactions with examples. Flames & types of flames: premixed, diffusion, turbulent, stationary & propagating flames, Jet, flash & Flames. Burning velocity, flash point, Fire point. Fire Load concept and calculation. Transmission of heat by Conduction, Convection & Radiation with examples.	16	10
5	Hydraulics: Concept & Definitions of Hydraulics, Velocity, Friction loss, Water hammer, Jet Reaction, Back pressure, water power, Break Horse power, efficiency Calculations: Water capacity of various shapes of tanks, Flow of water through pipes, Velocity and flow, Friction Loss, Velocity & Pressure, Water Hammer, Discharge through Fire Nozzle, Nozzle Velocity.	16	10
6	Basics of Electrical Safety: Definitions: Current, voltage, resistance, insulation, conductor, electrical circuits, Power, ELCB, RLCB, A.C., D.C. Electrical fire: Causes of Electrical Fire and Electrical hazards such as short circuit, Electrical shock and burns, Heating effect of electricity Static electricity, lightning arrestor. Electrical Safety – Proper Insulation, Proper Earthing, Earth leakage protection Precautions to avoid electrical fires Precautions to be taken with portable appliances Essential Electrical tools and safety precautions	16	10
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Make a checklist with minimum five reasons on the theme "Water is best extinguishing media"
2	A tanker full of Class A solvent is to be unloaded in underground tank in a tank farm. Explain with sketch the earthing management and other safety precautions to be taken prior to start unloading solvent from tanker.
3	Give two examples of each. A. combustible solid B. combustible liquid C. combustible gases
4	Define Exothermic & Endothermic reactions with examples and chemical reaction of each one.
5	Hazardous Areas / Locations: a) Write a short note on Concept of hazardous zones. b) Write a short note on Concept of Class and Divisions. c) Write a short note on divisions and zones.
6	Draw a sketch of DCP extinguisher and explain working of each component of extinguisher in order to release powder.
7	Name five combustible matters
8	Differentiate between earthing and bonding with proper sketch.
9	Give examples of Transmission of heat by A. Conduction B. Convection C. Radiation
10	Draw a neat sketch explaining flow of water through pipes and various causes of friction loss
11	Draw a neat sketch of "Ordinary fire nozzle" explaining velocity, pressure and flow
12	Draw a neat sketch of "Electrical Circuit" mentioning current, voltage and resistance.
13	List of out various causes of Electrical fires.
14	Make a chart mentioning Various electrical currents Vs adverse effect on human being.
15	Explain and make a list of various Earth leakage protections

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Fire Technology Chemistry & Combustion.	Institution of Fire Engineers	--
2	Chemistry of Fire Engineering	Kingsley	--
3	Fire Service Manuals	--	Akademia Books International Pvt. Ltd.
4	Cases of Combustion, Flame & Explosion	B Lewis & G Ven, Elbe	Academic Press
5	Introduction of Fire Science	Bush	--

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
6	Fire officer's guide to dangerous chemicals	C.W Bahme	NFPA
7	Low Expansion Foam, National Fire Protection Association, Volume 11	NFPA	NFPA
8	Carbondioxide Extinguishing Systems, National Fire Protection Association, Volume 12	NFPA	NFPA
9	Dry Chemical Extinguishing Systems, National Fire Protection Association, Volume 17	NFPA	NFPA
10	Manual of firemanship part- 6 c	HMSO	HMSO
11	National safety council Manual	National Safety Council	--
12	Fire- Fundamentals & Control	Walter	--
13	Concepts and Calculations, Fire Service Hydraulics.	Mishra	Technip Books International

VIDEO CASSETTES / CDS

- Foam, VC07, Akademia Books International Pvt. Ltd.
- Fire Scenario and Simulator, VC09, Akademia Books International Pvt. Ltd.
- Fire Concepts and Behavior VC29 NFPA
- Fire Power, Vc30, NFPA

IS / INTERNATIONAL CODES / WEBSITES

- Is 4308:1982 - Specification for dry powder for firefighting (1st revision) Dec. 1998.
- Is 4861:1984 - Specification for dry powder for fighting fires in burning metals (1st revision) June 2000.
- Is 4989(Part-I):1985 - Specification for foam concentrate (compound) for producing mechanical foam for firefighting – Part-I, Protein foam (2nd revision) June 2000.
- Is 4989(Part-II):1984 - Specification for foam concentrate for producing mechanical foam for firefighting : part-II Aqueous Film Forming Foam - June 2000
- Is 4989(Part-III):1987 - Specification for foam concentrate (compound) for producing foam for firefighting : Part-III Fluoro Protein foam.
- Is 11833:1986 - Specification for dry powder fire extinguisher for metal fires. Aug. 2000.
- Is 14609:1999 - Specification for ABC dry powder for firefighting.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE SERVICE ORGANIZATION AND ACTS

SUBJECT CODE : 23102

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

The persons train in firefighting processes must also know about fire service organizations and their functioning. They must also know the acts related to fire services which give information about the duties and responsibilities of fire service people and also the procedures to be followed in the event of a fire or disaster. This is a core subject which is useful in job.

OBJECTIVES

The student will be able to

- Identify job responsibilities
- Select proper personnel
- List equipment's
- Label records
- Diagnose the events
- Read plans, maps & methods

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	Fire Service Organization: Administration and Management: Definition of Fire Service Organization, Wings of Fire service organization, Chain of commands. Fundamentals of Fire station management. Duties and responsibilities at different level. Orders and Instructions. Station administration, Maintenance of documents. Operational records, Rank, Uniform, Rank Marking and uniform marking Role of State, Municipal and Local Fire Services. Public Relation.	20	14
2	Fire Service Training: Need of training as a first responder, Classification of training, Training Methodology, Methods of Instructions, Fire reports & Statistics. Leadership: Definition, Types, Qualities and Functions of leadership. Discipline: Definition, Motivation & decision making. Standard Operating Procedures with respect to Fire Service Training, Leadership, Discipline.	16	10
3	Incident Control Techniques: Duties/ functions of ICO's (Incident Control Officer) Fire calls handling procedure. Duties of fire station operating staff with respect to liaison and reporting. Watch Room procedure. Ground communication: Communication system of Fire Control Room, Duties and responsibilities of ground in charge, Salient features of Mobile Van.	16	10
4	Disaster Management: Definition, Types and examples Chemical: Bhopal Gas tragedy Manmade: Railways, roadways and airways Nuclear i.e. Chernobyl Natural: Earthquake, Flood, Tsunami with examples Issues related to disaster management. Organization and Functions of Disaster Management in India. Administration for Disaster Management Disaster Planning and Cycle: Planning for preparedness, Emergency, Response, Rehabilitation, Mitigation, Education and Training, Social Awareness, Communication and Warning systems. Structure and Function of State, District and Local Disaster Management Cell	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
5	Fire Acts(basic knowledge of relevant provisions as amended): MFR, 1963 (Section 70 and 71-B and related provisions), Explosives Act 1884, Petroleum Act 1934. Temporary Structures Act, Cinematographic Films Rules 1948, Disaster Control Act 2003, Gas Cylinder Rule 2004, Maharashtra Fire Prevention and Life Safety Measures Act 2008(Fire NOC, form B and conditions there in)	16	10
6	Investigation of Fire : Objective of investigation, Importance and reasons for thorough investigation, Process of investigation, Role of scientific forensic laboratory in the investigation of fires, Preparation of investigation report. Arson-its meaning and detection, motives. Role of fire officer in investigation of arson fires.	16	10
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	TOPIC
1	A. Make a chart showing "Fire service organization" and its hierarchy. B. Make a list of various documents and records maintained in Fire station with its importance.
2	Write a detail fire report – Fire to school bus
3	A. Make a List of training requirement for "First Responder" B. Make a list of training methods for "First responder"
4	Draw a neat diagram of "Fire control room" with all details
5	Draw a neat diagram of "Mobile van" with all accessories.
6	A. Make a year wise list of past major "Manmade disasters" B. Make a year wise list of past major "Natural disasters"
7	Visit- District disaster control cell (Collectorate office) and note down overall functioning of all responding agencies.
8	Make a list of various legislations pertaining to Fire prevention and protection
9	Write down the requirements and show the contents of "Form B".
10	"Fire investigation Form"- Write down the Contents

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Memorandum of Emergency Fire Brigade Organization	HMSO	HMSO
2	Operation of Small Community Fire Department	NFPA	NFPA
3	Fundamentals of Modern Management	James Brodio	
4	Management in Fire Service	NFPA	NFPA
5	Training Fire Leadership	John	--
6	Fire Fighting Strategy & Leadership	Charles	--
7	Principles of Management	BS Mathur	--
8	The Fire Chief's Handbook : 1Vth Edition.	HMSO	--
9	Municipal Fire Safety Organization	NFPA	NFPA
10	Public Fire Safety Organization	NFPA	NFPA
11	Industrial Fire Brigade Training Manual	NFPA	NFPA
12	Manual of firemanship	HMSO	HMSO
13	Fire Service Manuals	--	Akademia Books International Pvt. Ltd.
14	Fire and Emergency Law Case Book	Thomas D. Schneid	--
15	Fire Service Administration	Grant	---

VIDEO CASSETTES/ CDS

- Investigation Series VC10, Akademia Books International Pvt. Ltd.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE PREVENTION AND PROTECTION SYSTEMS

SUBJECT CODE : 23103

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

It is always said that prevention is better than cure and as such the students of this course must also know how to prevent fire to avoid losses of property and human beings. They must also know how to provide protection in the event of a fire.

OBJECTIVES

The student will be able to

- Identify the causes of fire
- Select proper protection facilities
- List prevention activities
- Label instructions & safety signs
- Diagnose the faults in the system
- Read rules & regulation

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Water Supply and Fire Fighting Systems: Water supply from designing point of view Types of Water supplies, IS 9668-1990 provision & Maintenance of water supply for firefighting Fire Hydrant System: Hydrants, IS 908-1975 Fire hydrant stand post type, IS 909-1992 sluice valve type, IS 5714-1981 Hydrant stand pipe, Screw down type as per IS, I.S. 13039-1991 External Hydrant system provision & Maintenance of fire hydrant system</p> <p>Fire water pumps: Inspection and Testing of Pumps, Output test, Vacuum test and deep lift test. Care & maintenance of the pump & fault finding. Types of Pressure gauges, Primers - Reciprocating primer, Exhaust ejector primer, Water ring primer and Rotary primer. Uses, Advantages & disadvantages of primers.</p> <p>First Aid Fire Fighting System [Hose Reel]: Details of First Aid Fire Fighting System & its use, Rising Mains: Down Comer, Wet Riser, Dry Riser</p>	20	14
2	<p>Detection System: Automatic fire detectors, General Principle of working of common detectors. Types of detectors viz. heat detectors, Smoke detector, photo-electric relay, ionization chamber, their operational principle, Infra-red heat detectors. General test for heat detectors.</p> <p>Fire Fighting Installations and maintenance: Components of smoke detection system, Study of Code of Practice for Selection, Installation and maintenance of Automatic Fire Detection and Alarm System IS 2189 / 1988 Deluge system, Drenchers, Sprinkler System IS 9972-2002</p>	16	10
3	<p>Fire Prevention and Protection: Basic causes of fire & their preventive methods in industries. Fire Prevention and Protection systems for flammable Gas & Liquid plants. Special fire prevention & protection requirements for Hazardous material warehouses: Ventilation, entrance & exits. Mutual Aid Scheme-Roles and Responsibilities. Public education and community relation.</p>	16	10
4	<p>Types of Buildings Study of different kinds of components of structures, and</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	<p>various common types of buildings regarding relevant ISI specifications. Walls: - Stone, bricks, masonry walls. Mode of construction in several locations and purposes in varying heights and thickness in different kinds of bonds. Lintel and arches over construction of partition walls, in timber and masonry. Roofs: Fitch roofs, types of roof coverings Floors: Types such as timber floors; steel jointed floors and R.C.C floors and their modes of construction. Stairs: Sizes, layout and types of stairs in different buildings. Behavior of building materials and elements of structure under fire and firefighting conditions, Fire hazards, Fire precautions, Grading of occupancies to damage hazard with reference to fire load, Fire resistance of elements of structure.</p>		
5	<p>Building Construction Fire test of element of structure Study of types of buildings based on occupancy as per National Building Code Part IV, Classification of buildings as per NBC and Fixed Fire installation installed there-in. Domestic and firefighting water storage, Lift and fireman's lift, Compartmentation and Refugee area. Temporary structures and their fire precaution measures.</p>	16	10
6	<p>Means of Escape Grouping of buildings based on Population, characteristics and occupancy Precautions relating to personal safety in various occupancies; Constructional feature of exists and type of exit, their location and travel distance</p> <p>Plan Reading Importance of plan with methods of readings, Requirements of standards, Preparation of standard symbols, Designation of floors, Symbols and abbreviation of fixed firefighting equipment, structural symbol and small-scale drawings, Miscellaneous symbols for small-scale drawings, Fire protection symbols for small scale Drawings & layout plans.</p>	16	10
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	A. Make a list of various sources of Water supplies B. Make a list of accessories for positive water supplies.
2	A. Draw a neat diagram of centrifugal fire water pump. B. Make a Inspection and test check list for centrifugal pump.
3	A. Draw sketch diagram of Smoke detector B. Draw a sketch diagram of and heat detector
4	Design the fire protection system for a ware house storing class A Solvents. (TIPS: Isolation of ware house, ventilation, deployment of fire extinguishers, provision of fixed firefighting system, Flame proof fitting, Earthing management)
5	List out the construction features of a building which is engaged in handling flammable liquid.
6	Give constructional feature of exists, their location and travel distance in the hazardous areas.
7	Make a small scale floor plan of a building engaged in handling flammable solid material
8	Write down requirement and features of "Mutual Aid Scheme"
9	Fixed firefighting installation for high rise building – make a list
10	Write down classification of building as per NBC
11	Show- Fire protection symbols for small scale Drawings & layout plans

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	NBC-Part IV	BIS	--
2	General Fire Hazards and Fire Protection	JJ Williams	--
3	Fire Prevention Notes for Industrial Premises	Kesteren Fire Brigade	NFPA
4	Fire Prevention Hand Book	NFPA	NFPA
5	Fire Prevention Standard Recommendations	Ernest Beam Ltd.	--
6	Early Warning Smoke Detection cum Fire Alarm System	Nilesh B. Ukunde	--
7	Hand book of Fire Protection	--	NFPA
8	Automation - A Challenge to Fire Protection Engineers	Warre J Baker	--
9	Fire Protection- Technical Information and Useful General Knowledge	Mather & Platt.	--
10	Fire protection in Factory Buildings	HMSO	HMSO
11	Forster Hand Book of Fire Protection.	Crosby-Fiske	--
12	Industrial Fire Hazards	Danna & Milne	--
13	Fire protection for the design professional	Rof Jensen	--
14	Introduction to Fire science and Fire	William K. Bare	--

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
	protection		
15	Fire Suppression & Detection System	Bryan	--
16	Encyclopedia of Fire Protection	Dennis P. Nelan	--
17	Fire Prevention: Inspection and Code Enforcement	Devid Diamantas	--
18	Automatic Sprinkler System, Handbook 2002m	Dubay	--
19	Manual of Fireman ship Book VIII	HMSO	HMSO
20	Manual of Fireman ship Part IV.	HMSO	HMSO
21	Fire Resistive Building Construction	Louis	--
22	Building construction for Fire Services	Brnannigan	--
23	Fire Safety in Building	Lington Thomas	--
24	Principles of Fire Safety standards for Building Construction	Roytman	--
25	National Fire Code 1987 Volume VI and VII	NFPA	NFPA
26	Fire Protection handbook – XVIth Edition	NFPA	NFPA
27	National Building Code of India, 1983	--	--
28	Handbook of Building Security Planning	--	--
29	Relevant Code of Practices for Fire Safety of Building	--	I.S.1
30	Fire grading of Building	HMSO	HMSO

IS/ INTERNATIONAL CODES/ WEBSITES

- IS 6382:1984 - Code of practice for design and installation of fixed carbon dioxide fire Extinguishing system. (1st Revision)
- IS 15105-2002 - Design and installation of fixed automatic sprinkler fire extinguishing system
- IS 2175:1988 - Specification for heat sensitive fire detectors for use in Automatic detectors for use in automatic alarm system (2nd Revision)
- IS 2189:1999 - Code of practice for selection installation and maintenance of Automatic fire detection and alarm system (2nd Revision)

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE SERVICE EQUIPMENTS AND APPLIANCES

SUBJECT CODE : 23104

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	04	03	100	50#	--	50@	200

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

A fire officer it is necessary to have complete knowledge of various fire fighting equipment and machinery in terms of its working, use and maintenance. It is necessary for the students to have hands on experience of operating this equipment. This practice will be of importance on the job.

OBJECTIVES:

The student will be able to

- Identify various fire service equipment's.
- Select fire service equipment for proper event.
- List various uses for a particular fire service equipment.
- Label various operations for a particular equipment.
- Diagnose faults in fire service equipment.
- Read methods of maintenance of equipment's.

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Hydrants and Water supply: Determination of technique of "Fire flow" in accordance to fire load, Distribution of water supplies, water resource for fire fighting, code of practice in respect of requirements and standardization of hydrants, hydrant gears</p> <p>Hose fittings : Standard couplings, branches and nozzles including special types. Branch holders, Radial branches and Monitors, stand –pipes. Collecting heads and suction-Hose fittings with references to BSI. General characteristics of Standard Delivery and Suction hose</p> <p>Hydraulics: Characteristic of suction lift and atmospheric pressure. Pump – Power and efficiency. Types of different pumps and its advantage and disadvantages. Centrifugal pumps and its characteristics. Priming.</p>	20	14
2	<p>Breathing Apparatus : Introduction and need / importance of Breathing Apparatus in Fire Services. Compressed air Breathing Apparatus – Description of set, face-mask and demand valve whistle manifold and reducer, Airline equipment, testing and maintenance, calculation of working duration of Breathing Apparatus, Distress signal unit, communication equipment, Rescue with Breathing Apparatus- Do's and Don'ts. Pre-entry tests. Different methods of manual resuscitation</p>	16	10
3	<p>Fire Extinguishers : Construction and practical use of Water Types extinguishers, Foam and mechanical Foam extinguishers. Dry chemical powder extinguishers including special type for metal fire and Vapor forming –Liquid or gas extinguishers. Inspection, testing and Maintenance procedure of all types of fire extinguishers as per BSI 2190 / BSI 15683.</p>	16	10
4	<p>Fixed Fire Fighting Installation: Purpose and principle of Installation, Types of installation- Manual and automatic, suppression and their use, care and maintenance as per NBC and codes of practice by BSI.</p> <p>Foam and Foam making equipment: Functional requirement and compatibility of foam–concentrate and dry chemical powder. Foam making equipment, care and maintenance of foam making equipment reference to relevant BSI</p>	16	10
5	<p>Ladders : Introduction of sophisticated aerial ladder.</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Construction, use, testing and maintenance of Turn table ladder (TTL) and Hydraulic Platform. Method of practical operation technique and safety requirement. Standard drills. Rescue using aerial ladder.		
6	Small gears : Function and construction of various sophisticated small gears in fire services including powered operated gears, cutting sets, pneumatic jacks, jumping cushions, various types of Protective clothing , powered spreader, lifting bags, powered saw and cutting tools . Importance of first aid in Fire service structure. Emergency care of burns. Emergency method of Rescue. Emergency care at the place of incident. priority classification system in mass casualty (Triage)	16	10
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	State the various factors to be considered while calculating "Fire Load" of a class room at second floor.
2	Draw a "stand post pipe "with double headed hydrants
3	Draw Suction and delivery hoses with couplings
4	Draw and label a neat sketch of Self-contained Breathing Apparatus (SCBA) with all accessories.
5	Write down the requirements of "Artificial Respiration". Draw a neat diagram of one method of Manual Resuscitation.
6	Draw and label a neat sketch for "Dry chemical powder" Extinguisher with all accessories.
7	Draw and label a neat sketch for "Carbon dioxide fire extinguisher "with all accessories.
8	Compare carbon dioxide and FM-200 suppression system
9	Draw and label a neat sketch for various Foam making branches.
10	List out various ladders and other equipment's used in fire services for rescue purposes.
11	List out various gears with neat sketch and labelling used in fire services for rescue purposes
12	State and demonstrate the basis of classification in mass casualty.

LIST OF PRACTICAL

SR. NO.	EXPERIMENTS	HOURS
1	Name the various activities to be carried out while lifting fire hose till hitting targets.	16
2	Name the various commands while conducting 3 - Man Hydrant Drills.	12
3	Name each Personnel involved in 3 - Man hydrant drills.	08

SR. NO.	EXPERIMENTS	HOURS
4	Describe various commands right from starting of fire water to completion of 4 - Man Hydrant Drill.	16
5	State the use of dividing and connecting two way breaches.	12
6	Identify the following Fire Extinguishers and describe safe uses-Water Expelling type, Foam type, DCP type, CO ₂ type.	16
7	Describe inspection, maintenance and testing of various types of fire extinguishers.	32
8	Name various types of foam branches.	16
TOTAL		128

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : SPECIAL FIRE HAZARDS

SUBJECT CODE : 23106

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					TOTAL
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Recently new types of industries have come up such as petrochemical, atomic, gas stations etc. In summer season fires due to dust and dry wood occur. These are special types of fires. There are also incidences of gas/petrol leakage causing fire and accidents. The study of this subject will enable the students to acquire relevant knowledge.

OBJECTIVES

- Identify various special hazards
- Select prevention & protection measures
- List various firefighting equipment's
- Label nature & behavior of special hazards
- Diagnose the cause of fire in special hazards
- Read precautions while handling special hazards

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	Explosives: General classification of explosives, Low Explosives, High Explosives, IED's, Type of explosives viz. Gelatin, dynamite TNT, Plastic Explosives, RDX. Dust Hazards : Dust and gas explosion, Nature and behaviour of dust, Causes of dust explosion and fires. Explosions suppression system, Preventive measures, Safety Precautions in dust prone area.	20	14
2	Petrochemical Plants and Refinery Fires: Fire hazards: Fire preventive and protective measures in and around plant, BLEVE, VCE, Boil over, slop over. LPG and LPG bottling plant : Properties of LPG, Nature and behaviour in fire, Fire prevention and protection in bottling plant, Safety in bottling plant, Bulk Storage of LPG and Precautions.	16	10
3	Fire Risks at Airports: Types of Aircraft, Basic fire hazards, jettison, nature of air crash, Access and escape / egress problems, Safety belts, Ejection seat, Rescue and fire fighting technique, Hazards at air ports, Protection of hangers, Refuelling and de-fuelling & draining out of fuel in aircraft, Rescue and fire fighting equipment's kept at airports.	16	10
4	Forest & Rural Fires: General causes of Forest and rural fires Fire fighting difficulties Equipment's & appliances useful in forest and rural fires. Adverse impact of forest fire on environment	16	10
5	Fire Risks in High Rise Buildings: Study of National Building Code of India with specific reference to part -IV: Classification of buildings as per NBC. Hazards and Safety aspects in High Rise Buildings: Domestic and fire fighting water storage, Lift and fireman's lift, Compartmentation and refugee area Means of Escape: Evacuation drill in HRB and precautions, type of exit, their location and travel distance, Roof exits, probable means of escape and their maintenance. Pressurized Lobbies & AHU Units	16	10
6	Radioactivity : Nature of radioactivity, Radioactive materials, Decay, half-life, period, Alfa, Beta, Gamma radiation, Radiation detectors, Biological effect of radiation, Fire fighting procedure and safety precaution in case of radiation	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	hazards like preparation of zones, shielding, evacuation etc. fires in radioactive materials, role of radiological safety officer.		
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Design On site Emergency plan with reference to NBC code part IV for high rise building.
2	Make a list of equipment's and appliances required for forest fire.
3	Draw a sketch of radioactive detector.
4	List out the fire hazards, preventive measures and firefighting system at hanger.
5	Make a sketch of LPG storage bullet with all safety accessories. Provide safety measures for the LPG bullet yard.
6	Make a safety plan for a flammable liquid tanker considering a) Safety at Gate, b) Safety while traveling tanker in the plant and c) Safety while unloading the chemical tanker.
7	List of various classification of explosives
8	List of five main causes for "Dust Explosion"
9	Diffentiate between Boiler over and stop over
10	List of min requirement for safe rescue from High Rise Buildings
11	List out Adverse impact of forest fire on environment

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	National Building Code of India 2005	BIS	--
2	Fire in Building	E.N.C.J. Bird	--
3	Concept in Building Fire Safety	Egan	--
4	Building Construction	Rangwala	--
5	High Rise Buildings Fires and Fire Safety	NFPA	NFPA
6	Relevant Code of practices for Fire safety of Building	Institution Of Engineers	I.S.I.
7	B.E. Project of related subject	--	--
8	Fire Safety in Building	Adam and Charles Black	--
9	Means of Escape in case of Fire in Offices Shops & Railway Premises	HMSO	HMSO
10	Fire Safety in High Rise Buildings	NFPA	NFPA

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
11	Means of Escape - A guide for Fire Authorities	Institution Of Engineers	I.F.E.
12	Behavior of Structural Steel in Fire Symposium	HMSO	HMSO
13	Manual of Safety Requirement in theatres and other places of Public Entertainment	HMSO	HMSO
14	Fire & Fire Risers	UNISEF	UNISEF
15	T.A.C. standard & rules.	--	--
16	National Fire Code of Sprinklers	NFPA	NFPA
17	Fire Protection of Storage Buildings	NFPA	NFPA
18	Fire Protection for High Bay Ware-Houses	NFPA	NFPA
19	Hazardous Material Incidents	Hawley	--
20	Hazardous materials Response and Operation	Hawley	--

VIDEO CASSETTES/ CDS

- Chemical Hazards Identification and Training Series. VC13, Academia Books International Pvt. Ltd.
- Emergency Preparedness and Crisis Management. VC14, Academia Books International Pvt. Ltd.
- Collapse of Burning Building, Technip Books International.

IS/ INTERNATIONAL CODES/ WEBSITES

- IS 12349:1988 - Fire protection – Safety signs,
- IS 12407:1988 - Graphic symbols for fire protection plans
- IS 9457-1980 - Safety COLOUR & Safety Sign
- IS 9457-1980 - safety colours and signs
- IS 12349-1988 - Fire protection safety signs
- IS 12407-1988 - Graphic symbols for fire protection plans
- IS 13716-1993 - Precautions relating to personal safety in various occupancies, Constructional features of exits.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING
COURSE CODE : FS
YEAR : FIRST
SUBJECT TITLE : INDUSTRIAL SAFETY AND OCCUPATIONAL HEALTH
SUBJECT CODE : 23107

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Acquire the Knowledge, Skill and Mechanism of functioning of processes and safe practices. Familiarize employees with workplace hazards and occupational Hygiene at workplace to prevent exposure to dangers.

OBJECTIVES

Equipping students with skills and techniques for:

- Principal of accident prevention - To prevent accident while working at different levels by following work permit systems.
- Ventilation: Health hazards due to improper ventilation. Types of ventilation, measurement of thermal environment and preventive measures.
- Noise Pollution: Hazard due to noise. Monitoring of the noise level and preventive measures to be taken.
- Familiarization of Safety organization, safety training and Personnel Protective Equipment's.
- Requirements related to Safe Transportation of hazardous goods.
- Important regulatory requirements with respect to industrial safety mentioned in Factories Act 1948, Major Accident Hazard units concept .

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Principles of Accidents Prevention: Definitions: Incident, accident, injury, dangerous, occurrences. Unsafe acts, unsafe conditions, hazards, error, etc. Accident: Reportable, Non- Reportable, Fatal, Non-Fatal. Near miss accident, Lost time accident, Disabling Injury. Temporary Disablement and Permanent Disablement: Partial and Total Disablement</p> <p>Accident Prevention: Theories/Models of accident occurrences. Principles of accident Prevention. Cost of Accident –Direct & Indirect. Investigation of accident. Accident statistics and its importance. Documentation and data control system</p> <p>Safety Organization Safety Policy: Objective of Safety Policy, Importance of Safety Planning, Design safety: Objective and Role of Safety committee, Welfare Facilities. Participation of Employees in Safety Promotional Activities. Role of Trade Union. Role of Top Management and Line Management in Safety.</p> <p>Safety Training: Training Need Identification, Various types of Safety Training Effectiveness of Training Standard Operating Procedures. Tool Box Meetings-why & how On the Job/ shop floor Training, Emergency Management: salient features of On-site Emergency Plan, Mock Drills and Table Top exercises.</p>	20	14
2	<p>Personal protective and safety equipment's: Introduction, Principal requirement(need, selection, storage, upkeep, inspection and replacement) of PPE Types of PPE: Respiratory and Non respiratory type</p> <p>Respiratory type: Types of respirators, their importance and uses, canister masks, chemical resistant suits.</p> <p>Non respiratory type: Head, eye, ear, hand protection, body protection, foot wear i.e., use of Leather, Asbestos hand gloves, PVC Apron, safety shoes, Helmet, safety belt and Full body safety harness. Safety goggles, Ear plugs, mufflers etc.</p>	16	10
3	<p>Safety and Law: Important features of Factories Act 1948 only in relation to Industrial Safety (with special reference to Sec 21 to 41 H)</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Principles in machine guarding. Type of guards Major Accident Hazards (MAH) Units concept Major Accident Control: Definition, Identification and Assessment of MAH Units, Salient features of Manufacture, storage, Import of Hazardous Chemicals Rules, 1989 as amended including Offsite Emergency Plan. Role of Govt., Role of Management, Local Authorities and Public. Motor Vehicle Act, 1989 as amended (Section 129 to 137): Guidelines of United Nations in Transportation of Hazardous Material, Objective of Hazchem code, EIP, TREM card, Basic features of MSDS (Material Safety Data Sheet), training including communication, updating.		
4	Safe Practices while working at height and working on roofs: Important Features of Work Permit System i.e. for Hot Work, Cold Work, Vessel Entry, Working at Height, Excavations, Lock out and Tag out system (LOTO) Accidents involving Working at height and case studies, Safety features associated with ladders and Scaffolding. Safety measures in Erection, Dismantling and Usage of Scaffolding. Safety in working on Fragile Roof repair and Maintenance work. Types of Fall protection Systems including Fall Arrester, Life Line and Edge Protections.	16	10
5	Occupational Health: Definition: As per WHO/ILO History of Occupational Health-Global Perspective and Indian Perspective. Status of Occupational Health in India Toxicology: Types of toxicity: Acute, Chronic, Route of entry, Doses, Dose threshold, Lethal Dose LD50, Lethal concentration LC50, Threshold Limit Values- Threshold Limit Value-Time Weightage Average, Threshold Limit Value-Ceiling, Threshold Limit Value-Short Term Exposure Limit, Immediate Dangerous Life and Health Corrosives, Asphyxiates: Simple, Chemical Carcinogens, Sensitizers, Irritants First Aid: Dressing and Bandages, wounds, Bleeding and Shock, Injuries of bones (Fractures), Injuries to muscles and joints, Nervous system and unconsciousness, Burns and scalds, poisoning.	16	10
6	Noise: Definition of sound, decibels. Continues and impulse noise. The effect of noise on man. Measurement and evaluation of noise. Noise isolation.	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Noise absorption techniques, silencers. Practical aspects of control of noise. Noise Induced Hearing Loss (NIHL): Temporary threshold shift, Permanent threshold shift Sensorineural Hearing Loss Heat stress: Permissible heat exposure, Protective clothing, Ventilation More common occupational disease & illness: Asbestosis Byssinosis Dermatosis Blood Cancer (Leukemia)		
TOTAL		100	64

LIST OF ASSIGNMENTS

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	A. State salient features of " Safety policy" B. State the structure of Safety Organization and its reporting hierarchy
2	Make a training module for "Fire safety "detailing theory topics and practicals.
3	A. Make a list of supplied air and non-airline e types of respirators? B. Draw sketch of SCBA and label each accessory of the SCBA.
4	List out criteria of the MAH unit.
5	Make a list of various requirements as per MSIHC Rules, 1989 for MAH unit.
6	A. Define NOISE. List out Noise hazards in steel industry. B. Draw a sketch of Noise meter. Label each component.
7	List out various sources of dust/ fibers that can cause Asbestosis.
8	Make a list of Direct and Indirect cost of Accidents
9	Make a list of various types of bandages used and its application.
10	Make a list of non-respiratory personnel protective equipment's with sketches
11	Make a Tremcard for "Acetone" and Sulphuric Acid
12	Make a broad list of contents (9 points) of material Safety Data Sheet (MSDS)
13	Make a chart showing meaning of TLV, STEL, IDLH
14	Make a chart showing meaning of LD 50, LC 50 TLV, STEL, IDLH
15	Draw a neat sketch showing Routes of entry of chemicals in human body.

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Safety code for Scaffolds and Ladders	Heinrich H.W	Ladders IS : 3696
2	The Fundamental Causative Factors of an Industrial Accidents	Antiac (Lepburn, H.A.)	The British Journal Industrial Safety, Vol. I, No.13, 1950.

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
3	The Myth of Accident Proneness	Ghiselli, F.E	The British Journal of Industrial Safety, Vol. 6, No. 71, 1963
4	The Accident Syndrome	Schulzinger M.S	Charles C. Thomas Co., Springfield, 111. 1956.
5	Early Warning Smoke detection cum Fire Alarm System	Nilesh B. Ukunde	--
6	Personal Protective Equipment's	OISD 1551	--
7	Respiratory Protection	OISD 1552	--
8	Occupational Safety & Health	Paul a. Erickson	--
9	Environmental Health & Safety Portable Handbook	Gayle Woodside	--
10	Handbook of OSHA construction safety & Health	Charles D. Reese	--
11	Electrical Safety Handbook	John Cadick	--
12	Hazardous waste operations & Emergency response Manuai	Christian L. Hackman	--
13	Accident/ Incident Prevention Technique	Charles D. Reese	--
14	1910 OSHA Guide	JJ Keller & Associates	--
15	Physical & Biological Hazards of Workplace	Peter H. Wald	--
16	The Safety Manager's Handbook	American Management Association	--
17	Locking out & Tagging out Accidents	Richard Eunis	--
18	Occupational Safety & Health	Paul a. Erickson	--
19	Physical & Biological Hazards of Workplace	Peter H. Wald	--
20	Locking out & Tagging out Accidents	Richard Eunis	--

SUGGESTED E-LEARNING RESOURCES

- <http://www.osha-slc.gov/SLTC/machineguarding/index.html>
- <http://www.machinetoolsupplier.com/Buy-Used-Machine-Tools-and-CNCMachines->
- <http://www.noise-vibration.co.uk/>

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : FIRE FIGHTING DRILLS

SUBJECT CODE : 23001

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	04	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

Fire fighting drills is a core practical subject which gives practice to use various fire fighting equipment and accessories which is useful in job.

OBJECTIVES

The student will be able to

- Identify various firefighting drills.
- Select drill for proper event.
- List various movements for a particular drill.
- Label drill for equipment's & squad.
- Diagnose errors in various drills.
- Read various applications of drills.

LIST OF PRACTICAL

SR. NO.	EXPERIMENTS	HOURS
1	TO IDENTIFY THE MOVEMENTS OF A SQUAD : Attention, Stand at ease, Stand easy, Mark time, Double mark time, Right dress, Left dress, Dress up, Open order march, Close order march, Forward march, Backward march, Steps to the right, Steps to the left, Directions of a Squad, Turning to the left, Turing to the right, Right about turn, From the right number, As you were, Proving of Parade	32
2	TO IDENTIFY THE MARCHING OF A SQUAD : Quick march, Double march, Slow march, Right turn, Left turn, Halt, Forward, Break up, Change direction, Change formation, Reformation of Squad, Saluting, Reporting, Getting on Parade, Inspection Parade, Guard of honor.	32
3	TO IDENTIFY DIFFERENT TYPES OF KNOTS AND LASHINGS: Rescue Knots: Bow line, Running Bow line, Bow line on Bight, Chair knot Self-Rescue Knots: Slipper Hitch, draw Hitch Other Knots, loop, bends Hitch: loop, half hitch, thumb knot, figure of eight, clove hitch, rolling hitch, round turn two half hitch, fisherman's knot, waterman's hitch, timber hitch, cat's paw, sheep shank, single bend, double sheet bend, reef knot, midshipman hitch, construction and application of Guide Line	32
4	Standard Drills With Foam And Foam Making Equipment	16
5	Practical Consideration & Operational Data And Technique of Various Foam-Equipment's.	16
TOTAL		128

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Firefighting Drill Manual	National Fire Service College, Nagpur	--
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	--	--
3	Fire Fighters Drill Manual	A.S. Khan	Agni Seva Prakashan, Shikohabad

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : RESCUE TECHNIQUES

SUBJECT CODE : 23002

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	04	--	--	50#	--	50@	100

RATIONALE

Rescue of people caught in fire or in disaster is very important. The hands on drills through this practical will help to handle the live situations effectively and efficiently

OBJECTIVES

The student will be able to

- Identify various rescue techniques.
- Select rescue techniques for proper event.
- List rescue techniques for a particular event.
- Label importance of rescue techniques.
- Diagnose errors in various rescue techniques.
- Read various applications of rescue techniques.

LIST OF PRACTICAL

SR. NO.	EXPERIMENTS	HOURS
1	Demonstration and practice of Emergency methods of rescue	16
2	Methods of transportation of casualties	08
3	Fireman's lift	08
4	Rescue by various Methods using fire equipment's	16
5	Donning of SCBA set, Tests before donning for its fitness to use, Name of the parts of SCBA set, care and maintenance of SCBA, Working and operational procedure for the use of Breathing Apparatus	32
6	Demonstration and practice of operation of various gears	16
7	Practice of different methods of manual resuscitation	16
8	Demonstration and practice of Methods of transportation of casualties for: A. Leg fracture B. Use of stretchers	16
TOTAL		128

EQUIPMENTS REQUIRED FOR PRACTICAL

SR. NO.	NAME OF EQUIPMENT
1	Rescue stretchers, Medical stretchers
2	Self-contained breathing Apparatus set with all accessories
3	Fire gears: Sophisticated small gears in fire services including powered operated gears, cutting sets, pneumatic jacks, jumping cushions, various types of Protective clothing, powered spreader, lifting bags, powered saw and cutting tools.

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Firefighting Drill Manual	HMSO	--
2	Practical Fire Safety And Ground Command Tips	--	--

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN FIRE SAFETY ENGINEERING

COURSE CODE : FA / FS / FI

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : PROJECT

SUBJECT CODE : 23003

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	04	--	--	--	50#	50@	100

RATIONALE

The main aim of the preparation of project is to judge the knowledge gained by the students during their tenure of the programme, the transfer of learning that has taken place as well as their exposure to fire safety environment; so that many faceted development of the students can be achieved under various skills of domains such as Personal, social, professional & lifelong learning. The students will be benefited lot by this exercise of preparation of project on their fire safety and environmental management experiences which will certainly add values in their attitudes such as value for health, work commitment, hardworking, honesty, problem solving, punctuality, loyalty and independent study. The Student should also make a brief presentation about the project and the salient observations and findings.

The Project report should essentially consists of the following

1. TITLE OF THE PROJECT WORK
 2. ACKNOWLEDGEMENT
 3. PREFACE
 4. CERTIFICATE FROM THE ORGANISATION
 5. CERTIFICATE FROM THE STUDENT THAT PROJECT HAS BEEN DONE BY HIM/HER
- EXECUTIVE SUMMARY
INDEX / CONTENTS

8. AIM, OBJECTIVE AND METHODOLOGY
9. INTRODUCTION
10. ABOUT THE ORGANISATION
11. FIRE PREVENTION AND PROTECTION ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION
12. OBSERVATIONS AND FINDINGS
13. SUMMARY OF RECOMMENDATIONS
14. REFERENCES / BIBLIOGRAPHY
15. MY KEY LEARNING IN FIRE SAFETY AFTER PROJECT

SUGGESTED TOPICS FOR THE PROJECT

- Study of Electrical installations/fittings (Flame/ explosion proof etc.) in any Industry (LPG Bottling plant / Chemical or Petro-chemical plant / Engineering plant / Refinery etc.)
- Installation, servicing and maintenance of portable fire extinguisher installed in industry/buildings/malls.
- Any Civil /Industrial fire brigade service.
- Fire Safety for storage of Hazardous goods in Industry.
- Fire prevention and protection procedures/systems adopted in an industry for handling, storage and processing of hazardous chemicals.
- On Site Emergency Plan of a Chemical / Explosive / Steel Industry.
- Study of fire hazards associated in industrial process / activities and safety precautions taken for these hazards.
- Disaster Management Plan of an Industry
- District Disaster Management Plan /arrangement of Municipal Corporation/ District Collectorate
- Fire safety measures/arrangement at Public places including Mall, Theatres, Cinema Halls and Institutions.

IMPLEMENTATION STRATEGY

The project report is to be assessed by external and internal examiners equally for

- a) **Project assessment – 50 marks** (To be reported under title term work – TW)
- b) **Oral based on Project work – 50 marks** (To be reported under title Oral– OR)

IMPORTANT NOTE

- There should not be any sort of typographical, diagrammatic, chemical titles, chemical formulas / structures and any other mistake/s in the final bound copy of the project report submitted by the candidate.
- Refer General Guidelines given below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PROJECT REPORT

Project work is a basic requirement for the award of Advance Diploma. Project shall be prepared based on any one of the subjects of the Programme. The project work should be comprehensive and cover all aspects of the Fire Safety.

TITLE OF THE PROJECT WORK

Select an appropriate title, e.g., "Fire Safety in a Petrochemical Plant" or "Fire Safety in a Chlor-Alkali Plant", "Fire Safety in a High-Rise building", etc. The upper half of the first page of the project report should have the title of the project report in bold block letters and the lower half some important information like the year, the name of the author (report writer) and the name of the institute.

1. CONTENTS

On the second page of the project report should be the table of contents. This table can be prepared after finishing the project report, i.e., when the typing work of the entire project report has been completed, the pages have been numbered and all annexures appended at the end.

2. ACKNOWLEDGEMENT

It should appear on the third page and the report writer should acknowledge the guidance provided by the project guide. Here the author may also acknowledge other persons who might have rendered help or supplied the required data or information for completion of the project. It should be brief and crisp. Generally, one page should suffice for acknowledgement.

3. PREFACE, OBJECTIVE AND METHODOLOGY

Preface should describe the choice of selected project work and its objective. The preface should be limited to one or two pages. It will be prudent to mention the objective and the methodology used for the project work, e.g., collecting data from various records available in the company, interviewing certain key employees, questionnaires, etc. Thereafter, briefly mention the scope of project work.

4. INTRODUCTION

Brief description of the Organization, the main raw materials used, its processes and the main features of manufacturing and other key operations, including the potential fire hazards shall be the contents. It is recommended to limit the description to about 5 to 10 pages.

5. FIRE SAFETY ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION

This is the most important part of the project report and forms the main body of the project report. It needs very comprehensive coverage of all aspects of fire safety in the plant. It will usually require about 70 to 100 pages. However, do not try to increase the number of pages by giving unnecessary or irrelevant details or too much of theory. Write-up should include the details mainly in some of the following areas:

- Occupational health, safety and environment policy of the company and its implementation
- Fire Safety organisation
- Role of management in promoting fire safety and striving for continual improvement
- Fire incidents reporting and investigation system
- Case-studies (discuss at least five cases of different types of fire incidents)
- Selection and training of employees
- Fire Safety training of employees and contractor personnel
- Health and hygiene (including pre-employment and periodic medical examinations)
- Safety in transportation and training of drivers
- Plant layout
- Facilities and services
- Storage and handling of chemicals
- Built-in safety measures
- Fire prevention and fire-fighting measures
- Housekeeping
- Personal protective equipment (PPE)
- Various safety procedures (e.g., work permit system, hot job work, etc.)
- Preventive maintenance
- Safe operating procedures (SOPs) and operating manuals
- Safety manual, material safety data sheets (MSDS), Tremcards, etc.
- Fire safety audit / loss prevention assessment.

Relevant information and data presented in the form of tables and graphs (e.g., incident rates including fire statistics), incident analysis, work permit form, incident report form, medical attention form, block diagrams, plant layout, relevant photographs, MSDS, etc., which are

required to supplement project report, should be included at the end as annexures with appropriate references in the main text of the project report. If an annexure is of more than one page, it should be provided with page numbering. Page numbering should be done individually for each annexure.

6. RECOMMENDATIONS

Based on the project work and study of safety management system, student should identify areas needing improvement and recommend measures for improvement. The recommendations should be specific, relevant and practically implementable.

7. PROJECT REPORT FORMAT

Paper Size	- A4
Printing	- Only on one side of the sheet
Line Spacing of Paragraph	- 1 ½
Font Face	- Times New Roman
Font Size	- 12 for Normal text, 14 for Sub-headings and 16 for Headings
No of Project Report copies	- Two
Binding	- Hard bound copies with Black cover (Golden

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science

Affiliated To University of Mumbai

ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014

Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

A.Y. 2021-22

Advance Diploma in Industrial Safety (ADIS)

(Notice & Syllabus of the Course)

Sharda Education Society's

College Code : 11

Anand Vishwa Gurukul Senior Night College

of Commerce & Science
Affiliated To University of Mumbai
ISO 9001 : 2008 Certified

No. Aff./ICD/ 2014 - 15 / 29449, 09th July, 2014
Tel : 9987929008, Email us : avgsrcollege@gmail.com

Date: 01 May, 2021

NOTICE

All students are hereby informed that college is going to start the certified course of 'Advance Diploma in Industrial Safety (ADIS)' in collaboration with Maharashtra State Board of Technical Education (MSBTE) for the duration of 1 Year from 01th June 2021 to 31st May 2022. Interested student should register themselves from the following link on or before 31st May, 2021.

Admission Link : <https://msbte.org.in/>

For Admission Enquiry Kindly Contact : Mrs. Mayura Gupte (9619372552)

**PRINCIPAL
I/C PRINCIPAL**

ANAND VISHWA GURUKUL SENIOR NIGHT COLLEGE, THANE

CURRICULUM FOR ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY (IT)

(State Government Approved Short Term Diploma Course)

DURATION	One Year
SCHEME	I
PATTERN	Full Time - Yearly

(To be implemented from the Academic Year 2017 – 2018)

**MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI
(AUTONOMOUS)**

ISO 9001-2013 Certified

49, Kherwadi, Bandra (East), Mumbai – 400 051

 MAHARASHTRA STATE BOARD OF TECHNICAL EDUCATION, MUMBAI TEACHING AND EXAMINATION SCHEME																		
COURSE NAME : ADVANCED DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY																		
COURSE CODE : IT																		
DURATION OF COURSE : ONE YEAR									DURATION : 32 WEEKS									
YEAR : FIRST									WITH EFFECT FROM 2017-18									
PATTERN : FULL TIME - YEARLY									SCHEME : I									
SR. NO.	SUBJECT TITLE	SUB CODE	Abbreviation	TEACHING SCHEME			EXAMINATION SCHEME										TOTAL	SW (23100)
				TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH		PR		OR		TW				
								MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN	MAX	MIN			
1	Industrial Safety Management	23108	ISM	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100	100	
2	Safety In Engineering Industries	23109	SEI	02	--	02	03	100	50	--	--	50#	25	--	--	150		
3	Construction Safety	23110	COS	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100		
4	Chemical and Process Safety Management	23111	CPS	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100		
5	Environmental Management	23112	EVM	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100		
6	Quality Control in Occupational Safety & Health	23113	QCO	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100		
7	Safety, Health and Environmental Legislation	23114	SHE	02	01	--	03	100	50	--	--	--	--	--	--	100		
8	Industrial Hygiene and Occupational Health	23115	IHO	02	--	02	03	100	50	--	--	50#	25	--	--	150		
9	Project	23057	PRO	--	--	04	--	--	--	--	--	50#	25	50@	25	100		
TOTAL				16	06	08	--	800	--	--	--	150	--	50	--	1000	100	

STUDENT CONTACT HOURS PER WEEK: 30 HRS.
THEORY AND PRACTICAL PERIODS OF 60 MINUTES EACH.
 Total Marks : 1100
 @ Internal Assessment, # External Assessment, Ø Common to All Conventional Diploma, #* Online Examination, No Theory Examination.
 Abbreviations: TH-Theory, TU- Tutorial, PR-Practical, OR-Oral, TW- Term work, SW- Sessional Work

- Conduct two class tests each of 25 marks for theory subject having theory exam. Sum of the total test marks of all subject are to be converted out of 100 marks as sessional work.
- Progressive evaluation is to be done by subject teacher as per the prevailing curriculum implementation and assessment norms

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : INDUSTRIAL SAFETY MANAGEMENT

SUBJECT CODE : 23108

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

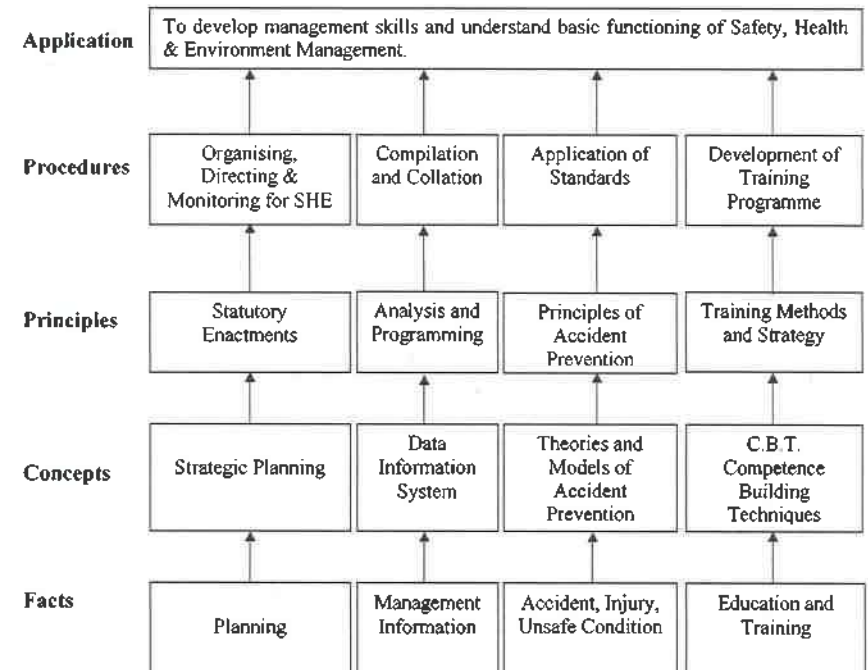
To inculcate the Management Principles and Techniques for Good Practices of Safety, Health and Environment (SHE).

OBJECTIVES

Equipping students with skills and techniques for:

- Accident prevention programme.
- Safety Training & Behavior Based Safety.
- Employee Participation for safety.
- Familiarization of Safety Management principles.
- Management Information system.

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Introduction: Management Principles, Levels of Management-Lower, Middle and Top, Types of Management – Line and Staff, Authority, Accountability and Responsibility of Management, Span of Management, Delegation and decentralization of authority.</p> <p>Role of Management in Industrial Safety: Planning for Safety- Definition, Purpose, Nature, Scope and Procedure. Range of planning, Types of plans, Management By Objectives (MBO), Policy formulation and implementation</p> <p>Organising for Safety : Definition, need, nature and principles. Organising for Safety, Health and Environment, Organisation structure, functions and responsibilities.</p> <p>Directing Safety : Definition, process, principles and techniques, Leadership – Styles, Role, functions and attributes of a good leader.</p> <p>Communication: Purpose, process, types and channels of communication Process. Group-dynamics and Team building.</p> <p>National Policy on Safety, Health and Environment at Workplace.</p>	20	14
2	<p>Safety - Education and Training : Element of training cycle, Training Need Assessment. Techniques of training, design and development of training programs/module. Training methods and strategies, Types of training. Evaluation and review of training programs. Competence Building Technique (CBT), Role of Multi-Media, Communication, Applications of Computers.</p>	16	10
3	<p>Employee Participation in Safety : Purpose, areas of participation, methods. Role of trade union in Safety Health and Environment Protection, Safety Committee - Structure and functions. Tool Box Talks, Safety Kaizen, One Point Lessons, etc. Safety Promotion and Safety Awards (National, State Level and unit level) and Suggestion Schemes, Safety Competitions, Safety Incentives Publicity Schemes, Audio Visual Publicity, other Promotional Methods.</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
4	<p>Behavior Based Safety (BBS) : Human behavior - Individual differences, causes of behavior changes, behavior as function of self and situation, perception of danger and acceptance of risk, knowledge, and responsibility vis-a-vis safety performance, theories of motivation and their application to safety, role of supervisors and safety departments in motivation.</p> <p>Conflict & Frustration : Identification of situations leading to conflict and frustration and techniques of management.</p>	16	10
5	<p>Management Information System (MIS): Sources of information on Safety, Health and Environment. Compilation and collation of information. Analysis & use of modern methods of programming, storing and retrieval of information for Safety, Health and Environment. Computer utilization in Safety, Health and Environment (SHE) and SHE software development.</p>	16	10
6	<p>Accident Prevention : Principles of Accident Prevention/Program/Plan, Theories of Accident Causation, Need of Accident Prevention, Causes of Accident, Accident Prevention Models - Heinrich Theory, Frank Bird Model, Domino Model, Motivation for Safety, Accident Proneness, Accident Cost-Direct & Indirect, Role of Supervisor in Accident Prevention, Role of Workmen, Role of Management, Role of Trade Union, Role of Factory Medical Officer, Role of Safety Officer.</p>	16	10
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)
Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Training Module For Induction Training
2	Training Module for Accident Prevention
3	Preparation of Model Occupational Health & Safety Policy
4	Annual Training Calendar
5	Preparation of MIS Form
6	BBS Observation Form
7	Tool Box Talk on Eye Protection / Head Protection
8	Any one Safety Kaizen
9	One Point Lesson
10	Accident Prevention Programme

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Industrial Accident Prevention	By H.W. Heinrich, Dan Petersen, and Nestor Roos	McGraw-Hill Book Company, New York / New Delhi
2	Accident Prevention Manual (Vol. 1 & 2) (ISBN: 978-08-7-912135-8)	---	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
3	Accident Prevention Manual for Industrial Operations (ISBN: 978-08-7-912024-5)	---	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
4	Supervisors' Safety Manual (ISBN: 978-08-7-912288-1)	---	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
5	Loss Control Management	By Frank E. Bird, Jr. & Robert G. Loftus (ISBN: 0-8247-8479-0)	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
6	Management Guide to Loss Control	By Frank E. Bird, Jr.	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
7	Techniques of Safety Management	By Dar. Petersen (ISBN: 978-18-8-558139-6)	McGraw-Hill Book Co. Ltd., New York, N.Y. (USA)
8	Industrial Safety and Environment	By A.K. Gupta	Laxmi Publications, New Delhi
9	Industrial Safety: Concepts and Practices	By K.T. Kulkarni	Pune VidyarthiGrihaPrakashan, 1786, Sadashiv Peth, Pune - 411 030
10	A Course in Industrial Safety	By K.U. Mistry	NKM Publishers, Ahmedabad
11	'Method for computation of Frequency and Severity Rates for Industrial Injuries and Classification of Industrial Accidents'	---	IS:3786 – 1983 Indian Standards Institution, New Delhi

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : SAFETY IN ENGINEERING INDUSTRIES

SUBJECT CODE : 23109

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	--	02	03	100	--	50#	--	150

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

Acquire the Knowledge, Skill and Mechanism of functioning of machine, tools and safe use of the same.

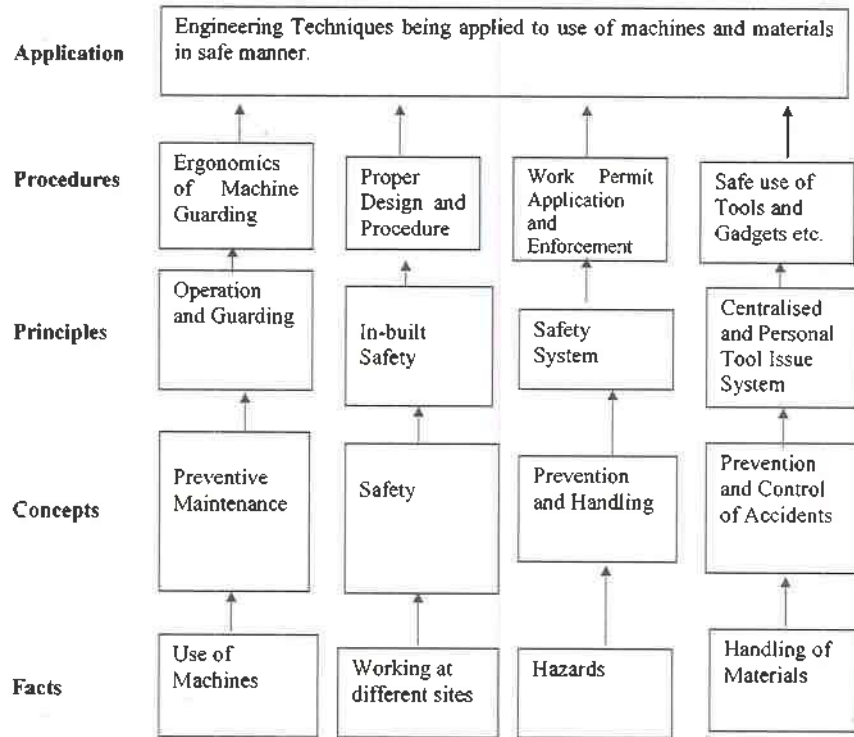
OBJECTIVES

The student will be able to:

- Develop SOP for machine operation & machine guards.
- Safe Hand tools Management
- Develop Safe methods of Material handling
- Identify Electrical hazards & suggest control measures
- Study safety aspects in Engineering & other Industries

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Machine Operation and Guarding : Principles in machine guarding. Ergonomics of machine guarding. Type of guards, their design and selection. Guarding of different types of machinery including special Precautions for wood working, paper, rubber and printing machinery, machine, tools etc. Built-in-safety devices, maintenance and repairs of guards, incidental safety devices and tools. Concept of zero access guarding.</p> <p>Safety in the use of Machines : Safety in the use of power presses (all types), shearing, bending, rolling, drawing, turning, boring, milling, shaping, planing, broaching, plating, grinding, CNC machine, robotics, etc.</p> <p>Safety in the use of Hand Tools and Power Tools : Main Causes, Prevention and Control of accidents in the use of hand and power tools. Centralized and personal tool issues System. Purchase, storage and supply of tools. Inspection, maintenance and repair of tools. Portable power tools and their selection, inspection, maintenance, repair and safe use. Non-sparking tool.</p> <p>Hazards at Workplace: Welding, Gas Cutting, Brazing, Soldering, buffing and polishing hazards and their preventive measures.</p>	20	14
2	<p>Material Handling and Storage: Manual: Kinetics of manual handling. Maximum loads that could be carried. Lifting and carrying of objects of different shapes, size and weight. Safe use of accessories for manual handling Storage of materials. Safety in stacking and un-stacking, floor loading conditions. Layout condition for safety in storage, ergonomics of manual handling and storage.</p> <p>Mechanical: Lifting machinery, lifts and hoists; design, use and care, signaling, inspection and maintenance. Safety in design and construction, operation, inspection and maintenance of industrial trucks, lifting tackles and loose gears, conveyors. Safety features, safe locations, testing, inspection and maintenance of lifting tackles, safe working load for all mechanical material handling equipment. The competent persons in relation to safety legislation - duties and responsibilities.</p>	16	10
3	<p>Plant Layout Design and Housekeeping : Plant layout, design and safe distance. Need for planning and follow-up. Safety and good house-keeping. Typical accidents due to poor house-keeping. Disposal of scrap and other trade wastes. Prevention of spillage. Marking of aisles</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	space and other locations. Use of colour as an aid for good housekeeping. Cleaning methods. Benefits of good housekeeping. '5S' system. Inspections and check-lists. Safety Check list for buying new machinery for the plant. Role of preventive maintenance in safety and health. Importance of standards and codes of practice for plant and equipment. Boiler Operations: Hazards in boiler operations and safety measures for its operations. Thermic Fluid Heaters Operations: Hazards in thermic fluid heaters operations and safety measures for its operations.		
4	Electrical Hazards At Workplace Hazards of electrical energy. Safe limits of amperages, voltages. Safe distance from lines. Capacity and protection of conductor. Joints and connections. Means of cutting off power. Overload and short circuit protection. No load protection. Earth fault protection. Earth insulation and continuity tests. Earthing Standards. Protection against voltage fluctuation. Types of protection for electrical equipment in hazardous atmosphere. Hazardous area classification. Criteria for selection, installation, maintenance and use of equipment in hazardous area. Static Electricity: Introduction, Electro-Static charge, Electro Static dissipaters. Electro Static hazards and their control, Earthing and bonding. Recommended earthing resistance. Lightning Arrestors : Definition, lightning splash, lightning strokes, lightning protection systems. Characterization of health effects of lightning stroke (electrical effects, side flashers, thermal effects, mechanical effects. Function of lightning arrestors.	16	10
5	Introduction to Safety Aspects in Engineering Industries : Engineering Industries, Automobile Manufacturing activity like pattern making, melting, moulding, machining, forging, chipping, grinding, Metallurgy: Ferrous and Non Ferrous Industry Foundry, Steel Plant. Hazards associated with Process of melting (furnaces), casting, foundry, forging and hot & cold rolling operations and their control measures Hazards at workplace : Mechanical hazards, Noise/Vibration Hazards, Fire Hazards, Physical, Toxic and Chemical Handling Hazards Safety in Textile Industry: Processes and Various hazards in textile industries and their control measures. Safety in Agro-Industry / Sugar Industry : Processes and Various hazards in agro/sugar industries and their control measures. Safety in Docks Operations:	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Hazards in Handling of cargo – On Board Operations, On Shore and along Shore Operations, Warehouse Operations, Dangerous Goods, Container operations, Lifting appliance, Loose Gears and wire ropes, Responsibility of different agencies for safety and health involved in dock work.		
6	Destructive Testing, Non Destructive Testing and Heat Treatment : Break load test, Tensile Stress Load testing, etc. NDT-testing, significance and limitations. Types of NDT – Die Penetration Radiography, Ultrasound, Magnetic Particle Methods, Eddy-Current Method, Thermography and Heat treatment-Safety Aspects. Safety in IT and Electronic Industry and Service Sector Various hazards in IT, Electronic, related Service sectors and their control measures. Ergonomic hazards / Musculoskeletal Disorder (MSD), electrical hazards, physical hazards, radiation hazard, fire hazards, Computer Vision Syndrome (CVS), Carpal Tunnel Syndrome (CTS), Repetitive Strain Injury (RSI), Various hazards in Malls, Cinema Halls, Parking Lots and Commercial Sectors, etc. - Preventive and Control measures.	16	10
TOTAL		100	64

LIST OF PRACTICAL ASSIGNMENTS / CASE STUDIES (Minimum 8)

Sr. No.	TOPIC
1	Design of a machine guard
2	Development of a plant Layout
3	Preparation of a safety Inspection Check list for Dock Area
4	Prepare Tool Box on Good Housekeeping
5	List out the Hazards at IT / Electronic Industries
6	Preparation of Housekeeping Checklist
7	List out the Hazards at Engineering Industries
8	Preparation of a safety Inspection Check list for Housekeeping
9	Development of a SOP for any one machine
10	List out the Hazards at Textile Industries

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

Sr. No.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Safety code for Scaffolds and Ladders, (Part II) – Ladders	--	IS : 3696 , (Part II) - 1966
2	1979 Glossary of terms relating to wire ropes	--	IS 2363

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
3	1977 Steel wire ropes for general engineering purposes	--	IS 2266
4	1964 Wire rope slings and sling legs	--	IS 2762
5	1977 Steel wire suspension ropes for lifts, elevators and hoists.	--	IS 2365
6	1967 Code of practice for the selection, installation and maintenance of wire ropes	--	IS 3973
7	Accident Prevention Manual for Industrial Operations	--	National Safety Council 444, North Michigan Avenue, Chicago, I 11 – 60611

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : CONSTRUCTION SAFETY

SUBJECT CODE : 23110

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE:

The subject paper is based for various industries for which National classification is considered to be based for selection of new industries. Since no. of industries under classification is very large, the scope is limited to only certain industries.

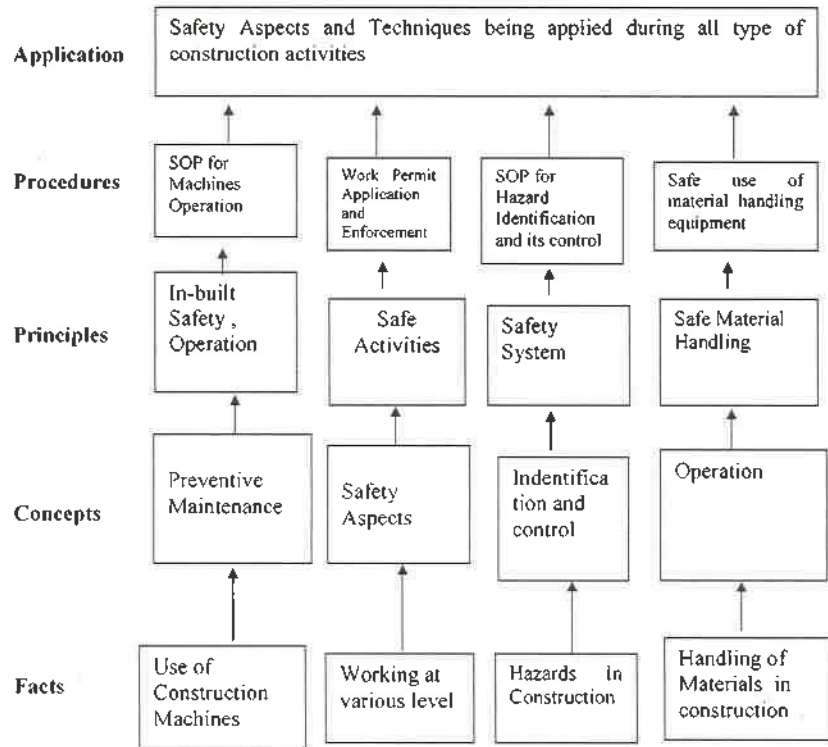
OBJECTIVES:

Equipping students with skills and techniques for:

- Identifying Hazards in Construction activities
- Developing safety measures to control hazards in each activity.
- Safe measures during demolition work.
- Safety measures in handling & using explosives in Construction.

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

The industries have been selected keeping in view of degree of risk frequency and severity of accidents caused in the specific industries and the safety, health & environment measures to be taken.

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Safety in Construction Industry :</p> <p>Hazards in Construction Sector and their preventive measures - Basic philosophy, peculiarities and parameters governing the safety in construction - site planning and design layout, safe access, good housekeeping, safety in the use of construction machinery and transport equipment, signs and indication liaison for safety with local authorities, structural soundness.</p> <p>Safety in the use of construction machinery. Heavy/Long Items. Earth Moving equipment, Railway wagons, motor trucks, Materials Vehicles etc., Hazardous Materials, Material handling equipment, Seismic structural soundness and Structural stability.</p> <p>Good Safety Practices / Initiatives in Construction Safety.</p>	20	14
2	<p>Types of Construction Activity:</p> <p>Working below ground level: Excavation, drilling and blasting pneumatic, trenching, Excavation equipment, shoring, strutting, tunneling, piling and Safety in using and operating machinery and equipment relating to the above works. Foundations : Plant & Machinery and Structure</p> <p>Working at height: Scaffolding, shuttering / form work, ladders, concrete, cofferdams and special operation connected with irrigation work. Safety in use and portion of related machinery and equipment. Safety on working on fragile roof. Precautions on Tower Cranes, Temporary installation and structures.</p>	16	10
3	<p>General Safety Measures:</p> <p>At Ground Level: Housekeeping, Electrical Hazards, Handling and Storage of construction material at site. Safety precautions in storage handling and staking of material.</p> <p>Underwater portions: Well sinking, caissons underwater concreting, cofferdams and special operations connected with irrigation work. Safety in use of machinery and equipment related to underwater portions.</p>	16	10
4	<p>Special Works: High rise buildings, bridges and tunnels, roads, railways, asphaltting, pneumatic caissons, electrical installations and lifts. Safety in Prevention and Protection</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	at Work Site including the collapsing of the structure. Project Management in Constructions Safety: Introduction, Manpower and material utilization-equipment and tools. Safety in use and handling of explosives: Open cost machinery, quarrying.		
5	Special precautions for works of Engineering construction: like distilling / fractionating columns, chimney, silos-oil and gas installations, transmission/communication lines, Cooling towers, cable car installations, air fields.	16	10
6	Safety in Demolition Operations: Planning and Permit, sequence of demolition, Safety Precautions to be taken for and during demolition carrying out repairs, additions and alterations.	16	10
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)
Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Checklist for <u>pneumatic hammer working</u>
2	Development of a checklist for elevated platform
3	List out the Hazards for <u>working at height</u>
4	Development of Tool Box Talks for Construction Activity
5	JSA for excavation Activity
6	Prepare Safety Rules for Safe Construction activity
7	Checklist for <u>Shuttering and shoring working</u>
8	List out the Hazards in excavation in the premises of chemical unit
9	Prepare work permit for <u>working at height on fragile roof</u>
10	List out the statutory provisions for construction activity
11	Prepare PPE Matrix for working at Construction site-activity wise

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	The Chain Testers' Handbook	--	Chain Testers Association of Great Britain, 430 Barking Road, London.
2	Rigging Manual	--	Construction Safety Association of Ontario, Ontario, Canada

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
3	Handbook of Rigging for Construction and Industrial Operations	W.E. Rossnagel	McGraw-Hill Book Co., 1221, Avenue of the Americans, New York, N.Y. 10020
4	Report No. 67 (1945)	N.C. Weston	Great Britain Medical Research Council Industrial Health Research Board
5	Illumination Engineering Vol. 54, P-317-353, 1959.	H.R Blackwell	--
6	Ind. J. of Tech. Vol. 2 No. 3, P. 102-106, 1964	V.R & B.K.S	--
7	Forthlight roofs	V.R & B.K.S	Ind. J. of Tech. Vol. 3. No. 3, Pg. 72-74, 1965
8	Rigging Manual	--	Construction Safety Association of Ontario, Ontario, Canada

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : CHEMICAL AND PROCESS SAFETY MANAGEMENT

SUBJECT CODE : 23111

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME				EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS				
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

Study the nature and functions of chemicals, chemical processes, receiving, storage and handling of chemicals and understand the occupational health, safety and environment systems to be implemented for sustainable development.

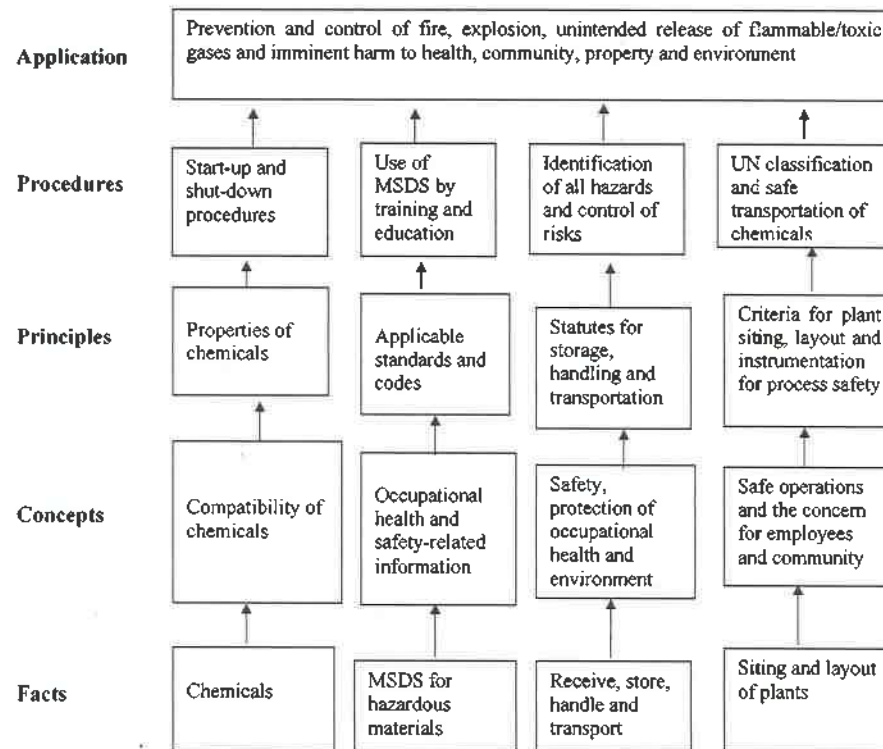
OBJECTIVES

The student will be able to:

- Understand Risk Based PSM elements.
- Learn from Major Industrial disasters.
- Learn hazards & safety measures in Unit Process & operations.
- Learn the safe chemical handling & its management techniques.
- Know the Fire Safety aspects
- Learn the hazards in pressure system & control measures

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Process Safety Management (PSM) Purpose of PSM, its elements and Risk-Based Process Safety Management (RBPSM): Process safety culture, Compliance with standards, Process safety competency, Workforce involvement, Stakeholder outreach, Process knowledge management, Hazard Identification and Risk Assessment (HIRA), Operating procedures, Safe work practices, Asset integrity and reliability, Contractor Management, Training and Performance Assurance, Management Of Change (MOC), Operational readiness, Conduct of operations, Emergency management, Incident investigation, Measurement and metrics, Auditing, Management review and continuous improvement.</p> <p>Major Industrial Disasters (Case Studies) Flixborough disaster (1974), Seveso dioxin disaster (1976), Mexico LPG tank farm fire and explosion (1984), Bhopal disaster (1984), Sandoz-Basel disaster (1986), etc.</p> <p>Enhancing safety in chemical industry Introduction to Concept : Criteria for siting and layout of chemical plants, Hazardous Area Classification (HAC), Layers Of Protection Analysis (LOPA), Instrumentation for safe and efficient operation of plants, Safety Integrity Level (SIL)</p>	20	14
2	<p>Unit operations and process hazards Piping and Instrumentation Diagrams (P&ID), Various unit operations and their associated hazards, Control, precautions and prevention, specific safety measures for certain chemical industries like fertilisers, insecticides/pesticides, chloro-alkali, explosives, paints, petrochemicals, petroleum refineries, pharmaceuticals, etc. Sampling techniques for toxic and flammable chemicals, pharmaceuticals, etc. Precautions in the processes and operations involving explosives, flammables, toxic substances, dusts, gases, vapour cloud formations and combating</p>	16	10
3	<p>Safe Handling of chemicals Safety in receiving, storage and handling of chemicals, Nitrogen blanketing of flammable liquid storage tanks, Use of Material Safety Data Sheets (MSDS) and understanding the terminology used in MSDS, Chemical compatibility considerations Transportation of hazardous materials, Safety Precautions for transporting hazardous/ toxic/</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	flammable/explosive/ radioactive substances by all modes, U.N. classification of dangerous goods Transfer of chemicals by pipelines within and outside the installation (aboveground, underground and submarine), Pigging operation of pipelines including intelligent pigging, Cathodic protection of underground pipelines		
4	<p>Safety in plant operation and maintenance Safe procedures for plant start-up and shut-down, Pipeline colour coding for identification of contents, Safety precautions for working on pipelines, Safety in preventive and emergency maintenance work, Pressure relief systems and breather valves, Flare system, Mechanism of Mechanical Failure that lead to a Loss of containment, Prevention strategy.</p>	16	10
5	<p>Fire and explosion : Industrial fires, Dispersion modelling, Chemistry of fire, Classification of fires, Deflagration and detonation, Unconfined Vapour Cloud Explosion (UVCE), Runaway reaction and control methods, Boiling-Liquid Expanding Vapour Explosion (BLEVE), Common causes of industrial fires, Dust explosion, factors of pentagon, causes of dust explosions and controls Fire protection: Design of building, plant, exits, etc. for fire safety, Fire-resistance of building materials, Fire-doors and firewalls, Determination of fire load, Dow Fire and Explosion Index, Salient features of fire, explosion and toxicity index Fire detection and alarm system: Various types of fire detection and alarm system. Special safety measures for control of fire and explosion in handling / processing of flammable gases, liquids, vapours, mists, solids, dusts and flying. Fire-fighting systems: Different types of portable fire extinguishers, their installation, periodic inspection and operation, Replacement of Halon with safer substitutes. Fire hydrant system, Fire monitors, sprinkler system and deluge system, Carbon-dioxide flooding system, Foam Pourer system</p>	16	10
6	<p>Pressure vessels: Pressure vessels (unfired) codes of practices governing their safety, Assessment of reliability of pressure vessels and their testing, Inspection techniques for plants, reaction vessels, Checklist for routine inspection; checklist for specific maintenance. Pressure System Hazards and Controls : Principle of pressure system, Pressure, Hazards of steam, Mechanism of Steam explosion, Properties of Liquid Petroleum Gas, Liquefaction of gases for bulk storage</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	under pressure, Pressure system, meaning of relevant fluids, key components and safety features of pressure system, Failure of pressure system, Hazards of overpressure and over temperature in pressure system, Corrosion causes and protection Corrosion and erosion, location, causes inspection and prevention, Cathodic protection of underground tanks/pipelines, Sacrificial anode, Protective cladding and lining		
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)
Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Sampling of liquefied flammable gas
2	Safe unloading of a flammable liquid tank-lorry
3	Explain the different types of pressure relief systems provided in your plant
4	Explain the fire-fighting systems provided in your plant
5	Statutory requirements for pressure vessels
6	Working of nitrogen blanketing of a storage tank
7	Sprinkler system for a flammable hydrocarbon storage tank
8	Safety features of LPG tank farm
9	Safety and process control system for a continuous distillation column
10	Preparing a reactor for confined space entry for repair work

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Risk Based Process Safety By Center for Chemical Process Safety (CCPS), American Institute of Chemical Engineers (AIChE) (ISBN: 978-0-470-16569-0)	--	John Wiley & Sons Inc., Somerset, NJ (USA)
2	Accident Prevention Manual (Vol. 1 & 2) (ISBN: 978-08-7-912135-8)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
3	Accident Prevention Manual for Industrial Operations (ISBN: 978-08-7-912024-5)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
4	Supervisors' Safety Manual (ISBN: 978-08-7-912288-1)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
5	Prevention of Major Industrial	--	International Labour Office

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
	Accidents (ISBN: 92-2-107101-4)		(ILO), Geneva (Switzerland)
6	Loss Prevention in the Process Industries (Vol. 1, 2 & 3) (ISBN: 0-7506-1547-8)	Frank P. Lees	Butterworth-Heinemann Waltham, Massachusetts (USA)
7	Chemical Process Quantitative Risk Analysis (ISBN-13: 978-08-1-690720-5)		Center for Chemical Process Safety, American Institute of Chemical Engineers, New York, N.Y. (USA)
8	Loss Control Management (ISBN: 0824784790)	Frank E. Bird, Jr. & Robert G. Lofius	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
9	Management Guide to Loss Control (ISBN: 978-09-0-912600-1)	Frank E. Bird, Jr.	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
10	Techniques of Safety Management (ISBN: 978-18-8-558139-6)	Dan Petersen	McGraw-Hill Book Co. Ltd., New York, N.Y. (USA)
11	Transport of Dangerous Goods – Recommendations of the Committee of Experts of Transportation of Dangerous Goods (ISBN: 978-92-1-139136-7)	--	United Nations, New York, N.Y. (USA)
12	Agrochemicals Handbook (ISBN: 978-08-5-186416-7)	Douglas Hartley and Hamish Kidd	Royal Society of Chemistry, University of Nottingham (U.K.)
13	The Merck Index – An Encyclopedia of Chemicals (ISBN: 978-1-84973-670-1)	--	Merck & Company, Rahway, New Jersey, N.Y. (USA)
14	Hazardous Chemical Data Book (ISBN:081-551072-1)	G. Weiss	Noyes Data Corporation, Park Ridge, New Jersey, N.Y. (USA)
15	Threshold Limit Values for Chemical Substances in Work Environment Adopted by ACGIH (Published every year)	--	American Conference of Governmental Industrial Hygienists, Cincinnati, Ohio (USA)
16	NIOSH Pocket Guide to Chemical Hazards By National Institute of Occupational Safety & Health (ISBN: 978-15-9-042586-2)	--	U.S. Department of Health and Human Services, Washington, D.C. (USA)
17	Major Hazard Control: A Practical Manual By ILO (ISBN: 978-92-2-106432-9)	--	International Labour Office, Geneva (Switzerland)
18	Industrial Safety and Environment (ISBN: 978-81-3-180454-4)	A.K. Gupta	Laxmi Publications, New Delhi
19	Industrial Safety: Concepts and Practices	K.T. Kulkarni	Pune Vidyarthi Griha Prakashan, 1786, Sadashiv Peth, Pune - 411 030

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

SUBJECT CODE : 23112

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

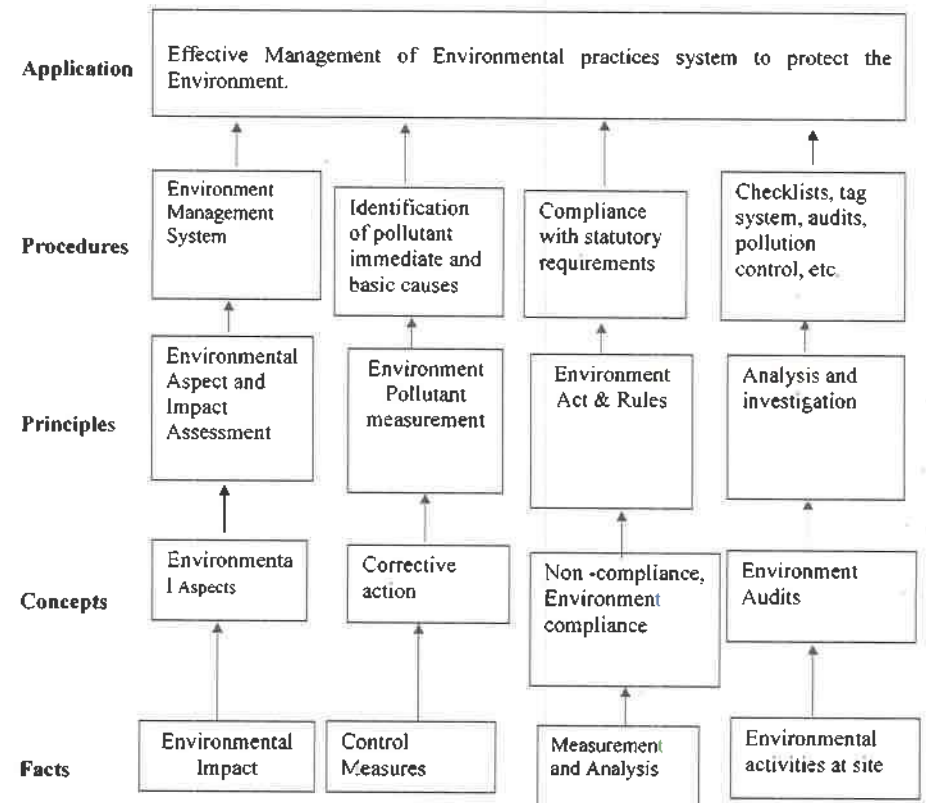
This subject deals with environment management system as well as environmental policy, laws, economics which are very much essential from the point of view of today's environmental problems.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Understand elements of Environment management system.
- Learn methods of Environmental monitoring.
- Study the various techniques of waste management.
- Learn the techniques of Energy Conservation.
- Know the Sustainability Reporting
- Understand global warming issue & its control measures

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Environmental Management Systems EMS Audit- ISO 14001: 2015. Aspects and impact of Environment Management. Environmental Policy, Environment Management Programmes, Administrative Procedure for Environmental Clearances, Environmental Impact Assessment (EIA). Process and Methodologies. Air Pollution and control measures, Water Pollution and control measures, Soil Pollution and Control measures, Plastic Pollution & control measures, Ecosystem and the components of ecosystem.</p> <p>Concept of Common Effluent Treatment Plant (CETP): Floating aquatic plant system and its design and operation. Sludge characteristics and disposal methods –design and operation of sludge drying bed. Design and operation of treatment plant. Trouble shooting and trouble free operation.</p>	20	14
2	<p>Environmental Important Regulations : Water and Air Acts and Rules, Environment (Protection) Act and Rules, Water Cess Act & Rules, Public Liability Act & Rules, Role of State Pollution Control Board under Water and Air Act.</p> <p>Environmental Monitoring : Environment related terms/definitions, Principles & practices for monitoring of air pollution, water pollution, solid waste management. Cleaner technologies. Ambient Air quality, Environmental Noise Pollution, Stack Monitoring, Effluent Monitoring, Effluent Treatment Plant-Key process, Air Pollution Control Devices, Scrubber System, Parameters of Effluent monitored.</p>	16	10
3	<p>Waste Management : Statutory Provisions for Bio Medical Wastes, E waste management, Battery waste management, treatment, transportation and disposal. Hazardous Waste Management: Hazardous waste, PCB requirements and transportation of hazardous wastes, Manifest, TREM Card. Solid Waste management. ETP and STP , Management of Hazardous waste by industries. Six R-Concept: Rethink, Refuse, Reduce, Recycle, Reuse & Reprocessing/Co-processing of Waste.</p>	16	10
4	<p>Global Warming: Carbon Emission Atmospheric gases, Greenhouse gases, Kyoto protocol, Acid rains, Effects on Human beings, wild life and Natures Mitigation measures of Global warming. Deforestation, Tree Plantation, Bio Diversity, Carbon Credit, Ozone depleting substances and its impact on the Environment , Restrictions for development in Coastal Zone</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	as per CRZ regulations.		
5	<p>Energy Conservation : Key elements of energy management system ISO 50001, use of clean technologies, energy conservation measures Water Conservation, Recycling, Harvesting, Power Saving Measures, Paper Saving measures, Raw Material Saving, Depletion of natural resources, Renewable Energy, Life Cycle Assessment(LCA), Product Stewardship, Green Supply Chain, Eco Friendly environment good practices & innovations, etc.</p>	16	10
6	<p>Sustainability Reporting: Elements of Sustainability Reports, Purpose & advantages of Sustainability Reporting. Global Reporting Initiative (GRI) G 4 guidelines, Eco system, concept and structure, Monitoring and analysis of industrial effluents, Green Building Concept(GBC).</p>	16	10
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)
Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	Preparation of a model EIA
2	Preparation of a model Environmental Policy
3	Checklist for Air monitoring
4	Bio medical waste checklist
5	List out various consent parameters
6	Checklist for a ETP
7	List out various Energy Saving practices
8	List out elements of Sustainability Reporting
9	List out the equipment required for stack monitoring
10	List out various Water Saving practices
11	Assignment of Internal Audit of any unit based on ISO 14001

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	The Environment Protection Act & Rule	--	Bare Act
2	Guide for Environment Clearance	--	Bare Act
3	Environment Impact Assessment	--	Bare Act

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
4	Standard ISO: 14001	--	ISO
5	Environmental Engineering	Venugopal Rao	Prentice-Hall of India Pvt., New Delhi
6	Environmental Studies	N K Uberoi	Excel Books, New Delhi
7	Environment Management in India	R K Sapru	Ashish Publishing House, New Delhi
8	Environmental Studies	Daniel & Krishnaswamy	John Willey and Sons Inc, New Jersey, USA
9	Environmental Health & Safety Management	Nicholas & Madelyn	Jaico Publishing House, Mumbai
10	Text book of Environmental Studies	Erach Bharucha	Universities Press (India), Hyderabad
11	Environmental Studies	R. Rajgopalan	Oxford University Press, New Delhi
12	Wastewater Engineering: Treatment, disposal, Reuse	Metcalf & Eddy	Inc.4th ed. TMGHI, New Delhi, 2003.

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : QUALITY CONTROL IN OCCUPATIONAL SAFETY & HEALTH

SUBJECT CODE : 23113

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

It aims to equip the student with skills and techniques for preventing accidents and minimising losses.

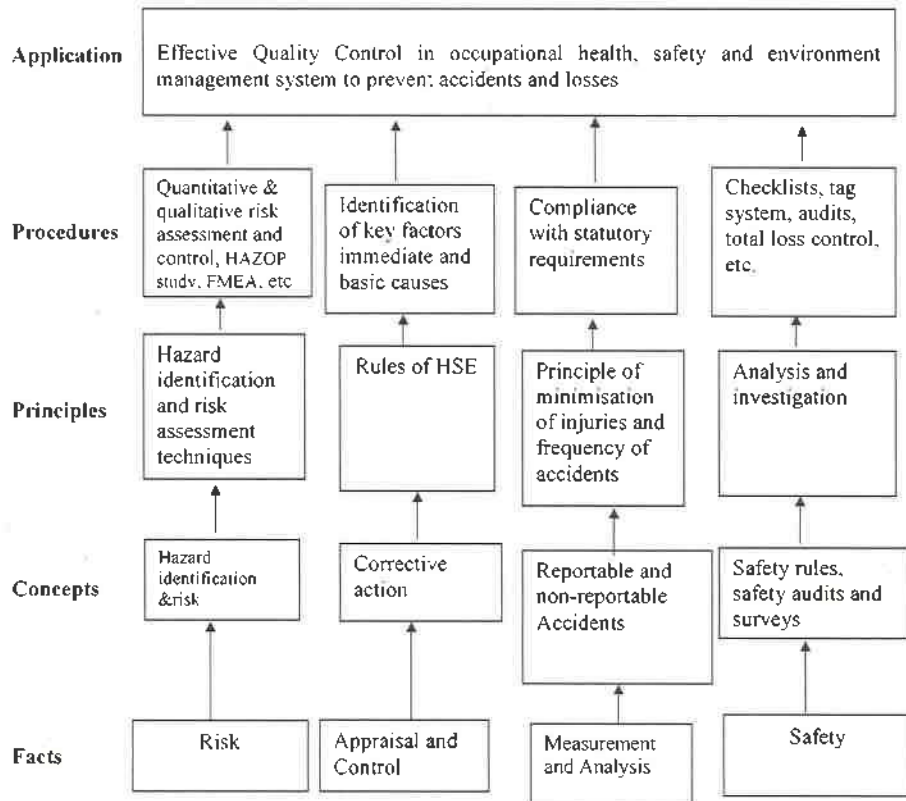
OBJECTIVES

The student will be able to:

- Know Safety Inspection, Safety Survey and safety tag system.
- Learn methods of measurement of safety indices as per IS 3786.
- Develop the work permit system.
- Learn the techniques of Hazard Identifications.
- Know the process of safety audit.
- Understand Major accident hazard & its control measures

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Safety Appraisal & Control Techniques: Plant safety rules and procedure, Safe operating systems, Safety checklist, Safety tag system, Plant Safety Inspection (PSI), Safety sampling, Safety surveys and safety tours, Safety inventory system, Product safety, Total Loss Control (TLC)</p> <p>Permit to work Systems : Types of Work Permit – Hot Work, Cold Work, Working at height, Electric Isolation, Confined Space Entry, Excavation, Working on Fragile Roof. Contents of Work Permits, Process for execution and closure of work permit, Lock Out and Tag Out (LOTO) system.</p>	20	14
2	<p>Accident / incident / near-miss / dangerous occurrence reporting, investigation : Accident/incident reporting and investigation, purpose and process. Accident Report forms, Accidents reportable under various statutes like Factories Act 1948, the BOCW Act 1996, the ESI Act 1948, etc., Agencies investigating accident. Identifying the key factors and the immediate and basic causes, Accident investigation report, Corrective Action and Preventive Action (CAPA).</p>	16	10
3	<p>Measurement and evaluation of safety performance Indian standard IS-3786 and its salient features, Definition of terminology used- Accident, incident, near-miss incident, dangerous occurrence, disabling (lost-time) injury, non-disabling injury, reportable lost-time injury, non-reportable lost-time injury, days of disablement (lost time), partial disablement, temporary partial disablement, permanent partial disablement, total disablement, temporary total disablement, permanent total disablement, man-hours worked/ exposure hours, scheduled charges for disabilities, statistical period, Restricted Work Case (RWC), first-aid case, etc.</p> <p>Safety performance indicators: Frequency Rate (FR), weighted frequency rate, Severity Rate (SR), incidence rate, Frequency-Severity Index (FSI), Safe-T-Score, cost factor, cost severity rate, activity rate, Fatal Accident Frequency Rate (FAFR), time charges in the Employee's Compensation Act, 1923, Leading & Lagging indicators.</p> <p>Classification of industrial accidents and special cases according to IS-3786: Classification of accidents as per IS-3786:1983, Assessment of special cases: Inguinal hernia, Back injury, Aggravation of pre-existing condition, Aggravation of a minor injury, Cardio-vascular diseases, Miscellaneous, Other disabilities</p> <p>Accident/incident analysis: Methods of collating and</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	tabulating data, Record-keeping, Accident/ incident/ occupational illness trend analysis		
4	Hazard identification, Risk assessment and control Hazard Identification and Risk Assessment (HIRA), Hierarchy of hazard control, Hazard Analysis (HAZAN), Introduction to concept of Maximum Credible Accident Analysis (MCAA) and Quantitative Risk Assessment (QRA) Hazard Identification Techniques : Reactive approach: Incident recall technique (after-the-event approach), Proactive approaches: Critical incident review technique (before-the-event approach), Deductive technique, Inductive technique What-if, Fishbone, Why-Why, Root Cause Analysis (RCA), Fault Tree Analysis (FTA), Event Tree Analysis (ETA), Cause-Consequence Analysis (CCA), Management Oversight and Review Technique (MORT), Failure Mode and Effects Analysis (FMEA), Job Safety Analysis (JSA).	16	10
5	Major Accident Hazards (MAH) Control System : Major Accident Control, Definition of major accident hazards, Identification and assessment of MAH installations, Roles of Government, Management, Local Authorities and Public, ILO Code of Practice for major accident control. Emergency Preparedness and response plans On-site emergency response plan, Off-site emergency response plan Mutual Accident Response Group (MARG), Major accident control system at local, state, national and international levels	16	10
6	Occupational Health and Safety Audits Occupational health and safety audits IS-14489: 1998, Different types of audits: Internal, External audits and Integrated Management System (IMS) IS-18001:2007/OHSAS 18001:2007/ISO 45001.	16	10
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)

Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	HIRA Sheet Format
2	HAZOP Sheet Format
3	JSA Sheet Format
4	FR,SR and Index Examples
5	Safety Audit elements

SR. NO.	ASSIGNMENT
6	FTA (fault tree analysis)
7	Designing Accident Report Form
8	Designing Accident Investigation Form
9	List any Ten Safety Rules followed in your company
10	Prepare model permit for Confined Space Entry Permit
11	Prepare model permit for Hot Work Permit
12	Prepare model permit for Work at height

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	Industrial Accident Prevention:	H.W. Heinrich, Dan Petersen, and Nestor Roos	McGraw-Hill Book Company, New York / New Delhi
2	Accident Prevention Manual (Vol. 1 & 2) (ISBN: 978-08-7-912135-8)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
3	Accident Prevention Manual for Industrial Operations (ISBN: 978-08-7-912024-5)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
4	Supervisors' Safety Manual (ISBN: 978-08-7-912288-1)	--	National Safety Council 1121, Spring Lake Drive, Itasca, Illinois 60143 (USA)
5	Prevention of Major Industrial Accidents (ISBN: 92-2-107101-4)	--	International Labour Office (ILO), Geneva (Switzerland)
6	Loss Prevention in the Process Industries (Vol. 1, 2 & 3) (ISBN: 0-7506-1547-8)	Frank P. Lees	Butterworth-Heinemann Waltham, Massachusetts (USA)
7	Chemical Process Quantitative Risk Analysis (ISBN-13: 978-08-1-690720-5)		Center for Chemical Process Safety, American Institute of Chemical Engineers, New York, N.Y. (USA)
8	Loss Control Management (ISBN: 0-8247-8479-0)	Frank E. Bird, Jr. & Robert G. Loftus	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
9	Management Guide to Loss Control	Frank E. Bird, Jr.	Institute Press, Loganville, Georgia (USA)
10	Techniques of Safety Management (ISBN: 978-18-8-558139-6)	Dan Petersen	McGraw-Hill Book Co Ltd, New York, N.Y. (USA)
11	Industrial Safety and Environment	A.K. Gupta	Laxmi Publications, New Delhi
12	Industrial Safety: Concepts and Practices	K.T. Kulkarni	Pune Vidyarthi Griha Prakashan, 1786, Sadashiv Peth, Pune - 411 030
13	A Course in Industrial Safety	K.U. Mistry	NKM Publishers, Ahmedabad

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : SAFETY, HEALTH AND ENVIRONMENTAL LEGISLATION

SUBJECT CODE : 23114

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	01	--	03	100	--	--	--	100

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)
- Eight Assignments pertaining to the subject shall be completed in the tutorials.

RATIONALE

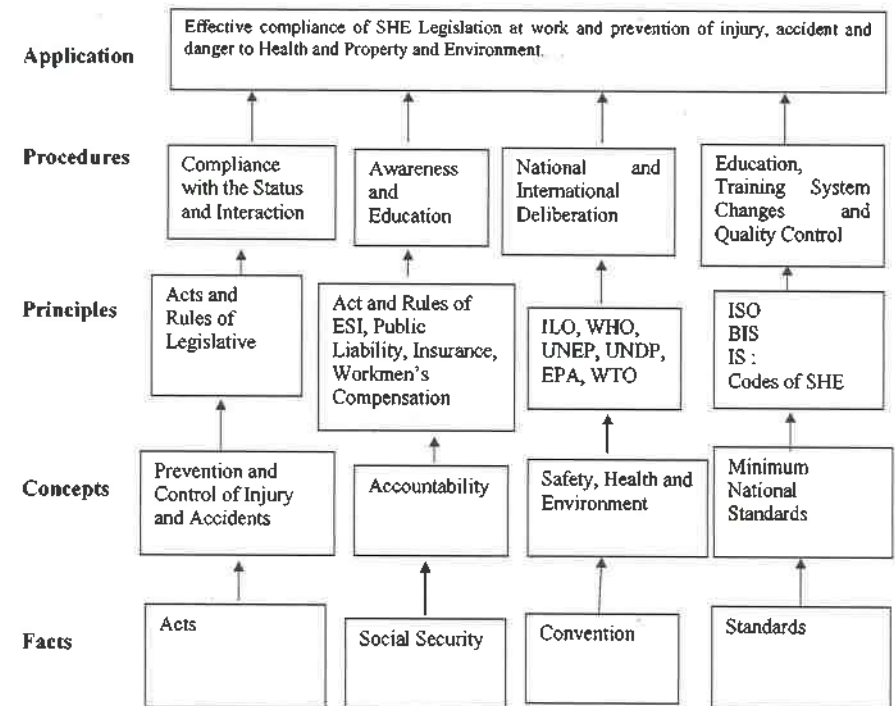
To acquaint the student with National and International Acts, Rules, Conventions pertaining to Safety, Health and Environment.

OBJECTIVES

The student will be able to:

- Know various safety statutory requirements under Factories Act and its rules.
- Learn safety provisions under BOCW Act & Rules.
- Know safety statutory requirements under various SHE Legislations.
- Know the important measures in Social Security Legislations.
- Know the safety related ILO conventions & recommendations.

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	The Factories Act, 1948 and Rules : Provisions relating to Safety, Health and welfare, under the Act and Factories Rules made there-under, Amendments Process to the Act and Rules, The Maharashtra Factories Safety Audit Rule 2014, Important Case Laws under the Factories Act, 1948,	20	14
2	The Building and other Construction Workers (Regulation of Employment and Conditions of Service) Act, 1996, and Central Rules, 1998 and State Rules The Building and other Construction Worker's Welfare Cess Act, 1996 and State Rules, 1998, Maharashtra Fire Prevention and Life Saving Act, 2007 and Rules.	16	10
3	Environment Protection Legislations : Water (Prevention & Control of Pollution) Act 1974 and Rules. Air (Prevention and Control of Pollution) Act 1981 and 1982 and Rules. Environment (Protection) Act, 1986 and Rules. Manufacture Storage and Import of Hazardous Chemical Rules, 1989, Noise Pollution Act, 1998, Bio-Medical Waste, E-Waste Rule, Batteries Rule, Hazardous Waste Management (Trans boundary) Rules, Chemical Accidents (Emergency Preparedness, Planning and Response) Rules 1996	16	10
4	Safety, Health and Environment (SHE) related Important Legislation: Sections pertaining to SHE in Indian Boilers Act, 1923 with allied Regulations, 1961, Indian Electricity Act, 2003 and Rules, latest CEA guidelines, Indian Explosives Act, 1984 and Rules. Petroleum Act and Rules, Gas Cylinders Rules. Calcium Carbide Rules, The Insecticides Act and Rules. Radiation Protection Rules, Hazardous Materials Transportation Rules, Static and Mobile (Unfired) Pressure Vessel Rules, 1981 as amended in 2000. The Dock Workers (Safety, Health & Welfare) Act 1996 and Rules and Regulations.	16	10
5	Social Security Legislations Employees Compensation Act and Rules, ESIC Act and Rules, Contract Labour (Abolition and Conditions of Service) Act and Rules, Public Liability Insurance Act, 1991 and Rules, Responsible Care (RC), Motor Vehicles Act, 1988 and Rules The Central Motor Vehicles Rules, 1989, The Maharashtra Motor Vehicles Rules, 1989, Transport of Hazardous Goods by Road Rules, Fire Prevention and life Safety	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Measures Act 2006 and rules.		
6	ILO Convention and Recommendation concerning Occupational Health & Safety Relevant Conventions and Recommendation of ILO in the furtherance of Safety, Health and Environment (SHE). SHE a human right issue. Trade Policy affecting OHS.	16	10
TOTAL		100	64

INDICATIVE LIST OF TUTORIALS ASSIGNMENTS (Any 8)
Faculty may choose other assignments based on the curriculum

SR. NO.	ASSIGNMENT
1	List out the Health Provisions under Factories Act / Rule
2	Identify the Duties of Occupier under Factories Act / Rule
3	List out the Key Statutory Provisions under BOCW Act / Rule
4	List out the rules under Environment (Protection) Act, 1986
5	Case Law on Social Security Act
6	Case Law on Dock Safety Act, 1986
7	Case Law on Factories Act
8	List out the Provisions under Factories Act /Rule for Hazardous Process
9	Duties Of Safety Officer
10	List out the Key Elements in PCB Consent to Operate

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	The Factories Act, 1948 & Factories Rules	--	Bare Act
2	Environment (Protection) Act, 1986 and Rules	--	Bare Act
3	The Building and other Construction Workers (Regulation of Employment and Conditions of Service) Act, 1996, and Central Rules, 1998 and State Rules	--	Bare Act
4	Employees Compensation Act, 1923 and Rules	--	Bare Act
5	Indian Electricity Act, 2003 and Rules CEA guidelines, Indian Explosives Act, 1984 and Rules.	--	Bare Act
6	The Petroleum Act & Rules	--	Bare Act
7	The Dock Workers (Safety, Health & Welfare) Act 1996 and Rules and Regulations.	--	Bare Act
8	Indian Boilers Act, 1923 with allied Regulations. 1961.	--	Bare Act
9	The Maharashtra Fire Prevention and life Safety Measures Act 2006 and Rules	--	Bare Act

COURSE NAME : ADVANCE DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY
COURSE CODE : IT
YEAR : FIRST
SUBJECT TITLE : INDUSTRIAL HYGIENE AND OCCUPATIONAL HEALTH
SUBJECT CODE : 23115

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME:

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
02	--	02	03	100	--	50#	--	150

NOTE

- Two tests each of 25 marks to be conducted as per the schedule given by MSBTE.
- Total of tests marks for all theory subjects are to be converted out of 100 and to be entered in mark sheet under the head Sessional Work (SW)

RATIONALE

Acquire knowledge of interaction of Man and Machine to maintain Hygiene and Health while working to prevent exposure to dangers.

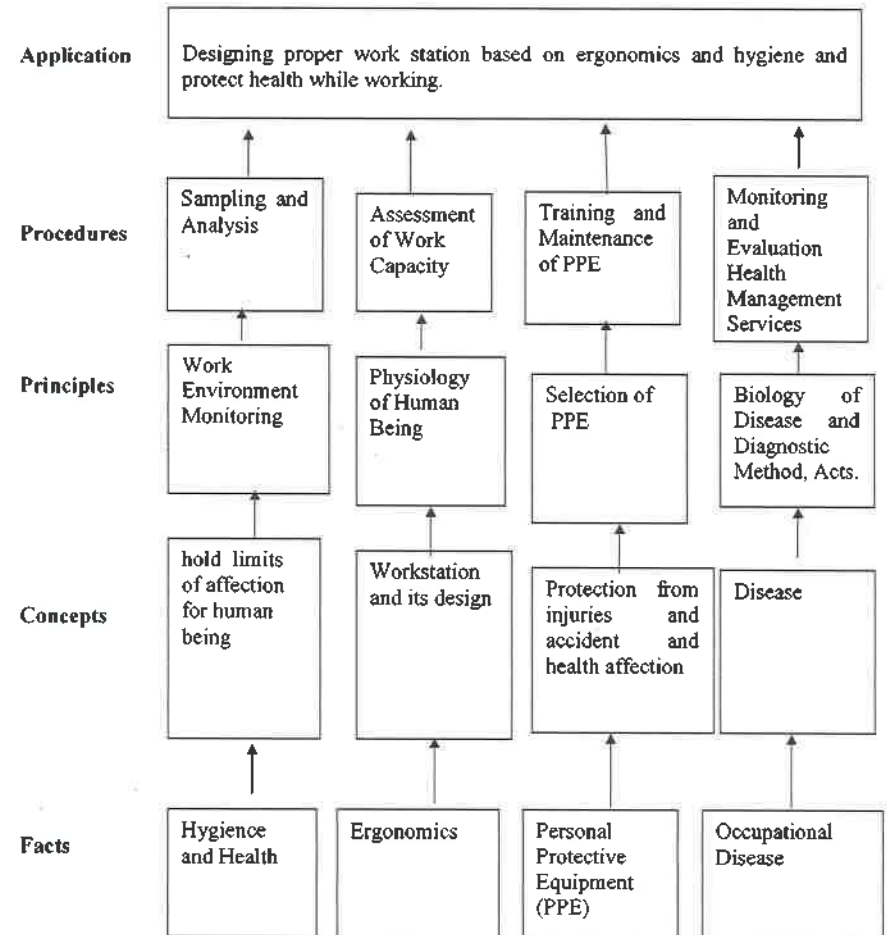
OBJECTIVES

The student will be able to

- Learn the heat stress and understand the importance of adequate ventilation.
- Select proper Personal Protection Equipments for industrial activities.
- Study the heat stress indices & ventilation techniques.
- Know the hazards & control measures for Noise & vibration.
- Study occupational health hazards and its control measures.
- Know the first aid measures for various injuries.
- Understand the ergonomical hazards and its solutions

LEARNING STRUCTURE

DETAILED CONTENTS

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
1	<p>Ventilation and Heat Stress : Purpose of ventilation. Physiology of heat regulation. Thermal environment and its measurement. Indices of heat stress. Thermal limits for comfort, efficiency and freedom from health risk. Natural ventilation. Mechanical ventilation. Air conditioning. Control of heat exposures at source, dilution and local ventilation. Recommended values for air changes required for various areas as per Factories Act, 1948 and National Standards.</p> <p>Industrial Lighting & Illumination : Purpose of lighting. Benefits of good illumination. Phenomenon of lighting and safety. Lighting and the work. Sources and types of artificial lighting. Principles of good illumination. Recommended optimum standards of illumination. Stroboscopic Effect, Design of lighting installation. Maintenance. IS Standards relating to lighting and color.</p> <p>Noise and Vibration : Noise and ill-effect of noise on human health- Auditory & non-auditory, Measurement and evaluation of noise. Control of Noise Hazards- Noise absorption techniques, silencers. Permissible level of exposure to noise in Industry. Ill effects of vibration, White Fingers (Reynolds's phenomenon), and control measures of vibration.</p>	20	14
2	<p>Industrial Hygiene : Definition of Industrial Hygiene, Industrial Hygiene: Control Methods, Substitution, Changing the process, isolation, wet method, local exhaust ventilation, personal hygiene, housekeeping and maintenance, waste disposal, special control measures.</p> <p>Introduction to chemical hazards, dangerous properties of chemical, dust, gases, fumes, mist, vapours, smoke and aerosols.</p> <p>Route of entry to human system, recognition, evaluation and control of basic hazards, concepts of dose response relationship, bio-chemical action of toxic substances. Personal Sampler. High Volume Sampler. Midget Impinger Tubes. Rota meter. Calibration of Rotameter. Concept of threshold, limit values TLV-TWA/ PEL /OEL, STEL, IDLH, LC₅₀, LD₅₀ and air sampling strategies, personal exposure monitoring.</p>	16	10
3	Personal Protective Equipment :	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	Need for personal protection equipment, selection, applicable standards, supply, use, care & maintenance respiratory and non-respiratory personal protective equipment. Non-respiratory personal protective devices: Head protection, Ear protection. Face and Eye protection. Hand protection, Foot protection, body protection. Respiratory personal protective devices : Classification of hazards: Classification of respiratory personal protective devices. Selection of respiratory personal protective devices. Instructions and training in the use, maintenance and care of self-containing breathing apparatus. Training in the use of breathing apparatus (opens circuits and close unit). Testing Procedures and Standards.		
4	<p>Occupational Health : Definition: As per WHO, Common Occupational Diseases, Occupations involving risk of contracting these disease - mode of causation of the diseases and its effects - diagnostic methods. Biological monitoring - Method of prevention Compensation for occupational diseases. Evaluation of injuries Occupational Health Management Services at the work place. List of notifiable diseases Third Schedule of Factories Act, 1948. Occupational Health Surveillance-Pre employment, Periodical, Post employment Medical examination, Role of Factory Medical Officer / Certifying Surgeon. Occupational exposure & Risk based health surveillance</p> <p>Occupational Health Hazards & Occupational Diseases : Adverse health effects of noise, vibration, cold, heat stress, improper illumination, thermal radiation, ionizing and non-ionizing radiations. Permissible threshold exposure limits - short term and long term effects of exposures - Preventive and control measures. Common Occupational Diseases as per the Third Schedule of the Factories Act, 1948 Preventive and control measures.</p>	16	10
5	<p>First Aid : Define First Aid, Purpose, Principles of First aid, First Aider-Role & Responsibilities and Qualities. Fundamentals of First-Aid- for thermal burns & chemical burns, Fractures, Fainting, Shock, insects and animal bites, Suffocation, Toxic Ingestion - Bleeding Wounds and Bandaging, Artificial Respiratory, Cardiopulmonary Resuscitation (CPR), Techniques. Victim transportation, Rescue Techniques. First Aid Box and its contents.</p>	16	10
6	<p>Introduction to Ergonomics: Definition, Aims and Scope, Man-machine (Job),</p>	16	10

CHAPTER	CONTENTS	MARKS	HOURS
	<p>Environment System, Constituents of Ergonomics, Application of Ergonomics in industry for Safety, Health and Environment. Ergonomics of Automation/Assembly, Visual Fatigue and Ergonomics of Rehabilitation while assigning alternate jobs. Working postures Its effect on cardio-vascular and musculoskeletal system and implications on health, Anthropometry and fundamental of bio-mechanics: Basic and applied aspects: Anthropometric measurements and their usefulness in industry, Permissible limits of load for manual lifting and carrying. Concept of workstation and its design. Improving safety and productivity through work station design.</p> <p>Physiology at Work: Assessment of Workload based on Human Physiological reactions, Assessment of Work Capacity Fatigue and Rest Allowances. Physiological Test for Assessment of Occupational Health. Work and Physical Fitness Aerobic work capacity (physical work capacity), methods of its determination (use of bicycle, ergometer, treadmill, step-stool ergometer). Factors affecting aerobic capacity and work performance.</p>		
TOTAL		100	64

LIST OF PRACTICAL (Minimum 10 experiments)

SR. NO.	EXPERIMENTS
1	Demonstration, Calibration of Sampling Equipment
2	Sampling and Estimation of Gases in Work Environment by Colorimetric Method Oxides of Nitrogen, Sulfur Dioxide, Ammonia & Chlorine
3	Sampling and Estimation of Solvent / toxic vapours in work environment. Benzene-Sampling by Activities Charcoal and Analysis by Gas Liquid Chromatography, CO, H ₂ S, CS ₂ Sampling by Aspiratory Bottle Analysis by Colorimetric Method.
4	Personal Protective Equipment (PPE)
5	Noise Level Measurement. (a) Measurement of Sound pressure level in dBA and dB linear. (b) Frequency analysis of noise.
6	Measurement of Ventilation: Measurement of thermal Dry Bulb Temperature Wet Bulb Temperature Determination of relative humidity and effective corrective effective. 1) Aspirator Hygrometer. 2) Kata-Thermometer

SR. NO.	EXPERIMENTS
	3) Globe-Thermometer
7	Lung Function Test Ear Testing on Audiometer
8	Explanation of charts on Industrial noise, notifiable diseases, physical health hazards, chemical health hazards, industrial dermatoses prevention and control
9	Transportation of Victim Rescue of Victim, Bandaging, CPR
10	To find out the physical fitness of person by step test
11	Demonstration of Medical equipment such as Vision tester, Blood Analyser and Electrocardiograph (ECG)
12	Measurement of illumination level at working place with the help of digital Lux meter

EQUIPMENTS FOR PRACTICAL

SR. NO.	NAME OF EQUIPMENT
1	Rotameter
2	Impinger Tube
3	Personal Sampler
4	Multi Gas Detector
5	Gas Detector Tube with pump
6	Lux meter
7	Noise Decibel meter / Sound Level Meter
8	Kata Thermometer
9	Dry Bulb & Wet Bulb Thermometer
10	Psychrometer
11	Audiometer
12	First Aid Box
13	Stretcher
14	Other Equipment

SUGGESTED LEARNING RESOURCES

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
1	"Health & Safety At Work" Booklets	--	Department of Employment and Productivity, U.K
2	Model Code of Safety Regulation for Industrial Establishments	--	ILO
3	Encyclopedia of Occupational Health and Safety	--	ILO
4	Accident Prevention Manual for Industrial Operations	--	National Safety Council, 444, North Michigan Avenue, Chicago, I 11 - 60611.

SR. NO.	TITLE	AUTHOR	PUBLICATION
5	The Chain Testers' Handbook	--	the Chain Testers Association of Great Britain 430 Barking Road, London E 13 BHG
6	Lung function assessment and application in Medicine	Cotes J.E	3 rd Edn. Blackwell Scientific Publications 1969 P.g. 385 to 387
7	Spirometric Standards for normal males and females.	Morris J.P.	Am. Rev. Resp. Dis. 1971, 03, 57
8	Predictor equation for Lung function in Indians	Kamath S.R. et all	Jr. Ass. Phys. Ind. Vol. 25, Aug. 1977
9	Proper Training, Techniques Vital to pulmonary testing Pg. 23-27.	Horvath P.E	
10	Biological effects and health implications of microwave radiation.	S.F.Cleary (Ed.),	US HEW Report BRH (DBE2-70), Rockville, 1971
11	Uncertainties in the evaluation of the biological effects of microwave	S.F.Cleary	Hlth. Phys. 25,
12	Biological effects and health hazards of microwave radiation.	P.Czerski et. all (Eds.),	Polish Medical Publ. Warsaw 1974
13	Biological and Medical problems raised by the use of radar ultrasound waves.	R.P. Delahaye	Radioprotection, Dunod, 12, 199-216, 1977
14	Factories Act & State Factories Rule	--	--
15	National Standards. IS:3103-1975- Code of practice for Industrial Ventilation, National Building Code Part VIII. Building Services.	--	--

COURSE NAME : ADVANCED DIPLOMA IN INDUSTRIAL SAFETY

COURSE CODE : IT

YEAR : FIRST

SUBJECT TITLE : PROJECT

SUBJECT CODE : 23057

TEACHING AND EXAMINATION SCHEME

TEACHING SCHEME			EXAM SCHEME & MAXIMUM MARKS					
TH	TU	PR	PAPER HRS.	TH	PR	OR	TW	TOTAL
--	--	04	--	--	--	50#	50@	100

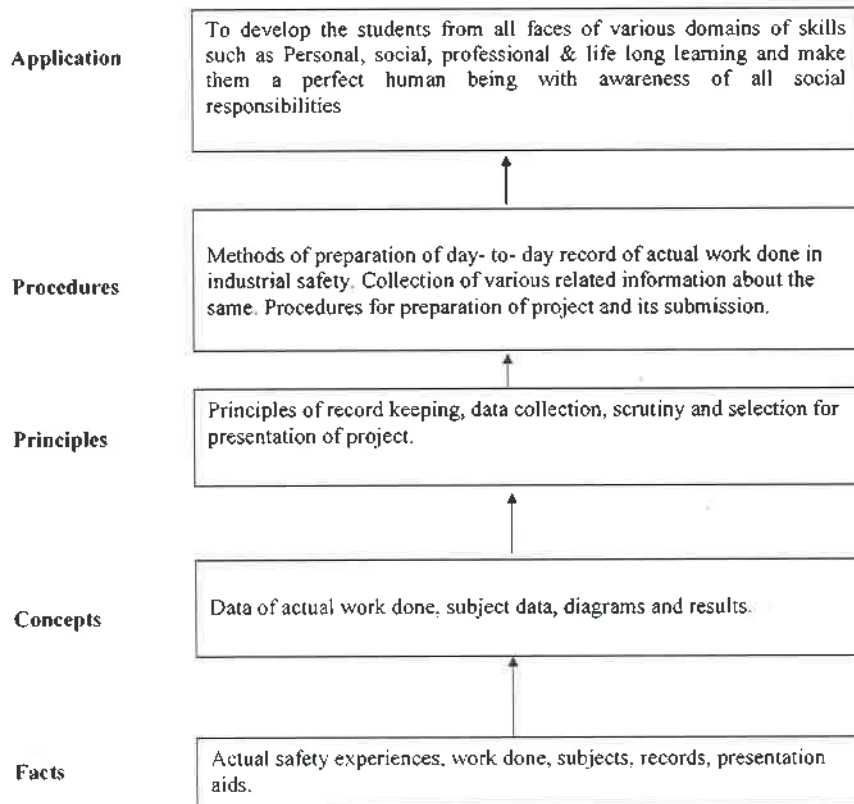
RATIONALE

The main aim of the preparation of project on industrial safety is to judge the knowledge gained by the students during their tenure of the industrial safety programme, the transfer of learning that has taken place as well as their exposure to industrial environment and its safety; so that many faceted development of the students can be achieved under various skills of domains such as Personal, social, professional & lifelong learning. The students will be benefited lot by this exercise of preparation of project on their safety experiences which will certainly add values in their attitudes such as value for health, work commitment, hardworking, honesty, problem solving, punctuality, loyalty and independent study. The Student should also make a brief presentation about the project and the salient observations and findings.

The Project report should essentially consists of the following

1. TITLE OF THE PROJECT WORK
2. ACKNOWLEDGEMENT
3. PREFACE
4. CERTIFICATE FROM THE ORGANISATION
5. CERTIFICATE FROM THE STUDENT THAT PROJECT HAS BEEN DONE BY HIM
6. EXECUTIVE SUMMARY
7. INDEX / CONTENTS
8. AIM, OBJECTIVE AND METHODOLOGY
9. INTRODUCTION
10. ABOUT THE ORGANISATION / COMPANY
11. SAFETY, HEALTH AND ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN THE COMPANY
12. OBSERVATIONS AND FINDINGS
- SUMMARY OF RECOMMENDATIONS
- REFERENCES / BIBLIOGRAPHY
- MY KEY LEARNING IN INDUSTRIAL SAFETY AFTER PROJECT

LEARNING STRUCTURE**IMPLEMENTATION STRATEGY**

The project report is to be assessed by external and internal examiners equally for

- a) **Project assessment – 50 marks** (To be reported under title term work – TW)
- b) **Oral based on Project work – 50 marks** (To be reported under title Oral– OR)

IMPORTANT NOTE

- There should not be any sort of typographical, diagrammatic, chemical titles, chemical formulas / structures and any other mistake/s in the final bound copy of the project report submitted by the candidate.
- Refer General Guidelines given below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PROJECT REPORT

Project work is a basic requirement for the award of Advance Diploma in Industrial Safety. Project shall be prepared based on any one of the subjects of the Programme. The project work should be comprehensive and cover all aspects of the management of occupational health and Industrial Safety.

1. TITLE OF THE PROJECT WORK

Select an appropriate title, e.g., "Safety in a Petrochemical Plant" or "Safety in a Chlor-Alkali Plant", "Safety in an Engineering Company", etc. The upper half of the first page of the project report should have the title of the project report in bold block letters and the lower half some important information like the year, the name of the author (report writer) and the name of the institute.

2. CONTENTS

On the second page of the project report should be the table of contents. This table can be prepared after finishing the project report, i.e., when the typing work of the entire project report has been completed, the pages have been numbered and all annexures appended at the end.

3. ACKNOWLEDGEMENT

It should appear on the third page and the report writer should acknowledge the guidance provided by the project guide. Here the author may also acknowledge other persons who might have rendered help or supplied the required data or information for completion of the project. It should be brief and crisp. Generally, one page should suffice for acknowledgement.

4. PREFACE, OBJECTIVE AND METHODOLOGY

Preface should describe the choice of selected project work and its objective. The preface should be limited to one or two pages. It will be prudent to mention the objective and methodology used for the project work, e.g., collecting data from various records available in

the company, interviewing certain key employees, questionnaires, etc. Thereafter, briefly mention the scope of project work. The objective could be, for example, :

- (1) To study the safety organisation and safety procedures of the company
- (2) To study the underlying causes of accidents and near-miss incidents
- (3) To examine and evaluate the safety performance of the company
- (4) To give suggestions/recommendations for improving the safety performance of the company, preventing occupational diseases and conserving the environment.

5. INTRODUCTION

Brief description of the Organization, the main raw materials used, its processes and the main features of manufacturing and other key operations, including the potential hazards shall be the contents. It is recommended to limit the description to about 5 to 10 pages.

6. SAFETY, HEALTH AND ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN THE COMPANY

This is the most important part of the project report and forms the main body of the project report. It needs very comprehensive coverage of all aspects of safety in the plant, industrial hygiene, environmental conservation, safety in storage and transportation, etc. It will usually require about 60 to 100 pages. Write-up should include the details mainly in some of the following areas:

- Occupational health, safety and environment policy of the company and its implementation
- Safety organisation
- Role of management in promoting safety and striving for continual improvement
- Accident and near-miss incidents reporting system
- Accident and near-miss incident investigation system
- Accident/incident analysis (using data of previous five years at least)
- Case-studies (discuss at least five cases of different types of accidents/near-misses)
- Selection and training of employees
- Safety induction and safety training of employees and contractor personnel
- Health and hygiene (including pre-employment and periodic medical examinations)
- Environmental conservation
- Safety in transportation and training of drivers
- Trade union and its role in promoting safety
- Plant layout
- Facilities and services
- Storage and handling of chemicals
- Built-in safety measures
- Instrumentation for safety of plant and personnel
- Fire prevention and fire-fighting measures
- Housekeeping
- Personal protective equipment (PPE)
- Pollution control measures

- Various safety procedures (e.g., work permit system, working at height, etc.)
- Job safety analysis (JSA)
- Preventive maintenance
- Safe operating procedures (SOPs) and operating manuals
- Safety manual, material safety data sheets (MSDS), Tremcards, etc.
- Health, safety and environment audits.

Relevant information and data presented in the form of tables and graphs (e.g., graphs for injury frequency rates, severity rates, frequency-severity indices, incident rates, fire statistics, etc.), accident/incident analysis, work permit form, accident/near-miss incident report form, medical attention form, block diagrams, plant layout, relevant photographs, MSDS, etc., which are required to supplement your project report, should be included at the end as annexures with appropriate references in the main text of the project report. If an annexure is of more than one page, it should be provided with page numbering. Page numbering should be done individually for each annexure.

7. RECOMMENDATIONS

Based on the project work and study of safety management system, student should identify areas needing improvement and recommend measures for improvement. The recommendations should be specific, relevant and practically implementable.

8. PROJECT REPORT FORMAT

Paper Size	- A4
Printing	- Only on one side of the sheet
Line Spacing of Paragraph	- 1 ½
Font Face	- Times New Roman
Font Size	- 12 for Normal text, 14 for Sub-headings and 16 for Headings
No of Project Report copies	- Two
Binding	- Hard bound copies with Black cover (Golden Embossing)

